

O VĚCECH OBECNÝCH

ČILI

ZÓON POLITIKON

KAREL ČAPEK¹

BETLÉM

Snad také stával o vánocích betlém v kostele vašeho dětství; i byli tam tři králové, Jezule, pastevci s ovečkami, takové malé domečky těch pastevců, kudrnaté stromy a všechno, co si kdo může představit; a vy jste na té kráse mohli oči nechat. Vzpomínám-li nyní, co se nám na věci tak líbilo, myslím, že to hlavně byla kouzelná okolnost, že to všechno bylo tak maličké. Tajemná poezie betlému je v tom, že je drobný; jeho pohádková krása je ve zmenšení všech rozměrů. Představte si, že by byl betlém udělán z pětimetrových panáků; myslím, že by budil spíše hrůzu než nadšení.

Často tvrdíme, že jsou u nás malé poměry; jsme nepochybně malá země s malými prostředky, ale to se nám kupodivu nezdá být něčím kouzelně krásným a poetickým. Vrací-li se člověk z ciziny, shledává najednou, že se Stvořitel u nás příliš nerozmáchl a nevyhrnul si rukávy do práce: spíše pracoval v drobném, trpělivě robě chlupy a rovinky, mírné řeky a zavřené obzory; a že člověk, který po něm přišel, se rovněž nerozmáchl a neprovolal s velikým gestem „toto všechno je mé“, nýbrž rozkrájel zemi na drobné čtverečky polí a místo tvrzí si postavil domečky mezi drobnými jablučkami a slívami; a tu člověk, který vraceje se domů vidí toto vše, vydechne s nadšením, že je to jako betlém.

Ano, je tomu tak: jsme malá země, ale nejsme okouzlení tím, že jsme malá země. Jsou u nás malé poměry, ale všemožně se zdráháme vidět v tom poetickou přednost, hodnou zvláštní chvály a lásky. Naše prostředky jsou skromné a maličké, ale nám se nezdá být pohádkovým úkolem zařídit z nich maličkový a čistý betlém; spíše si myslíme, že se musíme rozmáchnout a zařídit nejprve pětimetrové nebo stomiliónové Centrální nebo Reprezentační Úřady, Ústavy, Instituce a Veřejné Budovy. Všem, co jsme začali nebo projektovali od památného dne, kdy jsme se stali nezávislým betlémem, snažíme se vtisknout ráz pětimetrové nebo stomiliónové

¹ Čapek Karel, „O věcech obecných čili zoón politikon“, in: *Kritika slov; O věcech obecných čili zoón politikon*, Praha 1991 (redakčně upraveno).

ohromnosti; čeho jsme tím dosáhli, není velikost, nýbrž jakýsi zmatek; shledáváme najednou, že betlém je příliš malý.

Chce-li Čech něco pomilovat slovem a myšlenkou, nazve to zdobnětinou; milované ženě neřekne Obryně ani Veležena, nýbrž spíše holčička, hlupáček nebo nějak podobně; má-li rád svou zahradu, nazve ji zahrádkou, a má-li rád svou sklenici, řekne jí sklenička. Chce-li Angličan něco pomazlit slovem, řekne, že je to „dear old”, že je to staré; proto jsou v Anglii staré věci ve vážnosti. My polaskáme věc tím, že řekneme, že je malá; kdybychom chtěli polaskat ministerstvo, nazvali bychom je něžně a nadšeně „naše ministerstvíčko”, a kdybychom mu chtěli tuto lásku projevit důvěrně a co nejsrdečněji, zřídili bychom pro ně domeček se dvěma okny a stolečkem, jako pro panenku. Ale ježto náš poměr k úřadům je pochmurný a nelibý, projektujeme pro ně budovy ponuré a strašné velikosti. Jelikož nemáme srdečně rádi Prahu s jejími obyvateli, mluvíme pořád o Velké Praze. Jelikož nemáme dost něžně rádi svou zem, nemluvíme o chudé drahé zemičce, nýbrž o prestiži, reprezentaci před cizinou a jiných nejméně pětimetrových veličinách.

I betlém se reprezentuje před cizinou; ale reprezentuje se tím, že je malý, ač „nikoli nejmenší mezi knížaty judskými”; dokonce nerepresentuje se nějakou novou radnicí, nýbrž starým chlévem. Nerepresentuje se před cizinou nějakou padesátičlennou vítací delegací, placenou z peněz chudých ovčáků, nýbrž padesáti chudými ovčáky, kteří zadarmo projevují svou radost a účast s událostí ve chlévě. Reprezentuje se vhodně tím, že tam na novorozeně dýchá vůl a osel, zvířata skromná a užitečná, místo aby na to dítě dýchali dva slavnostní řečníci. Je to zkrátka betlém spokojený s tím, že je malý, a pravíci světa: Pojd'te se podívat, jak je to hezké, když dovedeme být malí a chudí. A svět se dívá a může na tom oči nechat.

Zařizujeme se špatně ve velkém, místo abychom se zařizovali dobře v malém. Zařizujeme-li se ve velkém, říkáme, že to děláme pro budoucnost. Ale dělat něco jen tak pro budoucnost je jako chystat něco pro strejce Příhodu; lepší a prozíravější je chystat budoucnost samotnou. Nikdy zajisté nevyrosteme na velmoc; ale je velmi pravděpodobno, že budeme malým kouskem velkého řádu evropského nebo světového. Pak nám nebude nic platna žádná lokální a národní megalománie, žádná mocenská okázalost, ale bude nám platno všechno, co budeme umět. Čili pro budoucnost se nemají chystat monumentální rámce; pro budoucnost se mají připravovat lidi.

Není těžko žít jako chudí a malí, přiznáme-li si upřímně, že jsme chudí a malí; dobrá, nejsme-li Babylónem, buďme chutě a hrdě Betlémem. Někáký ten spasitel se narodí i dnes spíše ve chlévě než v mramorovém paláci nějaké velkopojišťovny; pohříchu pro samé paláce se nemůžeme dostat k stavění betlémských chlévů.

A netlačíž nás, že betlém je snad příliš malý pro nějaké ty tři krále od Východu; horší je, je-li malý pro betlémské pastevce tím, že pro ně nemá krovu ani výživu. A tu jasnou hvězdu nahoře nikdy nezažehnete na státní útraty.

1924

O MALÝCH POMĚRECH

Jeden z bludů, kterými si se zálibou ztrpčujeme život, je blud o malých poměrech. Potkáte-li člověka z Berouna nebo z Vysokého Mýta, shledáte záhy, že je otráven malými poměry v Berouně nebo Vysokém Mýtě; naproti tomu člověk pražský je otráven malými poměry v Praze. A protože prý jsou v Berouně nebo v Praze malé poměry, nedá se tu nic pořádného dělat; nebýt jenom těch zatracených malých poměrů, psal by každý český dramatik nanejvýš jako Bernard Shaw a každý politický sekretář by dorostl státnické velikosti řekněme Pitta Staršího; ale to víte, ty malé poměry nás dusí. Vzdělanec na venkově si stýská, že tam musí zakrnět; kdyby byl aspoň v Praze, to byste koukali, jak by se rozvinul. Avšak ani univerzitní profesor se jaksí nemůže rozvinout v nádherný květ učenosti; ovšem kdyby měl tak skvělé dotace a ústavy jako na amerických školách, to by, panečku, udělal díru do světa. A tak dále. Zkrátka co nám schází, to není chuť k práci a takový nějaký dar od pánaboha, nýbrž poměry.

Jeden ruský režisér řekl, že nejsou velké a malé role, nýbrž jen velcí a malí herci. Podobně jsem v pokušení říci, že nejsou velké a malé poměry, nýbrž jen velcí a malí lidé. Myslím, že když byl Shackleton na jižním pólu, nestěžoval si nikterak, že tam jsou malé poměry, ačkoliv tam byl skoro sám. Když chodil Sokrates po Aténách, nebyly asi Atény o nic větší nežli dnešní Plzeň; přesto však, pokud víme, Sokrates neprohlásil, že v tak malých poměrech on nehraje, a basta. Kolem pořádného a statečného chlapíka nejsou nikdy malé poměry, nýbrž slušně veliké, a dokonce i náramné poměry. Shackleton byl docela spokojen s jižním pólem, protože hledal jižní pól; ale český malkontent by snad spustil hlasitý protest, že jižní pól není Václavské náměstí. Neboť stejným způsobem protestuje, že Beroun není Praha nebo Řím. Zavrhuje, že Vysoké Mýto je prostě Vysoké Mýto, a nikoliv něco jinšího. Protestuje proti bezohlednému faktu, že Kroměříž nemá pět miliónů obyvatel nebo že Praha nemá intelektuální atmosféru Paříže. To jsou ovšem poměry zoufalé, ježto se patrně nedají změnit.

Ale když už mluvím o Kroměříži: bylo by sice marno chtít udělat z Kroměříže nebeský Jeruzalém, ale do jisté míry a po nějakou dobu se podařilo z ní udělat aspoň hanácký Jeruzalém. Litomyšl se nemůže stát Perikleovými Aténami, ale v jisté době byla aspoň

východočeskými Aténami. Nemůže-li se Beroun stát Prahou nebo Římem, může se aspoň stát pořádným a jaksi soběstačným Berounem. Je možno dokonce působit, aby byl v nějakém dobrém smyslu co nejberounovatější. Předpokladem toho ovšem je, aby berounským lidem silně záleželo zrovna na Berouně.

Ohlédneme-li se drobet po dějinách, vidíme sice, že bývaly veliké kultury, jež vyrostly z velikých poměrů, jako třeba kultura římská; ale že ještě častěji bývaly veliké kultury, jež vyrostly z malých poměrů, jako třeba kultura řecká. Italská renesance byla regionalistická; Goethovo Německo bylo regionalistické; Anglie podnes je klasickou zemí lokálních patriotismů. Snad se jednou podaří důkaz, že kultury vyrostlé na půdě regionalismu jsou hodně jiné než centrální a říšské kultury; že snad jsou šťavnatější, zemitější a vůbec bujnější. Ale pokud tento důkaz není podán, spokojme se tvrzením, že aspoň pro život v Berouně je důležité, aby toto město s okolím se cítilo být raději krajem nežli provincií. Bylo by velmi důležité, aby muž z Nitry uvažoval více o zvelebení města Nitry než o autonomii bratislavských úředníků. Záleží víc na tom, aby město Čáslav bylo baštou čáslavského kraje, než aby bylo baštou té nebo oné pražské politické strany. Mám skutečně za to, že nám je nadevše třeba bohatě rozvětveného regionalismu.

Praví se, že když jsme si nevládli ve státě, vládli jsme si aspoň v obcích, a to že nás chválabohu udrželo při životě. Zdá se však, že nyní, když si vládneme ve státě, si poněkud méně vládneme v obcích a krajích. Komunální politika většinou rezignovaně odumírá na malé poměry. Lokální ctižádost přestává existovat, tak jako už neexistuje a neroste ivančický chřest. Žít v Olomouci nebo v Kutné Hoře platí za jakési vyhnanství. Ztratili jsme lokální cit, aniž bychom získali cit státní. Malé poměry nevznikají tím, že máme malá města, nýbrž tím, že jsme v nich neradi. Hledá-li člověk romantické dobrodružství, je mu v takovém případě jeho zahrádka ovšem příliš malá; ale chce-li uhrabat cestičky nebo vyplet bejlí, shledá, že je zatraceně veliká, větší, než vůbec tušil. Jak zřejmo, v odhadu velikosti a poměrů záleží na hledisku, které volíme.

Procoural jsem letos řadu malých i okresních měst; zdálo se mi, že chudnou a chátrají, jmenovitě ve srovnání s vesnicemi. Vypadá to, jako by lokální střediska ztrácela svou přitažlivou sílu; patrně už nestačí venkovu, který vypsěl i zpychl rychleji než venkovská města. Zdá se, že venkov s rostoucí rychlostí gravituje k několika málo hlavním nebo průmyslovým centrům a přeskakuje hierarchickou stupnici farních, okresních a krajských měst. Zdá se, že nyní nejde o nic méně než o jejich život. Nárek na malé poměry není nic jiného než maloměstský defétism; je to reptání bankrotáře, který ztrácí klientelu a nedovede se z toho ničemu naučit. Lidé z provinciálních měst se stávají příliš malými pány; proto

začínají mluvit o malých poměrech, místo aby se chytli za hlavu. Není-li už místní farář přitažlivým středem farnosti, musí se to zkusit jinak; každé město i městečko žije ze svého okolí; proto především musí hledět, aby mu stačilo. To není jen problém hospodářský, nýbrž i kulturní a společenský; to je právě to, čemu říkám regionalism.

Vlastní a přímo existenční úkol každého města je, aby ovládalo své okolí, své „zázemí“. Dříve to bylo dáno samo sebou, nedostatkem dálkových komunikací; nadto pomáhala tomu i církev a celý řád života. Dnes tato samozřejmá převaha lokálních středisek strašně poklesá; města jsou stárnoucí honorace s trochu oprýskanou bývalou slávou. Dobrá, bylo by možno nechat je vymřít jako přežitek drobet neschopný života; ale je otázka, neztratí-li se tím také kus zdravé a vysoké životní organizace. Je možno představit si, že by nebylo nic jiného než velká průmyslová centra a pak už jenom selský venkov; ale táži se, nebyl-li by tento stav kulturně a společensky poněkud strašný. Je-li tohle moderní urbanism, pak se raději hlásím k středověké organizaci světa.

Regionalism, boj o život a záchranu lokálních ústředí se nevede jenom ve jménu místních kramářů a ševců, ale také ne pod vlajkou folkloristického svérázu; jde o něco víc; jde o organizaci života. Buď se stane venkov fabrikou na zrní, nebo zůstane domovem, ve kterém se žije. Aby byl domovem, musí být omezen; musí se stát krajem pro sebe. Ještě několika nitkami visí na svých lokálních centrech; ale zchátrají-li tato centra a stanou-li se skutečně malými a k smrti nudnými, rozpadne se tato nejstarší organizace našeho světa nadobro. Což bych, pokud mne se týče, považoval za větší pohromu, než je morová rána. Regionalism čeká na své politiky: na lidi nadšené ideou, že Beroun musí být Berounem a Vysoké Mýto Vysokým Mýtem, a ne nějakým bídňým a jen dočasně snesitelným místem, ve kterém se trpí na malé poměry.

1925

O POLITICE

Kdybychom dali na to, co se o politice říká a píše, bylo by možno ji definovat asi takhle: Politika je to, co dělají politikové nebo ti, kdo se jimi chtějí stát; politikové pak jsou zvláště k tomu účelu se přihlásivší osoby, jež jsou placeny za to, že dělají politiku;

vlastním účelem politiky je poskytnout těmto osobám stálé zaměstnání nebo ukojení jisté ctižádosti;

my ostatní pak na to platíme.

Politická činnost provozuje se toliko v parlamentě, v klubovnách a na veřejných i důvěrných schůzích.

Provozování politické činnosti je vázáno na koncesi, kterou udělují politická grémia zvaná Strany.

Mimo Strany není žádné politiky.

– To asi je představa, kterou má o politice průměrný nespokojený občan naší republiky; neříkám, že ta představa je bezdůvodná, ale je trochu neúplná. Nikdo z nás si neklade otázku, je-li nebo může-li vedle toho být ještě nějaká jiná politika v daleko širším a obecnějším smyslu, politika, na které máme nebo můžeme mít jakýsi podíl všichni; není-li například něco, co bych nazval soukromý osobní politický život a osobní politická iniciativa. Jsme velmi sytě nespokojeni s politikou politiků; reptáme plni hořkosti, ale to se rozumí, máme tím asi tolik vlivu na běh politiky, jako bychom měli na směr větru. To vše může být v pořádku, ale je to trochu málo. Pro svou osobu naprosto netoužím dělat politiku, ale silně bych si přál politicky žít. Nemyslím, že k tomu stačí politické krédo, byť se našlo sebeandělštější; i kdybych byl nadšeným stoupencem politické strany Cherubů, není toto nadšení ještě pražádný politický život. Říká se, že u nás je veřejný život přepolitizován; patrně ano, ale náš osobní život není ještě vůbec zpolitizován; ještě jsme neobjevili, že naše vlastní neplacená životní praxe je nebo může být realizováním jistých politických úkolů. Býti občanem, už to je nebo může být jakási politická aktivnost; záleží jen na tom, jakými jsme občany. Mluvíme-li o politice, myslíme tím vždycky jen poslance a politické profesionály; nikdy to slovo nevztahujeme na sebe samy. Řekl bych, že při vší kritice nesmírně přeceňujeme politiky a velmi podceňujeme svou vlastní politickou funkci.

Každá užitečná práce je politická. Šije-li švec boty, které nás tlačí, zhoršuje tím makavě poměry beztoho dosti dezolátní; a šije-li k tomu příliš draho, zhoršuje je dvojnásob. Politický smysl každé práce je dělat ji tak, aby tím pokud možno získal život těch ostatních. Kdybychom řekli, že politika je péče o veřejné blaho, tedy švec pečuje o veřejné blaho především dobrými botami a řezník dobrým masem; jejich politické ideály jsou pro veřejné blaho jaksi méně důležité. Já nevím, čím vy jste; ale jste-li odsouzen dělat takovou práci, že pro veřejné blaho je zcela lhostejno, dělá-li se dobře nebo špatně, ochotně nebo neochotně, nebo nedělá-li se vůbec, pak vás, pane, lituju; musí to být otrava. Ale je-li vaše práce taková, že jí můžete rozmnožit úhrn statků nebo zvýšit úroveň života ku prospěchu hodně mnoha lidí, pak, pane, jste politicky velmi aktivní. Řekl bych, že ideál demokracie je součinnost odborníků. Dnes sice ještě platí moudré slovo, že demokracie, toť diskuse; ale diskusi pěstujeme obyčejně jenom tehdy, když nevíme docela přesně, co se má dělat. Diskutují-li

doktoři, má-li nebo nemá-li se řezat určitý případ apendicity, svědčí to o tom, že jejich lékařská jistota není ještě úplná. Nepřáli bychom si, aby dělníci diskutovali, spadne-li náš dům; ve věcech života je nám milejší nesporná jistota. Zatím však rozumíme demokracii v tom smyslu, že mám-li to tak říci, zedníci diskutují, má-li se řezat slepé střevo. Až získáme ve velmi četných oborech života rozsáhlejší zkušenosti a nesporné jistoty, ztenčí se podstatně oblast možných diskusí a tím i melhubovské politiky; ale jediná cesta k tomu je právě získávat zkušenosti a pokoušet se o potřebné jistoty. Avšak takové věci leží ve směru všeho druhu užitečných prací a nedají se objevit diskusí ani hlasováním.

Loajálnost, to je jiný politický úkol, který ještě není dostatečně objeven. Jakkpak bych vám to řekl? Například v Anglii (ted' řeknete, že jsem anglofil, ale to nevádí) mne nejvíc překvapilo, že tam na železnicích nemají strážní domečky; patrně tam mlčky předpokládají, že nikoho nenapadne položit na koleje dynamitovou patronu nebo odšroubovat kolejnice. U nás ve všech našich institucích a řádech spíše mlčky předpokládáme, že v každém člověku je víceméně vyvinuta náklonnost odšroubovávat kolejnice nebo klást dynamitové patrony tam, kam nepatří. Chodíme po zuby ozbrojeni jakousi nedůvěrou a nepřátelstvím ke všemu, co má dvě nohy, a také se podle toho chováme. Loajálnost se nezačíná poměrem k státu, nýbrž poměrem k člověku; to je sám základ vší politiky a důležitější vyhlášení lidských práv než sebelepší ústava. Ovšem je jakýmsi zvykem odkazovat veškeru žádoucí změnu mravů příštím generacím. To se rozumí, nikdo z nás nemůže změnit svět, ale může aspoň trochu změnit sebe sama. Všechny velké politické ideály, ať je to demokracie nebo socialism nebo co jiného, nejsou jenom věci přesvědčení, nýbrž také (a hlavně) věci mravů. Máme víceméně všichni plnou hubu demokracie, ale myslím, že bychom byli ve značných rozpacích, kdybychom měli kteréhokoliv večera říci, co jsme toho dne udělali zřetelně demokratického. Většina politických ideálů vyjadřuje naše očekávání toho, co má kdesi nahoře udělat vláda nebo parlament, ale celkem velmi slabou představu toho, co máme tady dole dělat my. Mluvíme o zájmech společnosti, o společenském řádu, o veřejnosti a jiných takových věcech; ale společnost není něco mimo nás, společnost je především styk lidí; společnost je jméno pro všechny hodnoty, které máme společné s ostatními lidmi. Každá politika, ať je jakékoli její jméno, má se ověřit především tím, že zvyšuje a rozmnožuje společenské hodnoty. Možná že se neshodneme v tom, co společnost má být; ale shodneme se dosti snadno v tom, co není společenské – dejme tomu otravovat studně nebo pošlapat susedovi jeho kapustu. Ale ať si představujeme společnost jakkoliv, předpokládáme, že to má být jakýsi pořádek mezi lidmi; dobrá, získat osobní pořádek ve styku s lidmi, to je loajálnost. Prostě loajálnost je politický styk člověka s člověkem; a víc už o ní neřeknu.

Socialism, to je také politika, která se nedělá jenom v parlamentě nebo v organizacích. Nedovedu si dobře srovnat v hlavě, jak je možno kázat o socialismu a boji proti kapitálu a neuložit si přitom jistou dobrovolnou – neřeknu chudobu, ale kázeň spotřeby. Rovněž se mi nerýmuje houževnaté trvání pauperismu vedle tak tuze akcentovaného sociálního vědomí. Myslíme-li to doopravdy s jakoukoliv sociální teorií, máme nebo měli bychom z ní dost co uskutečňovat ve svém osobním hospodářském životě, – pokud nejsme z těch, kteří skutečně nemohou dávat nebo si odpírat, protože už nemají z čeho.

Nemůže se o nás sice říkat, že náruživě uctíváme stát; ale přesto jsme fanatičtí etatisti; všechno čekáme jenom od státu, všechno mu ukládáme a div se nedomáháme toho, aby nás přišel podrbat soudní sluha, kousne-li nás blecha. Jeden z našich národních rysů je silná nechuť k úřadům; ale stejně výrazným rysem naší národní povahy je mystická důvěra, že úřady se mají o všechno postarat a mají k tomu plno prostředků. Kdyby na nás letěla kometa, budeme křičet po povolaných úřadech; kdyby nějaký drak na nás žádal denně tři panny a tři mládence k sežráním, nevstane mezi námi hrdina, který by s drakem bojoval, nýbrž obrátíme se na četnickou stanici. Necht' povolané kruhy zakročí, umírá-li žebračka v příkopě hladem; necht' vláda podnikne energické kroky proti řádění myši v naší pšenici; necht' ministerstvo veřejných prací neprodleně odstraní suchou větev, která překáží na erární silnici mezi Vysokým Mýtem a Domažlicemi. Odkopnout řečenou větev do příkopu, to by byl osobní politický čin, jenž se přiči našemu zažranému etatismu. A přece každá povinnost, o kterou státu ulehčíme, je politický pokrok; vzestup demokracie je myslitelný jen ve formě občanské autonomie. Nikde není tak naze vidět nepolitičnost našeho života jako v úpadku samosprávy.

A v našem centralismu, ano; ale to dvoje jde nejspíše nějak pospolu. Byl jsem nedávno na jednom malém městečku; měli tam zrovna na náměstí veřejnou schůzi o papežském nunciovi; ale pokud vím, neměli tam dosud na náměstí tábor lidu o místním vodovodu. Dělat na malém městě politiku, to, jak se zdá, znamená převářet parlamentní polévky; to znamená přísahat na koalici místo na lepší budoucnost okresní silnice; to znamená volat po Třetí internacionále místo po druhé střikačce. Každá konkrétní politika je především lokální; zdá se však, že stojíme na kraji velmi povážlivého stavu, totiž duševního odumírání venkova. Takzvaný probudilý člověk na venkově je člověk, který běduje na malé poměry a stůně touhou dostat se do Prahy. Bylo by jinou věcí polemizovat s pověrou, že Praha je velkoměsto; bohudík není to tak zlé. Ale zlé je, že tato pověra ochromuje regionální ctižádost. Žít na menším městě, to už není žít plně a sytě; tady se duchový život jaksi vytrácí v písku. Zastavte se u knihkupeckého výkladu na malém městě; je to svrchovaně poučné. Zdá se skutečně, že duševní stav venkova je velmi špatný; ale je otázka, není-li mu pomoci. Abych tak řekl, mne méně znepokojují

akutní pitomosti Prahy než chronická tupost malého města – prostě proto, že na malých městech a v jejich farnostech žije dvacetkrát víc národa než v celé Praze i s Hostivaří a Kobylisy. Máme-li vůbec myslet na nějaký pokrok, je ho víc a šíře třeba v maličkých centrech s podloubím a baňatou věží než v Rudolfinu a okolí. A tady zvýšit úroveň života – nu, není-li tohle dost rozsáhlý úkol pro lidi, jimž politika není jen věcí papírové legitimace, nýbrž osobní aktivity a osobního prožití, pak ať jsem nejzbytečnější z ševců, kteří se kdy spustili svého kopyta.

1925

O NAŠÍ STRANĚ

Jsou v politice dva velmi zřejmě odlišné druhy lidí: jedni, kteří při každé příležitosti říkají „naše strana“, a druzí, kterým to slovo jaksi vážne v krku.

Ti první třeba prohlašují, že „naše strana je pro ozdravení financí“; kdybyste je rozkrájeli, neřeknou, že „sám prostý a zdravý rozum“ nebo „každý slušný člověk“ je pro ozdravení financí. Provolávají, že „naše strana je na stráží proti nepřátelům státu“; nikdy by nepřiznali, že koneckonců na stráží proti nepřátelům je každý občan, který má svých pět pohromadě. Tvrdí, že „naše strana učiní vše proti nezaměstnanosti“; ale nikterak nejsou ochotni dodat, že proti nezaměstnanosti má učiniti vše obyčejný lidský rozum a cit. Byli by s to říci, že „naše strana se rozhodně vyslovuje proti souchotím“ nebo že „naše strana neschvaluje dětskou úmrtnost“. Na lid, národ nebo člověka se odvolávají jenom v tvrzeních méně nepochybných. Je-li jejich strana pro zdražení ječmene, vysloví to tak, že „náš národ se musí bránit zahraniční soutěži“; nebo jindy vyhlašují, že „žádný český člověk nemůže být pro uznání zámeků na měsíci de iure“, a tak dále.

Ten druhý druh lidí – a to jsou obyčejně ti méně političtí – nejsou za živého boha s to říci, že jsou pro finanční rovnováhu ve jménu své strany; jsou pro ni jen proto, že tomu chce normální občanský rozum. Netvrdí, že „naše strana je pro snížení daní“, protože pro snížení daní je patrně srdce všech poplatníků. Vyslovují-li nějaký vážný požadavek, vyslovují jej jako postulát zdravého smyslu, a ne jako postulát své strany. Jaksi by se styděli říci, že „naše strana je pro to, aby lidé neumírali hlady“; neboť to není věcí strany, nýbrž prostě věcí svědomí. Říká se „naše strana“, místo aby se říkalo zkušenost, rozum, slušnost, povinnost nebo svědomí. Avšak obyčejnému a slušnému občanu se poněkud přičí, aby se oháněl „naší stranou“, pokud se může ohánět vlastním rozumem. Je-li někdo pro užitečné a dobré věci

proto, že je právě „naše strana“, je snad dobrým straníkem, ale trochu špatným občanem. Pokud budou mít politikové plné huby „našich stran“, potud není v politice místa pro některé přirozené důvody, jako je rozum a svědomí; má-li se kdy naše politika změnit, je nám víc třeba skutečných občanů než skutečných straníků.

1926

O KOMPROMISU

Slovíčko „kompromis“ je jedna z nejdůležitějších politických rekvizit. Užívá se ho ve dvojitě podstatně různém smyslu:

1. Lidé nadaní velmi rozhodnými politickými zásadami říkají „kompromis“ všemu, co nespĺňuje jejich řečené rozhodné zásady, i když o ně v daném případě nešlo. Jsou lidé, kteří nazývají šedivé šaty kompromisem mezi bílými a černými šaty, i když by se bílé nebo černé šaty v dané situaci vůbec nehodily. Pro některé lidi je nota d kompromis mezi notou c a e; za nic na světě by nepřipustili, že je to nota stejně samostatná a čistá jako c nebo e. Politický střed je pro ně kompromisem mezi divým revolucionářstvím a středověkou reakcí. Jitro není prostě jitro, nýbrž kompromis mezi půlnocí a polednem. Suchý fakt je kompromis mezi vodou a ohněm, a tak dále. V tomto smyslu užívá se slova „kompromis“ s krajním pohrdáním; označuje se jím mrzká polovičatost, slabošství, bezzásadovost, a zkrátka zbabělý kompromis.

2. Naopak zase lidé, kteří zrovna přicházejí z činného politického kolbiště, mluví o kompromisu s tváří lidí, kteří poznali tvrdost života a přinesli jakousi oběť. V politice, říkají, nutno dělat kompromisy; zásady jsou sice krásná věc, ale musí se z nich slevit, aby se našel střed mezi různorodými zájmy. Dosáhli jsme části svého programu; dojítí celého, to bohužel nešlo, a museli jsme přinést jistou oběť. V zásadě by to mohlo dopadnout lépe, ale prakticky to mohlo dopadnout ještě hůře; zkrátka my jsme to vyhráli za cenu jistých ústupků.

Kdyby mne v tuto chvíli přepadl nějaký můj věřitel a chtěl na mně tisíc korun, nedošel by plného uspokojení prostě proto, že náhodou tisíc korun v kapse nemám; kdybych mu dal sto dvacet korun, dal bych mu všechno, co mám. To tedy není kompromis, neboť jsem dal všecko, co mám. Kdybych to s ním usmlouval na pětadvacet korun, byl by to kompromis; mohlo by se to usmlouvat také na dvacet nebo na padesát – neboť to právě je podstata kompromisu, že není přesně limitován: záleží na tom, kolik se usmlouvá. Kompromis neznamená učinit tolik, co mohu, nýbrž učinit co možná méně, než bych mohl. Kompromis

znamená, že to mohlo dopadnout ještě všelijak jinak. Kompromis není přesná výslednice sil; kompromis není „zlatý střed“, neboť pohybuje se v širokém poli možností.

Vede-li inženýr dráhu, nevede ji přes vrchol hory, nýbrž oklikou po jejím úpatí. Tato oklika není kompromis mezi přímostí tratě a výškou hory; je to prostě velmi přesné počítání se skutečnými fakty. V politice se však nepracuje inženýrsky; udělá se projekt a čeká se, s jakými překážkami se setká, a teprve potom se handluje o nějakou tu okliku. Řeší-li se všechno kompromisem, znamená to, že nejsou předem váženy okolnosti, s nimiž bude nutno dále prakticky počítat; tomu se ovšem říká fušerská práce. Kompromis je zejména rozdíl mezi zásadou a praxí; ale kupodivu se pak neřekne, že je-li tento rozdíl nutný, jsou patrně zásady špatné, ježto se nehodí na skutečné poměry. Chce-li někdo vydojit z hubené krávy sto litrů mléka a nakonec prohlásí, že se prozatím spokojí s těmi třemi litry, co z ní vyždímal, je to politický kompromis; chcete-li se zbavit kompromisu, odhadněte předem stav krávy a vyhrňte si rukávy s jasným vědomím, že toho nebude víc než tři litry. Politický kompromis je stín politické demagogie; udává velikost rozdílu mezi volebními sliby a skutečnými poměry. Kompromis není choroba kompromisních politiků, nýbrž právě nekompromisních programů. Politika kompromisů je možná opatrná; ale není přesná; je jako obchod, ve kterém se smlouvá. Je to nevěcnost programu; a je to nejistota v praxi.

1925

O ŽENÁCH A POLITICE

Nemíním nijak generalizovat; vím, že taková paní Pankhurstová nebo slečna Zemínová vydají v politice za pár nás chlapů: ale pokud je mi známo, ženy většinou nemají politiku rády. Považují ji přese vše za mužskou záležitost, ve kterémžto náhledu je smíšen jistý obdiv s jistým opovržením. Myslím, že krom jiných pohlavních pohnutek je tento jejich poměr k politice určen dvěma ženskými motivy: nedostatkem smyslu pro abstrakce a nedostatkem válečnického ducha.

Provozování politiky je sice obyčejně činností svrchovaně praktická, ale hlásání politiky i víra v politiku předpokládá celou řadu abstrakcí, počínajíc slovem „lid“. Dobrá polovina politických zásad je to, čemu se po německu říká „Prinzipienreiterei“, kterýžto druh jezdeckví je odjakživa mužskou vášní. Muže můžete rozplamenit, řeknete-li mu, že je demokracie v nebezpečí; kdybyste chtěli rozplamenit ženy, museli byste říci, že je v nebezpečí jejich muž nebo jejich děti. Muž se nechá utlouci třeba pro otázku autonomie čáslavského kraje; žena se

nechá umačkat, aby koupila lacinější boty pro své haranty. Klerikální vůdce bojuje za Řím; klerikální babka bojuje, jak se domnívá, za svého Pánaboha. V našich zemích, kde se udržuje pravěká převaha muže, děje se politika ve jménu zásad; v Americe, kde má žena duševní převahu, se politika děje ve jménu zlevnění punčoch nebo potlačení alkoholu. Ženy se velmi málo zajímají o politiku, protože se velmi málo zajímají o abstraktní hesla. Žena se dá zabít z lásky, ale nedá se zabít ze zásady. Mnoho žen se dalo zabít pro lásku ke Kristovi, ale žádná se nedala rozčtvrtit pro teologickou otázku svaté Trojice; to je vyhrazeno, jak se zdá, mužům. Vyskytnou se mučednice pro revoluci nebo pro svobodu; ale nevím, že by některá žena obětovala život řekněme pro volební vítězství mladoturků proti staroturkům. Mám poněkud mrazivý pocit, řeční-li nějaká dáma například proti uznání Ruska *de iure*; přirozenější by se mi zdálo, kdyby stála s obnaženým prsem na nějaké barikádě. Žena pojímá celkem politiku stejně konkrétně jako lásku, rodinu neb jiné věci života; muž, pokud nevytlouká z politiky přímo hmotný zisk, je s to pojímat ji s dogmatickým fanatismem jako nějakou teologickou otázku. Pokud však se hlásání politiky omezuje z veliké části na pronášení takových obecných idejí, je přirozeno, že ženy nám odpovídají cosi, jako abychom jim dali s politikou svatý pokoj. Jsem přesvědčen, že se dejme tomu revue Parlament nikdy nestane oblíbenou četbou paní a dívek českých. Dokonce jsem nepoznal ani jednu paní nebo dívku, která by se zálibou čtla denně úvodníky v novinách. Mají totiž nepokrytý a zcela správný pocit, že to není pro ně psáno. Nestačí říci, že tomu nerozumějí; správnější je poznat, že je to vůbec nebaví.

Druhý motiv ženské nechuti k politice jsem zatím nazval „nedostatek válečnického ducha“. Nezapírejme si, že mužská potřeba být členem nějaké politické strany odpovídá archaickému mužskému pudu být v nějakém bojovníckém táboře nebo klanu. Vězí v nás hluboko jistý válečnický kolektivismus; vždy se hlásíme k nějaké naší vlajce a vrháme se jaksí do našeho boje za naše vítězství. V politice mluvíme o boji, praporu, štítě, nepřátelském táboře, zbraních, bojišti, vítězstvích a porážkách; celý tento slovník je tak zřejmě militaristický jako Žižkův spis o válečném umění. Nemá-li jiných, hlavně hospodářských pohnutek, přidává se muž k politické straně z téže prosté bojechtivosti, jako se přidal Diomédés, syn Týdeův, k Achajským; dává mu to jistý epický požitek válčení v mužském táboře. Muž vychází ze své rodiny, aby splynul s karavanou, výpravou, mužstvem, táborem, stranou; jeho „já“ má náklonnost rozpínat se na širší celky. Slovo „náš“ je povětšinou mužské povahy: naše vesnice, naše generace, náš hasičský spolek, naše strana; žena spíše vystačí se slovem „můj“, jako můj muž, má rodina, mé sousedky. Pravý politický straník se začíná tím, že říká „naše strana“; přitom je zvláštní důraz na představě „my“. Muž je člověk davu; zástup žen je vždy poněkud komický; žena velmi ztrácí, existuje-li pohromadě. Politická strana je organizace pudu

hromadnosti, jenž je prastarým pudem mužským; proto je zcela přirozeno, že ženy vstupují nesrovnatelně méně do politických stran než mužští. Politická strana je význačně mužský útvar; politika stranicví je mužská politika.

* * *

A nyní jsme v paradoxní situaci, že plná a dokonce téměř větší polovina národa má politická práva, aniž by měla skutečný politický zájem. Polovina národa je nucena politicky hlasovat, ačkoliv většinou neví, oč vlastně jde. Není to proto, že by se dobré nebo špatné výsledky politiky netýkaly dobrým nebo špatným způsobem ženských životních a soukromých zájmů. Je to proto, že se politika provozuje metodami jim podstatně cizími a vlastně odpornými. Může se říci, že ženy nemají smyslu pro politiku. Ale stejně se může říci, že politika nemá smyslu pro ženskou polovinu národa. Je možno tvrdit, že ženské mají krátký rozum; ale snad je na místě jiná formulace: že mužská politika má krátký rozum. Je to, jako byste ženám nabízeli mužské kalhoty a pak se divili, že nemají pochopení pro tuto ošacovací akci.

Kdyby měl rozumný člověk hospodu a shledal, že dobrá polovina jeho hostí jsou vegetariáni, počal by jim patrně vařit mrkev a špenát a nenutil by je do roštěnek. Kdyby velmi rozumní politikové si uvědomili překvapující fakt, že dobrá polovina politických občanů jsou ženy, nepředkládali by jim vyloženě mužské krmě, jako je abstraktní fanatism a politické stranicví, a ohlédl by se po něčem přijatelnějším: ne snad po novém programu, nýbrž po změně metody. Politika stran nebude nikdy politika žen; ženy těžko získáte řečněme pro ideu volného obchodu, ale získáte je pro ideu lacinějšího chleba. Získáte je pro řadu konkrétních věcí, které jsou stejně důležité pro muže jako pro ženy; ale stěží je nadchnete pro vymoženosti, kterým se říká „úspěch naší strany“. Ženy nikdy nevědí, kdo je ministrem toho nebo onoho oboru; zdá se, že by jim nevadilo, kdyby jím byl odborník. Nebylo by žádným politickým pokrokem, kdyby polovina poslanců byly ženy; ale bylo by velkým pokrokem, kdyby se politika dělala tak, aby tomu rozuměla ženská polovina národa. Takříkajíc škrtnutím pera jsme přičlenili do politické masy ženy; ale zapomněli jsme, že se tím tato masa poněkud změnila. Není nijak patrné, že by se podle toho změnily i politické metody. Politika zůstala stejně heslová, stejně bojovně stranická, stejně neurvale mocenská jako předtím. Zůstala politikou mužskou.

1925

O TRADICI

Napsal jsem toto slovo v čelo svého článku, abych je měl na očích; ale čím déle se na ně dívám, tím víc mne mate. Dejme tomu, že tradice je podle definice udržování starých řádů (možná že ta definice je nijaká, ale zatím mi neskákejte do řeči). Naproti tomu přežitek je také udržování starých řádů. Nevím, jsou-li paruky anglických soudců tradice nebo přežitek. Nemohu se rozhodnout, je-li univerzitní pedel přežitek nebo tradice. Je-li univerzitní pedel ctihodný kus tradice, je jeho výhodou, že připomíná patnácté století. Je-li naopak mrzkým přežitkem, je totéž jeho nevýhodou. Tradice je udržování starých řádů, protože jsou staré. Přežitek je udržování starých řádů, ačkoli jsou staré.

Ale ještě větší potíže je s pojmem „starý“. Pedelův kožich je pro nás, obyčejné a nehistorické lidi, velmi starodávny; ale pro archeologa není starý, nýbrž recentní. Četl jsem nedávno u jednoho učence, že sochy na nějaké bráně jsou „zcela moderní“, totiž z patnáctého století. A pro paleontologa je mizerná, dva tisíce let stará římská nebo egyptská amfora přímo nestoudně recentní. Naopak je možno, že pro letní mušku je minulý týden zlatým věkem tradicí, zatímco některá bakterie v mé sklenici pečlivě udržuje prastarou tradici hodiny právě minulé. Tedy tradice je udržování řádů, které z víceméně nahodilých a iracionálních důvodů považujeme za staré.

Někdy někdo z nás provolá, že se máme vrátit k tradici let devadesátých nebo let osmdesátých nebo až k tradici našich buditelů. Povážlivé na tom není, že to je zpátečnictví, nýbrž to, že věci, které jsou jenom dvacet nebo čtyřicet nebo sto let za námi, už považujeme za staré. Možná že příštího roku se budou nějakí noví zpátečníci dovolávat prastaré poetické tradice Jiřího Wolкера. Možná že se někdo z děsného reakcionářství chystá vykopat z nánosů věků tradici Fráni Šrámka. Minulé století už vůbec považujeme za zdroj starobylých tradicí, místo aby nám docela jednoduše bylo širší půdou přítomnosti. Snad je to pro nedostatek dějinné souvislosti, že věci a děje u nás tak rychle stárnou; pohřichu snad právě proto i lidé u nás daleko rychleji stárnou než v západních, historicky starších zemích.

Vůbec slovo „starý“ je kuriózní pojem; nedá se s ním vážně pracovat. Tříletému nunátku je pětiletý prcek příliš starý; dvacetiletý mládenec se neuctivě posmívá šedinám prastarého třicátníka; dívčí pulec považuje abiturienta za dědku. Je docela přirozeno, že mladí lidé považují staré za dědky; horší je, když staří považují sebe samy za dědky. Psalo se například, že se má omladit Česká akademie; je to nádherná myšlenka; přimlouvám se nadšeně, aby se Česká akademie omladila, ale ne tím, že by přibrála mládež, nýbrž tím, že by se její držitelé začali považovat za bujnou mládež se všemi výhodami i závazky.

Člověk věkem pokračuje nejenom vpřed, ale i za sebe; co se zdá dvacetiletému dávnou a překonanou minulostí, to se mu v padesáti zdá tak blízko, že tomu může podat ruku. Nevěřím,

že by metuzalémové byli tak bezuzdně pokrokoví, jak je líčí Bernard Shaw; myslím, že by se nikoliv regresí, ale prostě růstem pořád blížili tomu, co je za nimi; že by vrůstali hlouběji do minulosti, než můžeme my, lidé krátkověcí.

Přiznávám se, pokud mne se týče, k jakési historické neschopnosti; nemám rád staré věci; nebo přesněji řečeno, mám neobyčejně rád některé staré věci, ale ne proto, že jsou staré, nýbrž proto, že vůbec nejsou staré. Dokonce i univerzitní pedel ve své slávě se mi líbí ne proto, že je starobylý, nýbrž proto, že je velmi barevný, a proto mladší a bližší jakési slavné mladosti než my ve svých šedivých sáčkách. Jaroslav Durych se vrací k Erbenovi ne proto, že Erben je starý, ale proto, že naprosto není starý. Libujeme si v primitivních a raných uměních ne pro jejich úžasné stáří, nýbrž pro jejich úžasnou mladost, a tak dále.

To je to, co jsem chtěl říci: slušelo by nám víc lásky k minulosti a k starým věcem, protože v nich je zasuta spousta přímo fantastické mladosti. Jen lidé, kteří nikdy nebyli pořádně mladí, mohou považovat minulost za skladiště starých a překonaných věcí. Je jakási senilnost v tom, mluvit o starých tradicích; nejsou-li i ty nejstarší tradice zatraceně mladé, nevím opravdu, co s nimi. Jsou-li opravdu staré, jsou tedy přežitkem.

1924

O DUCHU DEMOKRACIE

Chce-li někdo říci o politických stranách v demokracii něco hrozně strašného a hanlivého, řekne, že jsou církevní. Po jisté stránce je to pravda: politické strany jsou fanatické, nesnášlivé, omezené, zarputilé, bojovné a pitomé jako církve. Ale po jiné velmi podstatné stránce jsou docela nepodobny kterékoliv církvi na světě, včetně s církvemi lidožroutskými; nejsou totiž ani za mák slavnostní, obřadné a zkrátka církevní. Neboť podstata církve není jen ta, že ukládá víru v nějaké články věrouky, nýbrž i ta, že tuto víru projevuje a oslavuje občasným plesáním, hodováním a hudbou. Býti údem církve znamená zároveň býti účastníkem zvláštních a svátečních radovánek. Prostě církev jest pospolitost; a každá živá a upřímná pospolitost se projevuje plesáním a účastí na společném rozjaření. Proti tomu být údem politické strany znamená dostavit se jako jeden muž na schůzi a zachmuřeně poslouchat, co ten pán na pódiu povídá, aniž by pak člověka doma čekala lepší a bohatší večeře na znamení sváteční radosti. Jsou-li politické strany církevní, jsou jenom úpadkem církevnictví.

Ale to konečně je dobře; světu by nebylo pomoheno, kdyby národní socialisté místo pouhého řečnění předváděli na Václavském náměstí tance poslanců nebo zpěvy a sebemrskání senátorů, nebo kdyby narozeniny dr. Kramáře byly mezi jeho věřícími oslavovány rituálním pojidáním skopové kýty a okurkového salátu. Nejde mi jen o pitoresknost těchto obřadů. Zaráží mne, že veškeré obřadné zvyky života jsou jen konzervativně udržovány, pokud nejsou pomalu odkládány; a že se vůbec nerodí nové. Kdyby nebylo jisté náboženské tradice, nepojídali bychom na Štědrý večer kapra ani na velikonoce pečeného beránka, ale nejen to: kdyby nebylo řečené tradice, neoslavovali bychom ani zimní slunovrat, ani příchod jara, ani vrchol léta. Myslím tu na církevní svátky, protože jsou pohanské a přírodní. Vánoce nejsou jen oslava božského i lidského dítěte, nýbrž také oslava zimy; je to plesání ve sněhu a svátek domácích kamen. Kdyby nebylo vánoc, měli bychom je stvořit; ale nestvořili bychom jich. Kdyby nebylo velikonoce, měli bychom oslavovat nějaké jiné vzkříšení; ale jak se zdá, nebyli bychom s to něco takového vynalézt. Naštěstí pro jisté stránky života je náš život hlouběji prorostlý pohanstvím nebo sentimentalitou (jmenujte to, jak chcete), než si uvědomujeme. Jsem rád, že dosud žádný pokrokový politik nenavrhl zrušení vánoc; mám za to, že by nedovedl pak vymyslet nějaký osvíceny důvod pro pojidání kapra, dávání darů nebo rozsvěcování svíček na vánočním smrčku. Každá pořádná církev od starých Řeků až po Nové Kaledonce pokládala čtvero ročních dob za událost dost důležitou a obecně zajímavou, aby ji obřadně oslavila. Demokracie však nerozdělila rok na čtvero ročních časův, nýbrž na čtyři platební kvartály.

Stejně tak všechny církve na světě vlebily a světily rytmus lidského života. Narození člověka jest den slavný a památný, jež se sluší poctít svátečním a mystickým způsobem. Pohlavní dospělost je veliká a radostná událost, v níž se oslavuje zdatnost nového pokolení obřizkou, hrami, biřmováním a jinými velkými obřady. Sňatek pak je osudný krok do života, což nutno vyjádřiti významným a rituálním tajemným důrazem. Konečně smrt člověka je poslední příležitost, aby byl nebožtík oslaven a poctěn křikem, muzikou a slavnou hostinou. Tak je celý život člověka jaksi vyvýšen na velkých, mocně oslavených událostech, čímž se vyslovuje fakt, že lidský život je vznešený a posvátný.

Je jakýsi nepsaný a tajemný zákon, podle něhož si demokracie nepotrpí na pompu a obřady; zvláštní však je, že démos čili lid si naopak na pompu a obřady potrpí; dokonce pompa a paráda bylo to jediné opravdu lidové ve starých monarchiích a teokraciích. Ubírávali se kníže „v nádherném průvodu“ po ulicích města, dělal to stěží pro své potěšení, nýbrž pro potěšení lidu; ale týž lid by asi reptal, kdyby se dejme tomu doktor Franke ubíral v nádherném průvodu, za hlaholu zvonů a ve zlatotkaném rouše po ulicích města. Lid shledával v pořádku,

teklo-li při královské korunovaci víno ze všech kašen; ale mružel by asi na vyhazování erárních peněz, kdyby teklo víno při utvoření nového kabinetu. Demokracie jaksí vylučuje okázalost; toliko v monarchiích mají ministři vyšíváné fraky a prsa pokrytá řády. Bylo by nevhodno žádat, aby naši senátoři nosili bílé tógy s nachovým lemem; ale bylo by také marno žádat, aby naši kandidáti poslanectví stáli na nárožích s hlavou na znamení pokory odkrytou, jako stávali kandidáti ve starém Římě. Neboť demokracie neodmítá jenom pompu; nepřijímá také symboliku.

Každý obřad je koneckonců symbolický; a každý pořádný symbol je sociální, neboť je obecný. Kdyby každý z nás kouřil viržinky, byla by snad viržinka symbolem našeho národa. Symbol nevzniká jenom tím, že znamená něco hlubšího, nýbrž tím, že je poznán a uznáván všemi nebo velmi mnoha lidmi. Koruna je symbol království, protože lidé mohli spíše poznat krále podle koruny nežli podle nosu nebo podle moudrosti. Dvořané znali krále po hlase nebo podle nosu; širší lid jej znal jen podle koruny; koruna je zrovna to, co na králích bylo skutečně lidové. Při palácových revolucích býval král zapíchnut v posteli; při lidových revolucích byla králi, jak se říká, sražena koruna.

Každá větší pospolitost si vytváří obřady týmž pochodem, jako si vytváří symboly; symbol není tak tuze obraz nějaké věci, jako spíš obraz a odznak společného smýšlení a chování, a nejen to: je to zároveň oslava. Snubní prsten nemá snad připomínat manželské povinnosti, nýbrž slávu manželství, jež byla udělena prvního dne. Státní prapor nemá připomínat, že jsme poslušni zákonů, nýbrž že jsme připraveni bojovat, a dokonce i zvítězit, když už to musí být. Vánoční stromek nepřipomíná, že jsou vánoce, nýbrž že vánoce jsou slavné nade vše jiné dny. Kdybych si zdobil doma smrček svíčkami a cukrovím řekněme 19. listopadu nebo 27. února, bylo by to bláznovství, protože to nedělá toho dne nikdo. Hlubší význam vánočního stromku je v tom, že jej zdobí skoro všichni lidé téhož dne. Kdybych jedl kapra pátého ledna, byla by to má soukromá záležitost; ale budu-li jej jíst na Štědrý večer, bude to jistý obřad, neboť toho dne bude skoro celý svět jíst svého kapra. Bude to svého způsobu obcování lidí. Bude to svátek ne proto, že jím kapra (neboť jím ho nerad), nýbrž proto, že ho jí toho dne skoro celý svět. Jisto je, že republika není tak populární jako vánoce; 28. října nejíme všichni totéž posvátné jídlo, a dokonce neplesáme všichni stejným způsobem, nýbrž na deseti různých politických táborech. Vyhýbáme se obřadnosti jako čert kříži, i když by tato obřadnost znamenala oslavu demokracie. Protože nemáme smyslu pro symboliku státu, nemáme smyslu ani pro skutečnost státu; pokud si nepředstavíme stát jako prapor nebo jako krásnou pannu, nepředstavíme si jej vůbec. O státním svátku se nám říká, abychom přemýšleli, a nikoliv abychom smekli nebo abychom se vzali za ruce a tančili. Nic nesdružuje lidi tak jako symbol;

nic je neizoluje tak jako přemýšlení. Vláda lidu bude plnou skutečností teprve tehdy, až pochopíme, že je stejně slavná a hodna obřadů jako vláda císaře Augusta nebo vláda boží na zemi. Není vskutku třeba, aby poslanci měli v rukou žezla nebo ministři bílé koně; ale je třeba, aby sama demokracie byla jistý obřad; abychom si vytvořili zvyky. Demokracie bude navěky zajištěna, stane-li se velikým národním obyčejem. Což nepůjde bez symbolů a skutečných svátků a skutečné pospolitě radosti.

1925

TŘI KÁZÁNÍ

I

Komu sloužiti

Přípletl jsem se onehdy do jednoho konfliktu: na jedné straně vojáček, který ze zásady odpíral vzít do ruky zbraň; na druhé straně vojenské úřady, které jej za to ze zásady odsuzovaly na dlouhé měsíce do vězení. Vyslovil jsem veřejně prosbu, aby obě strany nehnyly své zásady do krajnosti a nevytvářely zbytečně neřešitelnou situaci, která by se při dobré vůli dala prakticky urovnat (což se po delším tahání skutečně stalo). Nato mi vzkázal onen mladý muž *ex carcere et catenis*, že mně sice děkuje a tak dále, ale že chci sloužit dvěma pánům; a to prý nejde.

Rád bych ho a jiné tedy ujistil, že to jde, ale že je příliš málo sloužit jenom dvěma pánům. Prosím nebesa, abych nikdy v životě nemusil sloužit jenom jednomu pánovi a abych měl síly sloužit velmi mnohým pánům; a na mou duši, nemusí to být ani tuze velcí páni, jen když tu je nějaká službička k vykonání. Co mne se týče, byl bych vždy raději listonošem, který slouží já nevím kolika stům pánům, než lokajem, který slouží jenom jednomu. Je to snad větší dřina, ale na to se člověk nesmí ohlížet, má-li sloužit.

Příslovní praví, že „dvěma pánům nelze sloužit“. To záleží ovšem na povaze dotyčných pánů a na služebním poměru. Jsou páni, kteří se tváří jako malý Hospodin: jen já jsem; v jednoho Boha budeš věřiti; jednomu pánu budeš sloužiti, to se rozumí, že mně; každé tvoje dechnutí a mrknutí patří mně, a nikomu jinému neposloužíš. Budeš stát za mnou, hledět na mne a myslit jen na mne; učiníš-li pro mne to nebo ono, jsou to sice hlouposti, kterých není tak tuze zapotřebí, ale děláš je pro velikou věc čili ve veliké službě. Jáť jsem jediný, a basta.

Je věru potřeba udělat si moc velikého pána, aby člověk sloužil jenom jemu. Ale jednou si člověk kacířsky a neslužebně řekne, že jeho pán není Hospodin, a že vůbec není tak velikých pánů na světě; že domnělý pán je něco v mnohém ohledu dobrého, ale postaveného na slabých lidských nožičkách, něco, co si žádá spíše pomoci než modloslužby. I pomáhat znamená sloužit; ale už nesloužíš proto, že Pán je velik, nýbrž proto, že je sláb a potřebuje pomoci. Jen ve slavnostních chvílích může člověk říci, že „vlast velí“; v obyčejném a poněkud těžkém životě spíše trpělivě čeká, že člověk udělá, co může, aby se stalo, čeho je tuze třeba. Jen v abstraktní oblasti „myšlenka káže“; v konkrétní sféře prosí, aby se na ni v mezích možnosti vzal praktický ohled. Jen v Písmě Bůh káže „nezabíjet“; ve skutečném a tvrdém životě se o to přimlouvá tisícerým tichým a něžným hlasem. Stojíme mezi nesčíslnými výzvami, žádostmi a voláním o pomoc; a já nemohu věřit, že je mravním posláním člověka, aby si zacpal uši a sloužil jednomu pánu.

Jen zákon káže, ale může přikazovat jenom jisté zevní věci, jako je vyhýbat se vozem vlevo nebo sloužit na vojně. Zákon nekáže, abys myslel to a to, nýbrž jen, abys to a to udělal; tak to honem udělej, abys mohl běžet sloužit jinam, kde na tebe čekají. Chceš sloužit mravnímu příkazu „nezabíjet“? Dobrá, je to znamenitá myšlenka; ale chceš-li se jí chopit prakticky, účinně a kladně, pak nestačí jenom nezabíjet, nýbrž pomáhat jiným lidem žít; a tady je velmi mnoho místa pro nejrůznější služby. „Nezabíjet“, to v dané chvíli znamená dejme tomu starat se, aby lidé nehynuli hladem a špatným bydlením; i když po té stránce nespasíš celý svět, můžeš udělat aspoň něco a pomoci Vaškovi nebo Maškovi. Avšak nepomůžeš jim, sloužíš-li mučednický jednomu pánu, protože Vašek a Mašek jsou páni dva; a máš-li ještě větší žízeň sloužit, rozkrájej se třeba a služ deseti tisícům pánů, ale tak, aby z toho opravdu něco měli.

Je možno a je nutno sloužiti mnohým pánům. Je možno sloužiti vlasti i věčnému míru, je možno sloužiti zítřku i chrániti dnešek nebo včerejšek; na všech stranách se nás dovolává něco, co potřebuje a zasluhuje pomoci. Není možno sloužiti jako voják dvěma vévodům, kteří spolu bojují; ale snad jednou uděláme objev, že už to nejsou bojující vévodové, nýbrž bezmocní a vysílení lidé, z nichž jeden potřebuje sklenici vody a druhý obkladek na hlavu. A potom bude velmi snadno sloužiti dvěma pánům.

1924

II

Politické zvíře

Byl to myslím Aristoteles, který definoval člověka jako politické zvíře. Myšlenka je náramně moudrá; není jenom docela jasno, míní-li tím Aristoteles, že člověk je podivné zvíře, které dělá politiku, nebo že člověk, který dělá politiku, je s odpuštěním zvíře. Obojí výklad má něco pro sebe.

Promiňte, obyčejně se do politiky mnoho nepletu, jelikož se v ní prakticky nevyznám; málo sleduji politiku, ale více sleduji lidi. A tu mne překvapuje, jak ohromnou abstraktní důvěru a jak náruživou konkrétní nedůvěru mají lidé k politice, vládě, společenskému řádu a podobně. Obecně a zásadně věří každý člověk fanaticky, že je možná nějaká vláda nebo politická forma, která by „to dala do pořádku“ a smetla vše, čemu se říká zlořád, byrokracie a nespravedlivost a mizérie, zavedla rázem „ty pravé poměry“, vše rozřešila, upravila, spasila, vybuodovala, a zkrátka ze své moci zařídila takový jakýsi ráj na zemi. A čím radikálněji lidé věří v nějaký politický nebo hospodářský ráj, tím radikálněji si stěžují na dezolátní poměry, na neblahé úkazy, a vůbec na tu celou lumpárnu. Následkem toho v očích politického publika každý režim je špatný, slabý, prodaný, zpátečnický, katastrofální a prostě prašivý.

Je vůbec podivno, že tolik lidí unese život v poměrech tak nekonečně špatných. Posloucháte-li je, dovíte se, že republika je prodána židům nebo Němcům, úřady jsou zkorumpované, parlament shnilý, katastrofa za dveřmi, a vůbec že nastává konec světa. Kdybych tomu uvěřil, musil bych se jít oběsit na první osice v nejčernějším zoufalství. Ale myslím si: kdybych byl jenom metařem a chystal se jen k tomu, že dnes večer spravím kouskem drátu své koště, aby lépe metlo, musil bych věřit, že není vše ztraceno: prostě proto, že mohu ještě spravit své koště, aby lépe metlo. Ale kdybych věřil, že je vše katastrofálně ohroženo a že „zítra se to sesype“, nemohl bych už spravit své koště a čekal bych na konečnou pohromu se špatným koštětem (jako emblémem strašné situace) u nohou. Nuže, je dobře pro metaře i pro stát myslet na koště. Kdyby každé koště bylo dobré a mohlo být zítra ještě lepší, hled'te, pak nejsou poměry tak špatné. Kdo vede svou věc, byť její obecný užitek byl sebeomezenější, s nějakým úspěchem, musí být tak trochu politickým optimistou. Defétismus je vlastně praktická lenost.

A nyní mi řekněte: Nu, s takhle malicherně praktickým loktem se na politiku nesmí jít; politika, to jsou velké a všelidské ideály, to jsou národní hodnoty, sociální problémy a ideje humanitní a samé ohromné věci a zásady, o které se tu krvavě bojuje. Pryč s politickým utilitarismem, ať žije politika zásad a ideálů! – Máte pravdu, nic v životě není důležitějšího než zásady a ideály; jenom je, proboha vás prosím, nesvěřujte jen a jen politice; jejich místo

je především v osobním životě. Věřím v ideální hodnotu nacionalismu; ale chtěl bych, aby ji bylo vidět v mé osobní práci. Věřím v ideální hodnotu socialismu; ale chtěl bych ji využít ve svém poměru k lidem svého okolí. Ideály, hodnoty, zásady – promiňte – to jsou ryze mravní a řekl bych dokonce náboženské věci; jsou lží, neposvěcují-li a nevykupují-li náš soukromý a osobní život. Nevěřím v nacionalismus člověka, který dělá nečistě svou práci, neboť každá práce je národní. Nevěřím v socialismus člověka, který má nečisté vztahy k lidem, neboť každý vztah je sociální. A chce-li kdo spasit a polepšit svět svým velikým politickým ideálem, ať nejprve spasí a polepší sebe sama a ten úzký okruh života, který osobně vyplňuje. Pro mne veřejná činnost rezníkova je dobrá distribuce dobrého masa, a nikoliv jeho plsní nacionalismus; ten je jeho osobní předností, pro kterou může přijít i do nebe. Avšak jeho politická zásluha je dobře krájet a vážit. Politická zásluha literáta je dobře psát. Každá živnost, dokonce i sama politika, může být nesporně politicky užitečná. Ba i ten starý, trochu vágní optimismus o „chudé pastuchově chýšce“ můžeme přijmout s několika výhradami: aby ten pastucha nebyl chudý a aby vyráběl prima sýr; pak rozhodně „více pro vlast může ciniti“ než půl tuctu táborů falešných Žižků.

1922

III

Zpěv kosa

Řekne-li se „první máj“, ozve se v nás s fatální nutností něco z toho dvojího: buď že „je první máj, je lásky čas“, nebo že je svátek práce. Člověk by řekl, že láska a práce se spolu nerýmují. Dívám se na zahrádku, kde kos pískaje a zrovna říče radostí tvrdí, že je lásky čas; zítra nebo pozítří se mu vyklube v hnízdě čtyři nebo pět ochmýřených, hlavatých a pro jeho oči velmi krásných mláďat a pro milého povykujícího kosa začne se cosi, čemu bychom my lidé řekli zatracená dřina; od úsvitu do večera bude tahat ze země červy, ukusovat křídla běláskům a lovit mouchy, aby to vše cpal do těch pištících a malinkých oblud, které velice živě dokazují, že byl lásky čas. Od lásky k práci není daleko; je jen ptačí skok od nadšeného stvoření života k trpělivému a poněkud prozaickému udržování života. Mohlo by se říci, že práce je zrozena láskou.

Kdybychom se i ve svých sociálních citech trochu více řídili přírodou, poskakovali by tohoto svátečního dne slavnostní řečníci, podobní černým kosům, na své estrádě a mluvili by chvílemi pěkně hvízdající a zpívající z plna hrdla asi takto: Je to dřina živit sebe a jiné; je to

sháňka, co? Ale co chcete, život je zatracený dar; musíme za něj platit. Platíme za něj prací, starostmi a sem tam nějakou bolestí; co platno, život je drahá věc, která nám nepřijde lacino. Chceme-li tu dnes pěkně a pořádně oslavovat práci, musíme oslavovat hlavně to, co si za ni kupujeme; měli bychom dnes slavit a velebit život; měli bychom slavit těžký a podivuhodný fakt, že chválabohu jsme na světě. Život je těžký sport; je to jako vylézat na nějakou skálu. Někdy se zastavíme a myslíme, že už nemůžeme dál; jsme vyčerpaní a stíráme si pot a bručíme, že čert nám byl tuhle cestu dlužen. Ale když přesto skoro všichni vydržíme a pokračujeme ve své námaze, je to, lidé, veliký a tajemný důkaz, že život stojí za to. I když tisíckrát bouřlivě protestujeme, že by mohl být lepší a snadnější, nezřekneme se ho, dokud nemusíme; a rodíme další život, abychom podali dál tu krásnou a proklínanou věc. Pravda, o práci obecně se dá pěkně mluvit a představa miliónů pracujících je povznášející; ale představit si svou vlastní práci za rok vykonanou, to je jiná; a představit si práci, kterou člověk udělá za celý život, to je obraz povznášející po docela jiné stránce než představa pracujícího světa. Ty jsi nakladl na sebe tolik a tolik tisíc cihel a ty jsi utkal tolik kilometrů plátna; tys zpracoval tolik fasciklů písemností a tys zvážil a rozdělil tolik tun kávy nebo soli. Teprve ta trpělivá, nekonečná monotonie osobního výkonu pořádně ukazuje, co člověk platí za to, že žije; tady už se hodnota práce neměří kolektivností pracujících, nýbrž osobní trpělivostí a strašnou vytrvalostí každého z nás. Armáda pracujících, dobrá; ale chcete-li oslavit práci, pomyslete na nekonečné dílo jednoho každého. Nemyslete jenom na milióny rukou; na každém páru rukou visí jeden celý a živý člověk, který s chutí dýchá, rád jí, má ženu a děti a táhne celý tento náklad života tak dlouho, jak jenom lze. Neoslavujte ruce, oslavujte lidské životy; kdybychom místo o miliónech pracujících mluvili o miliónech životů a živitelů, dopadly by naše sociální teorie hodně jinak a tento svátek práce by zvučel dětskými frkačkami, tancem a muzikami; každý by si vedl pod paží tu svou, pro kterou pracuje, a jeho haranti za ním by tvořili pravý a slavný průvod práce. Deset tisíc zachmuřených mužských tváří táhnoucích v průvodu velmi dobře znázorňují sílu, ale velmi špatně znázorňují život; neboť život je i daleko těžší, i daleko veselejší. Říká se vám za takovýchto slavnostních příležitostí „pracující lidé“. Jako byste nebyli nic jiného a nic více! Kdybych vás měl oslovit v celé složitosti, kráse i nesnadnosti vašeho skutečného života, musel bych spustit: „Pracující, pojídající a popíjející, ženící se a děti plodící, ustaraný a veselý, tátovský a mámovský lidé, mládenci i ženáči, matky a děvčata, milenci i dědkové” a tak dále; musel bych vás všechny zvlášť vyjmenovat jménem, vás, Jene Paroubku, Václave Kováři, Františku Ryšavý, Honzo Vacků a tak dále, a nevynechat ani jednoho; neboť na každém z vás je mnoho důležitého nad to, že pracujete. Zapomněli jsme stanovit nějaký svátek, který by byl oslavou lidí; oslavujeme práci, ale neoslavujeme muže,

ženy a děti, ačkoli je svatá pravda, že bychom nebyli pracujícím lidem, kdybychom nebyli muži a ženami se všemi zvláštními a dramatickými důsledky, které z toho plynou. Nemohu toho již smlčet: je to láska, co nám nadrobila život a veškeru jeho dřinu; v jádře sténáme pod těžkým břemenem lásky. Přátelé, v tento veliký svátek musíme mluvit o lásce.

Avšak v tu chvíli černý řečník dostává skutečná křídla a místo na estrádě poskakuje na kvetoucí větévce jabloňové. Je to jen hvízdající kos; a jeho májová písnička zní příliš daleko od lidských zástupů.

1926

O RELATIVISMU

Kdekdo o něm píše, obyčejně tím způsobem, že se zprvu zmíní o relativismu Einsteinově, načež rychle prchaje z této přísné oblasti matematického nadpomyslna pustí se chutě do relativismu filozofického a literárního, přičemž zpravidla z důvodů poněkud nejasných dostávám svůj díl já a někteří jiní mně známí lidé, veřejně nařčení z mrzkosti relativistické. Protože se tím patrně myslí něco hanlivého, měl bych snad buď hájit sebe plamenným prohlášením, že nikdy jsem se nedopustil viny relativistické, nebo hájit relativismu, že není tak špatný, jak se říká: místo toho se přiznávám, že nevím docela dobře, co to vlastně ten relativismus je.

Pokud se týče relativismu Einsteinova, pravím upřímně, že mu nerozumím, tak jako nerozumím některým náboženským tajemstvím, logice dějin, nekonečnému prostoru a jiným věcem. Pokoušel jsem se to studovat; došel jsem až k místu, kde se praví, že kdybych se pohyboval rychlostí světla, zploštil bych se z jakýchsi ciferních důvodů jako oplatka; tu jsem opustil další důkazy, velmi usmířen s tím, že se nepohybují rychlostí světla. Protože se pohybují pomalu a rozvážně, stávám se spíše kulatým; a nechtěl bych být plochý. Někteří lidé, kteří se řítí vpřed ohromnou rychlostí a předhánějí, jak se říká, svou dobu, jsou skutečně úžasně ploší. Shledávám tedy, že nemám nic společného s tímto principem relativity.

Naštěstí relativismus, z něhož býváme naříkáni, nemá pranic matematického; míní se jím prostě... co vlastně? Míní se jím – dejme tomu – relativistický názor, že nové věci jsou někdy dobré, ale staré věci že jsou někdy také dobré. Jenže tento názor (má-li jej někdo) není žádný relativism, nýbrž docela obyčejná, vulgární a těžko vyvratitelná zkušenost. Je sice pravda, že nové rádio je lepší než starý flašinet; ale flašinet míval tu přednost, že živil staré chudáky. Demokracie je lepší než tyranie; ale tyranie bývala obyčejně poctivější. K tomu, abychom

viděli, že každá hůl má dva konce, není třeba relativismu, nýbrž daleko jednoduššího intelektuálního výkonu, totiž kouknout se na to. Abychom dospěli k poznání, že ve většině lidských zápasů hadr onuci káře, k tomu není třeba být zatížen nějakým relativistickým systémem; stačí znát tak trochu lidi a jejich mravy. Abychom shledávali, že Lenin má sice kus pravdy, ale že také Ford má kus pravdy, k tomu není třeba být relativistou; stačí přihlížet k jistým nepochybným výsledkům. Spolknout co možná celou zkušenost, to není relativism; to je pouhá důkladnost. Shledávat, že veliké věci nejsou neomezeně velké a malé že nejsou bídně a zavržitelně malé, to není relativism, ale empirická pravda. Nejsem s to pochopit, proč se těmto samozřejmým předpokladům zdravého rozumu říká zrovna „relativism” nebo „skepse”. Říkává se, že „doktor se vyjádřil skepticky o stavu pacientově”; nuže, učinil-li tak doktor, nemůžeme tvrdit, že by byl rozeným a zásadním skeptikem; snad jenom pacienta věcně a důkladně auskultoval. Říkáme-li, že to a ono v tomto světě je relativní, nejsme proto ještě relativisty; dejme tomu, že to opravdu je relativní; pak naše tvrzení je stejně málo relativistické jako moje prohlášení, že podložka, na které toto píše, je zelená a pokrytá kaňkami. Netažme se napořád, jakým špatně pochopeným řeckolatinským slovem máme kterého člověka nazvat a překonat; podívejme se raději, o jakou zkušenost se opírá a nemá-li kus pravdy.

Ano, kus pravdy: tomu právě se říká relativism. Z jakýchsi zásadních důvodů žádají mnozí lidé, aby se jim dodávala pravda kompletní a vylučující každou jinou; aby se provolávalo, že jen toto určité tvrzení je absolutní a jediná pravda, kdežto všechno ostatní je lež, podvod a hovadina. Dejme tomu, že lze vyhlásit za absolutní pravdu, že digitalis je lék. Nebo lze vyhlásit za pravdu hodnou, abychom se za ni bili, že digitalis je jed. Bohužel skutečnost je polovičatá a kompromisní: digitalis je někdy a v některých dávkách jed a jindy v jiných dávkách lék. Ale pravím-li, že digitalis může být jedem i lékem, nečiním to, bůh mi buď svědkem, z nějaké vlašnosti k jeho účinkům ani z pohodlné lhostejnosti k osudům lidským; nýbrž říkám to proto, že jsem si vědom jistých mezí jeho užitku a jistých vztahů, ve kterých se jeho užití pohybuje. Jistých vztahů: to je důležité slovo; má-li relativism vůbec nějaký smysl, pak obsahuje pojem vztahu. Socialismus je dobrý ve vztahu k mzdám; ale nic mi neříká ve vztahu k jistým soukromým a bolestným otázkám života, na něž musím hledat jakousi odpověď jinde. Pokud hledíme ke skutečným vztahům věcí a lidí, není nic ponecháno naší indiferentní libovůli. Jediná nevýhoda přitom je, že život se stává nesmírně složitým; kdybyste dělali co chtěli, nemůžete se z něho vyplést. Nejste neomezeni ve svých kladech a záporech, abyste si s nimi po chuti hráli; nýbrž vaše klady jsou omezovány skutečnými „ne” a vaše zápory jsou zmírňovány sterými slabounkými „ano”, jež se vás dovolávají. Tento

relativism není lhostejnost; je naopak třeba zuřivé lhostejnosti, abyste přeslechli hlasy života, jež odporují vašim absolutním výnosům. Není to měkkohubá tolerance; chcete-li to nějak nazvat, je to úzkostná pozornost vůči všemu, co jest.

Ale ovšem bojujeme-li o něco nebo proti něčemu, nemůžeme to dělat s úzkostnou pozorností; nebo tvoříme-li, nemůžeme než soustředit se na své dílo a tak trochu se nestarat o vše ostatní. Relativism není ani metoda boje, ani metoda tvoření, což obé je přímočaré i někdy bezohledné; ale je to metoda poznávání. Avšak má-li se bojovat nebo má-li se tvořit, je třeba, aby tomu předcházelo co nejširší poznání. Poznání není činnost bojovná; každý boj je opravdu „přerušení vztahů“. Jeden z nejhorších zmatků této doby je, že zaměňuje ideové bojovnictví a poznávací činnost. Poznávat není bojovat; ale ten, kdo jednou mnoho pozná, bude mít mnoho zač bojovat: tak mnoho, že i za to bude zván relativistou. Jediná cesta, jak nebýt relativistou, je být monomaniakem. Z čehož si vyberte lepší stránku: buď stránku Marie, jež naslouchá jediné pravdě, nebo stránku Marty, jež „pečlivá je a stará se o mnohé věci“. Ovšem na straně „mnohých věcí“ je i ledacos malicherného a podivného, neznámého i pohozeného; na té straně je totiž celá skutečnost.

1926

O SKEPSI

Skepticismus. Pesimismus. Relativismus. Nihilismus. Individualismus. A nakonec ještě ignoramus et ignorabimus. Všechna tato latina se užívá houfně o takzvané předválečné generaci v patrném přesvědčení, že to jsou zdrcující odhalení jakýchsi skrytých neřestí. Jelikož jsem se z pesimistické zvědavosti narodil nějakých pětadvacet let před válkou, padají tato latinská slova také na mou hlavu. Měl bych se proti nim hájit, ale kupodivu, když jsem je napsal, musím se přiznat, že se mi velmi zamlouvají. Tak třeba skepticismus se mi líbí stejně nezřízeně jako dejme tomu entuziasmus; ba jsem s to dopustit se devětkrát za den toho i onoho. Pesimismus mne přímo okouzluje, zvláště je-li, jak se sluší a patří, spřažen s ohnivým optimismem. Relativismus ve mně vzbuzuje nadšené přesvědčení, že jsou na světě nejen věci, nýbrž i vztahy a poměry mezi nimi. Nihilismus mne poněkud mate; snad je to nihilismus, věřím-li třeba, že „nic není ztraceno“, nebo „nic není bez ceny“, – neboť vpravdě se utěšuji množstvím záporných vět. Individualismus je, prakticky řečeno, víra, že listonoš, který mi právě v tomto okamžiku přinesl poštu, je nesmírně pozoruhodná osobnost; bylo mi dáno

všimnout si jeho smutných knírů a jeho očí modrých a nesdílných; říkám vám, je to veliký objev.

Zbývá takzvaný ignorabismus čili víra, že mnoho věcí neznáme a nikdy pro omezenost rozumu nemůžeme poznat, a že tedy je zbytečno o nich přemýšlet. To je do jisté míry správné. Hlásím se horlivě ke každé omezenosti svého a jiných rozumu. Jsem přesvědčen, že profesor Krejčí nikdy nepozná slávu boží a já nikdy nepochopím Einsteinův vesmír; bylo by zbytečno o tom dále přemýšlet. Avšak chyba je, myslí-li profesor Krejčí, že nikdo nikdy nepoznal a nepozná slávu boží z toho důvodu, že ji nemůže pochopit profesor Krejčí; to je prostě dogmatické a ničím nedoložené tvrzení. Je-li naše generace skeptická, nemůže se přesně vzato hlásit k ignorabismu; neboť to dvoje si odporuje.

Avšak slova „ignoramus et ignorabimus” mají patrně v tomto časovém užití nebo zneužití znamenat něco jiného; asi to, že naše pokolení, postaveno mezi různá řešení života, se nemůže až do morku rozhodnout pro tu či onu stranu, tezi, pravdu nebo směrnicí; že je nakloněno vidět tady i tam pomícháno dobré i zlé a že vzdychá sklíčeně: nevíme a nemůžeme vědět, co z toho dvojího či několikerého je horší nebo nesmyslnější nebo katastrofálnější; a že tedy tato generace se zřídka vlastního a zásadního mínění, oddávajíc se pochmurné bázni, rezignaci a nízké citové kompromisnosti.

Dejme tomu, že tomu tak opravdu je (o čemž mám jinak své pochybnosti); táží se, je-li toto stanovisko samo o sobě chatrné nebo pochmurné. Pochmurný je ovšem Buridanův osel, který mezi dvěma otýpkami sena hyne hladem, jelikož se nemůže rozhodnout, do které z nich se má pustit. Ale pochmurný je také normální čili ideový osel, který žere jen z otýpky vlevo v děsné víře, že otýpka vpravo je překonaná, buržoazní a zkrátka prohnílá, nebo naopak z otýpky vpravo, pln opovržení k otrávené, nenárodní a zhoubné otýpce levé. V této alternativě věřím, že nejzdravější je názor osla sice omezeného, ale věcného, který v obou otýpkách vidí jen seno a nechává si pokdy, aby si z té i oné strany vybíral nejlepší stébla. Tento osel je sice, jak se říká, kompromisní, ale zajisté nikoli bezzásadní; neboť jeho zásadou je hledat trpělivě a po kouskách to nejlepší.

Avšak není-liž pravda, mám zde mluvit o lidech. Dejme tomu, že jsi souměrný, máš dvě oči a mozek uprostřed; nebo že chceš vědět příliš mnoho, že nenasytně požíráš fakta a nedovedeš zavřít oči před dobrým ani před špatným; jsi-li takový, nejsi nic jiného než indiferentní, oddáváš se neplodné skepsi, jsi lhostejný, polovičatý, ponurý a pesimistický. Neboť celý, zaujatý, činný, optimistický a jedním slovem správný člověk se rozhodne pro jednu jedinou pravdu, jde za ní a uskutečňuje ji, čili řeže do všeho ostatního, k čemuž nám dopomáhej bůh.

Víra záleží v tom, že přijmeš nějaké cizí mínění za své. Pevné přesvědčení je rozhodnutí, že už víš dost a že už se ničím nemusíš poučit. Zásadnost je schopnost jednat nezávisle na tom, jak se věci mají. Činná účast se vyčerpává hlavně zuřivostí vůči jiným míněním a mimoto stálým opakováním jistých kardinálních slov. Jak vidíte, všechny praktické výhody jsou na této straně.

Horší a těžší je ta druhá, „indiferentní“ cesta. Nikdy nevíš předem, na které světové straně najdeš dobré či špatné. Kde bys chtěl zatratit, zajiskří ti minulé či budoucí hodnota; kde by ses chtěl nadšeně připojit ke karavaně, najdeš nelidskost nebo nesmyslnost. Nikdy nejsi hotov s porovnáváním; žádné zklamání ti není ušetřeno, žádná naděje ti není cizí. Nevidíš dvě otýpky, nýbrž tisíce stébel; ale tím se tvá možnost volby násobí tisíckrát. Po stéblech sbíráš to, co je v lidském světě dobrého a užitečného; po stéblech odmítáš bejlí a plevel a žádný král mravenců ti nepřijde na pomoc; musíš sám vykonat celé dílo. Nekřičíš pro útlak tisíců, nýbrž pro útlak jednoho každého; musel jsi zrušit jednu pravdu, abys jich nacházel tisíce. Tvá nečinnost záleží v tom, že pořád máš co dělat; tvá indiffernce v tom, že se tě týká vše, co jest; tvůj pesimism v tom, že nemůžeš odsuzovat. Nemůžeš být vzletný, protože chceš zůstat blízko věcí. Nemůžeš svět spasit, protože chceš světu pomáhat. Pro samé poznávání nemůžeš říci, že už něco víš. Tvá jistota není v zásadách, nýbrž ve faktech; nerozhodný vůči principům, skeptický ke slovům, důvěřuješ jen tomu, co vidíš; avšak nejsi jako nevěřící Tomáš, neboť rány, které nacházíš, nejsou k tomu, aby se do nich strkaly prsty. Koneckonců z nedostatku něčeho dokonalejšího věříš prostě v lidi.

Úhrnem tedy „ignoramus et ignorabimus“ je jméno pro jistou svobodnou a nekonečnou cestu poznávání, zkoušení a zjišťování; a víte co? v tomto osvětlení se mi nezdá být tak docela špatná. Mám-li už volit mezi vírou a kritikou, volím kritiku; neboť víra mne zbavuje kritiky, ale kritika mi umožňuje zachránit aspoň nějaký pěkný kousíček víry: dokonce i víry jiných lidí. A mám-li volit mezi ignorancí a ignorabismem, volím také raději to druhé.

1924

O PESIMISMU

Pesimismus, podobně jako optimismus, má dvojí význam podle toho, užíváme-li toho slova o sobě nebo o svém bližním. Řeknu-li o sobě, že jsem optimista, míním tím patrně, že jsem pln síly a naděje, velmi bujarý, nezviklaný a energický člověk a jedním slovem chlapík. Řeknu-li o svém bližním, že je optimista, myslím tím nepochybně, že je fantasta, nepraktický,

naivní, pošetile důvěřivý a jedním slovem nádiva. Tvrdím-li o svém bližním, že je pesimista, vyslovuji tím přesvědčení, že je schlíplý, zbabělý, neurastenik a pavouk, že trpí zácpou nebo žlučovými kameny, že vůbec přepíná a zkrátka naprosto nemá pravdu. Prohlásím-li však sebe sama za pesimistu, pravím tím implicitně, že jsem zkušenější než jiní, že panečku nesednu jen tak na vějičku, že do toho vidím a zkrátka že mám pravdu; uvidíte, že dojde na má slova.

Pro člověka, který se nehonosí tím ani oním, zní „pesimismus“ vzdáleně v ten smysl, že to je něco, v čem je zakopán chcípělý pes.

Jako příklad pesimismu bych mohl uvést Heraklita, Schopenhauera nebo Eduarda von Hartmanna; volím však příklad hroznější, výlupek všeho životního a světového pesimismu; je to strašné a nevyvratitelné tvrzení, že „krajíc padne vždycky na tu namazanou stranu“.

Nenajde se na světě optimista, který by tomuto pochmurnému přesvědčení čelil zásadním názorem, že „krajíc padne vždycky na tu nenamazanou stranu“, neboť – a v tom je tragika optimismu – tento náhled je vyvrácen, padne-li krajíc jen jedinkrát na namazanou stranu, kdežto názor pesimisty není otřesen tím, padne-li krajíc někdy také na stranu nenamazanou: patrně proto, že tento případ, nemaje těžších následků ani pro krajíc, ani pro kalhoty nebo koberec, na něž namazaný krajíc se zálibou padá, je irelevantní a nemá té váhy jako případ opačný.

Bohužel není dosud ustavena statistika, padá-li krajíc častěji na stranu namazanou nebo naopak. Avšak kdyby se ukázalo, že v osmdesáti případech ze sta padá na stranu namazanou, usoudili bychom, že na ni padá dejme tomu proto, že namazaná strana je těžší. Nuže tento názor by byl stejně málo pesimistický jako Newtonův názor, že těžká tělesa padají k zemi. Jistě není nijak pesimistické tvrzení, že kdo spadne ze stromu, zlomí si pravděpodobně nohu; pesimistická je víra, že nesmí lézt na stromy, jelikož to pánbůh trestá. Pesimistický je názor obyvatel Melanésie, že kdo spadne z vrcholu palmy, se zabije, protože se jednou zabil mytický předek, když spadl z vrcholu palmy; od té doby se prý zabije, kdo spadne. Z toho vidíte, že pesimismus nezáleží v předvídání špatných následků, nýbrž v předvídání chmurných a osudných příčin. To znamená, že pravý pesimismus je čistě metafyzický. Pesimistické je, věřím-li, že to se světem stojí špatně, jelikož lidé jsou podstatně a metafyzicky špatní. Utěšenější a méně pesimistický je názor, že to se světem stojí špatně, jelikož lidé jsou vrtáci; výsledek je sice téměř stejný, ale příčina, jak zřejmo, je méně tragická.

Jinak řečeno, pravý pesimismus nezáleží v náhledu, že se věci mají nebo dopadnou špatně, nýbrž v náhledu, že vůbec a zásadně nemohou dopadnout jinak nežli špatně. Dopadnou-li náhodou dobře, nu, není ještě konec všeho a nechval dne před večerem; dopadnou-li však opravdu zle, splňují tím svou vyšší nutnost k chmurnému uspokojení pesimistovu: neboť je to

metafyzicky v pořádku, že to dopadlo zle. Špatný stav věcí plní pesimistu zvláštním pesimistickým zadostučiněním a přímo nadšením. Pesimismus je jisté požitkářství; je to prostředek, jak se radovati ze špatného stavu věcí. Každý úraz, neštěstí, šlamastika, chyba nebo útrapa je něčím zcela místným v soustavné mizérii světa; je to jen rozkošný detail a osvěžující příklad univerzální smůly. Pesimista se celkem velmi dobře baví špatným průběhem světa; čím hůř, tím líp, neboť to je mu nevyčerpatelným zdrojem potěšení, satisfakce a kratochvíle. Pesimismus není víra, že svět je bídný, nýbrž víra, že je to v pořádku, že je bídný.

Pokud však v chybě vidíš chybu, v hlouposti hloupost a v neštěstí prosté neštěstí, nejsi a nemůžeš být pesimista. Nejsi pesimistou proto, že vidíš bolest, pitomost, krutost a nesmyslnost všeho; pokud tě to bolí, pokud se otřásáš soucitem a nevolí, nejsi pesimistou.

A pokud se týče toho krajíce, nevyvrátíš ponurý názor, že vždycky padá na namazanou stranu, než tím, že jej budeš líp brát do ruky.

1924

O AMERIKANISMU

Dopis vydavateli New York Sunday Times

Drahý pane, vyslovil jsem jednomu vynikajícímu Američanovi své pochybnosti o ideálech amerikanismu; nevím, jak se to doneslo k Vaším uším, ale nyní mne žádáte, abych své námitky opakoval Vaším americkým čtenářům. Představte si, že to učiním a že učiniv to se rozhodnu jet do Ameriky, abych se podíval, je-li to, co si myslím, skutečná pravda. Můžete mi zaručit, že vkroče na americkou půdu nebudu za trest rozčtvrcen čtyřmi fordkami? nebo že nebudu pověšen na čtyřiašedesátipatrové šibenici, vysoké dvě stě třicet metrů a postavené ze železa a betonu za dvacet sedm a půl minuty? Padniž odpovědnost na Vás; a nyní začínám.

Nebyl jsem ovšem v Americe; ale zato jsem s velikou pozorností četl spoustu článků o Americe, napsaných vesměs od Evropanů; neboť nikdo nemůže být tak freneticky nadšen Novým světem jako Evropan, který tam strávil pár měsíců, aniž byl přejet autem. Staří Američané, které potkávám v Evropě, mluví o Americe obyčejně s daleko větším skepticismem než tito novopečení Yankeeové, pyšnější na to, že už přestali být greenhorny, než na to, že se narodili s lidskou duší. Zdá se mi, že americké ideály jsou daleko nebezpečnější pro nás Evropany než pro rozené Američany. Netáži se, jsou-li americké ideály dobré pro Ameriku, nýbrž jsou-li dobré pro Evropu. Moje otázka je, má-li se Evropa

amerikanizovat, jak si to mnozí lidé představují. Jsou lidé, kteří si přejí, aby jednou Amerika civilizovala starou Evropu, tak jako kdysi Evropa civilizovala starou říši Aztéků. Přiznávám se, že mne tato představa děsí, jako děsil staré Aztéky kulturní ideál evropských dobyvatelů, a že ve svém aztéckém jazyce vyřáším válečný výkřik proti tomuto ohrožení naší evropské rezervace.

Měl bych snad začít kulturními ideály, ale dovolu, abych začal něčím prostším, totiž cihlami a zednickou prací. Stavěl jsem si domek, malý, žlutý a bílý jako natvrdo vařené vajíčko; nemáte ponětí, jak je taková věc v Evropě složitá. Nežli byl domek hotov, prodělali jsme stávku zedníků, tesařů, truhlářů, parketařů a pokryvačů; stavba domku se odehrávala jako dvouletý sociální boj. Pokud se vůbec pracovalo, měli lidé dost času, aby si mezi položením dvou cihel trochu popovídali, popili piva, odplivli si a podržali se na zádech. Po dvě léta jsem se chodil dívat, jak vzniká můj domek. Byl to kus mé osobní historie; můj poměr k domku rostl do nekonečné intimity. Během těch dvou let jsem poznal spoustu podrobností o práci a životě zedníků, truhlářů, kantýnských a jiných chlupatých, vážných i šprýmajících mužů. To vše je zazděno mezi cihlami a trámy mého domku; chápete, že po tolika nesnázích k němu lnu s jistým divokým patriotismem a že bych jej neměnil za žádný jiný.

Nuže, vy snad v Americe byste takový domek postavili snad za tři dny; přijeli byste na svých fordkách s hotovou železnou konstrukcí, utáhli byste několik šroubů, nasypali do toho několik pytlů cementu, vlezli do svých fordek a jeli stavět zase někam jinam. Bylo by to daleko lacinější a rychlejší; mělo by to všechny technické i ekonomické výhody; ale mám pocit, že bych byl ve svém domku méně doma, kdyby vyrostl s takovou nepřírozenou rychlostí. Pamatujete si, jak Homér popisuje Achilleův štít? Je na to třeba celého jednoho zpěvu Iliady, aby slepý básník vylíčil, jak byl ten štít udělán; vy v Americe byste jej odlili a zmontovali v deseti tisících kusech za den; připouštím, že se tak dají lacině a úspěšně dělat štítů, ale Ilias se tak dělat nedá. Můj malý domek, stejně jako Achilleův štít, není totiž jenom kus práce, nýbrž hlavně kus života. Kus těžkého i veselého života.

V Evropě až dosud vznikají věci pomalu; možná že americký krejčí ušije tři kabáty, zatímco náš krejčí ušije jeden; stejně je možno, že americký krejčí vydělá třikrát tolik co náš; ale táži se, stráví-li také třikrát větší porci života, je-li třikrát tak silně zamilován jako náš krejčovský tovaryš, píská-li si při práci třikrát tolik písniček a má-li třikrát tolik dětí. Pokud vím, americká „efficiency“ se týká zmnožení výkonu, a nikoli zmnožení života. Je pravda, že člověk pracuje, aby žil; ale jak se zdá, žije i v té chvíli, když pracuje. Je možno říci, že evropský člověk je velmi špatný pracovní stroj; ale je to proto, že vůbec není strojem. Je-li

zedníkem, není jím jen proto, aby kladl cihly, nýbrž aby při tom povídal o politice nebo o včerejším dnu, aby pil pivo a slavil modré pondělí, a vůbec široce po zednicku žil. Mám za to, že by velmi vynadal člověku, který by mu chtěl dokazovat, že nejvyšší účel zedníka je spěch.

Spěch, rychlost! To je nové evangelium, které se na nás pořád volá z druhé strany oceánu. Chcete-li být bohatí, zvyšte svou rychlost a výkonnost! Nechte zbytečných řečí a odpočinků a spěchejte se svou prací! Člověk se neměří ničím jiným než číslem udávajícím jeho výkon! – Nevím, žije-li skutečně Amerika pod bičem tohoto hesla; ale je to heslo, které nám podávají amerikanizovaní Evropané jako program pokroku a rekonstrukce Evropy. Avšak je otázka, je-li spěch a kvantita opravdu jediným měřítkem aktivity. Jsou věci – a zrovna tahle stará Evropa jimi podnes oplývá –, které můžeme velmi těžko měřit jednotkami práce. Myšlenky filozofa nezměříme tím, kolik se jich nadělá za hodinu. Umění se nepočítá časem, jehož je třeba k udělení sochy nebo básně. Naopak, bylo nutno mít velmi málo naspěch, aby člověk vůbec začal produkovat takovéto věci. Evropa měla velmi málo naspěch, než udělala své katedrály nebo své filozofické systémy. Člověk, který chce něco vymyslet, nespíchá s hodinkami v ruce, nýbrž podobá se člověku, který zahálí a maří svůj čas. Myslím, že váš William James se zdál svému okolí tak trochu lenochem. Vsadil bych se, že váš Walt Whitman požíval zaživa pověsti povaleče a darmošlapa, když se potloukal po Hobokenu se svou vlající hřívou. Touláme-li se po staré Evropě, užasneme, jak málo spěchají lidé, kteří tu všude nechali po sobě veliké stopy. Mužové, kteří dělali revoluce, neměli svůj čas odměřen. Některé největší aktivity lidského ducha se vyvinuly jenom za neslýchaného mrhání časem. Evropa mrhala časem po mnoho tisíc let; v tom je její nevyčerpatelnost a plodnost. Slyšel jsem o jednom velkém americkém muži, který měl v Evropě mnoho co dělat. Ve vlaku diktoval svému sekretáři dopisy; v autě vyřizoval své konference; při obědě konal své porady. My, primitivní Evropané, při obědě obyčejně jíme, tak jako při hudbě obyčejně posloucháme; obojím snad utrácíme svůj čas, ale věru neutrácíme svůj život. Mohlo by se mluvit o velkodušné lenosti, jež obdařila Evropu některými z jejích nejvyšších hodnot. Je potřeba jistě lenosti k plnému ocenění života. Člověk, který tuze spěchá, dojde jistě k cíli, ale jen za tu cenu, že se nepodíval na tisíce věcí, které cestou minul.

Druhé heslo, jež nová Amerika vyvází do ubohé Evropy, je veliké slovo Úspěch. Začni jako liftboy a staň se ocelovým nebo bavlněným králem! Mysli každý den na to, abys to přivedl dál! Úspěch je cíl a smysl života! – Je opravdu povážlivé, jak toto heslo počíná demoralizovat Evropu. Tenhle starý díl světa má totiž jistou heroickou tradici; lidé tu žili a umírali pro víru nebo pro pravdu nebo pro jiné poněkud iracionální věci, ale nikoliv pro úspěch. Světci a hrdinové nejsou lidé, kteří to chtějí „přivést dál“; jsou některé činy a úkoly,

kterým je nutno předem obětovat úspěch. Je jednou z předností Evropy, že Shakespeare neměl úspěch a nestal se například velikým rejdařem; nebo že Beethoven neměl úspěch a nestal se největším výrobcem špatných bavlněných látek. Balzac se marně pokoušel stát se bohatým mužem; naštěstí pro svět neměl úspěch a nikdy nevyšel z dluhů. Ta pošetilá Evropa se dovedla starat o tisíce jiných věcí než o úspěchy; tyto věci pak zůstaly, zatímco všechny úspěchy, co jich v dějinách bylo, vzal čert. Jak mnoho věcí by zůstalo nevykonáno, kdyby ti, kdo je vykonali, byli mysleli na úspěch! Kdybychom soudili lidi podle jejich úspěchu, ukázalo by se, že devadesát lidí ze sta má v životě spíše smůlu než úspěch a že stěží jeden z tisíce by se odvážil říci, že se opravdu setkal s úspěchem. Evropská morálka, která činí tuto zkušenost už od dob krále Krésa, ujišťuje nás odpradáвна o jiných hodnotách života, než je úspěch; nemýlím-li se, mluví tu a tam o marnosti všech úspěchů a nabádá nás, abychom hledali hodnoty vyšší a trvalejší Dobrá, doposud nás nepřesla horlivost hledat je.

Třetí heslo, které nás ohrožuje, je Kvantita. Lidé z Ameriky k nám přinášejí podivnou a fantastickou víru, že jen to největší je dosti veliké. Má-li se postavit hotel, má to být ten Největší Hotel na Světě. Má-li stát něco za podívanou, musí to být to největší ve svém oboru. Stvořitel světa, jak se zdá, nebyl dotčen touto mánií velikosti, neboť nestvořil tento svět jako největší ze všech nebeských těles. Stvořitel Evropy ji udělal malou a ještě ji rozdělil na malé díly, aby se naše srdce netěšilo z velikosti, nýbrž z rozmanitosti. Amerika nás korumpuje svou zálibou ve velikostech. Evropa ztratí sebe samu, jakmile si osvojí fanatism rozměrů. Její měrou není kvantita, nýbrž dokonalost. Je to krásná Venuše, a nikoli Socha Svobody.

Avšak dost; mohl bych uvést ještě tucet ideálů, které my, evropští domorodci, nazýváme americkými, – dvanáctý z nich by se jmenoval Dolar. Avšak to už by byla jiná kapitola a místo, které jste mi slíbil, je vyčerpáno; končím tedy tím, čím by snad lidé prozíravější a političtější než já začali.

1926

O TYRANII STROJŮ

Dopis Daily Herald

Zdá se, že v Anglii se věci vyvíjejí zvláštním způsobem. Před rokem jsem dostal z jiných novin otázku, může-li se stroj stát pánem lidí. Tehdy jsem se pokusil uklidnit své anglické přátele a prohlásil jsem s provokativní jistotou, že ne; že pokud vím, není pánem dělníka stroj, nýbrž spíše továrník. Dostávám-li nyní otázku, zda může člověk uniknout otroctví stroje,

zdálo by se z toho, že se za ten rok poměry zhoršily a že už se stroje opravdu staly pány lidí. Nečetl jsem v novinách nic o takové vzpouře strojů, ale zato jsem četl mnoho a opětovně například o nezaměstnanosti v Anglii i jinde. Řekl bych podle toho, že bohužel velmi mnoho lidí vyvázlo z otroctví stroje, protože nemohou najít stroj, který by obsluhovali. Pro několik miliónů lidí není životní otázkou, jak by mohli uniknout otroctví stroje, nýbrž jak by se do něho co možná brzo dostali. Odpusťte, že nejsem s to zapomenout na tuto skutečnost, zatímco hledám odpověď na vaši otázku.

Otroctví stroje: něco pravdy na tom slově je. Před mnoha lety byl můj bratr tkalcem u Jacquardova stroje a přál si být malířem; tehdy velmi ostře cítil, že je otrokem stroje. Dělník u běžícího stroje je v jistém smyslu opravdu jeho otrokem; musí jej obsluhovat a krmit, musí konat řadu jednotvárných gest, pokud stroj běží. Ale horší je, že neběží-li stroj, neběží ani dělník; stojí-li tolik a tolik tisíc vřeten nebo stavů, může tolik a tolik tisíc dělníků strčit ruce do prázdných kapes; tato závislost na stroji je za dnešního stavu věcí pro dělníky i pro nás těžší a tragičtější otázkou.

Pokud jde o závislost člověka na stroji, musíme se ptát, kdo vlastně je pánem stroje. Zajisté – aspoň do jisté míry – jeho majitel; ale jak dnes věci stojí, nezávisí na jeho vůli, aby uvedl stroje v pohyb a chrlil z nich zboží, nestaraje se o to, kdo to zboží odebere. Pánem jeho strojů je trh; a na trh, jak známo, má továrník asi tolik vlivu jako na pohyb barometru. Stojíme stejně bezmocně vůči konjunkturám i depresím mezinárodního trhu jako vůči lijákům nebo suchu. U všech všudy, kdo vlastně je pánem trhu? Jednou je to válka v Číně a podruhé úroda bavlny v Brazílii nebo já nevím co; je to politika, cla, soutěž a jiné okolnosti, za které obyčejně není osobně odpověden žádný smrtelník. Velmi odlehlé a těžko pochopitelné jsou příčiny, pro které běží či stojí stroje v Manchesteru nebo v Liberci a na kterých závisí, žije-li dělník v Manchesteru nebo v Liberci trochu líp nebo hodně hůř. Celé dějiny lidstva jsou dějinami strašného a velikého úsilí stát se pány něčeho: pány přírodních sil, pány kontinentů a moří; dosud se nevěnoval ani zlomek té energie, aby se lidský mozek stal pánem něčeho bližšího a lidštějšího, totiž mezinárodního hospodářství. Až dosud velká část lidských životů na něm závisí nevědomě a bezbranně jako na klimatu nebo na přírodní pohromě. Člověk do velké míry vyvázne z otroctví stroje, vyvázne-li z otrocké závislosti na neovládaném, špatně organizovaném a brutálním hospodářství. Nepochybuji, že je to v lidské moci, i když to snad není v moci naší generace.

* * *

V jednom špatném období svého života jsem byl tlakem okolností donucen konat užitečnou práci, totiž psát na psacím stroji věci, které mě absolutně nezajímaly. Bylo to

hrozný; stroj s urputnou zlomyslností dělal pravopisné chyby, žádné písmeno nebylo na místě, kde je můj prst hledal, psací páska se zadržovala – zkrátka stroj dával najevo, že mě nehodlá poslouchat. Tehdy se ukázalo, že nemám nejmenšího nadání k užitečné práci; nadto ve svém beznadějném zápase se vzpouzejícím se strojem jsem žalostně cítil, že jsem jeho otrokem. Vyvázl jsem z toho otroctví tím, že jsem začal dělat práci tak neúčinnou, jako je literatura; ale od té doby jsem se bezpočtu s úžasem zadíval na lidi píšící na stroji. Hráli na něm jako pan Cortot na klavíru. Naprosto nevypadali jako otroci psacího stroje, nýbrž jako jeho páni. Dovedli do něho tlouci tak, že jsem je počal podezírat, že je to těší a že vkládají do věci cosi jako osobní zájem nebo ctižádost. Od té doby věřím, že člověk, který dobře, lehce a přesně ovládá stroj, je jeho pánem. Mistrovství je v morálním smyslu překonání otroctví. Jen níže kvalifikovaná, hrubá a nepřesná práce je otrocká; sám mechanický vývoj světa vede k práci výše kvalifikované. V tom smyslu nás z otroctví strojů vysvobodí dokonalejší a diferencovanější stroje, jež budou ovládány spíše mozky než rukama.

* * *

Ale mluvíme-li o otroctví stroje, není to proto, že lidé jsou nuceni obsluhovat stroje, nýbrž proto, že ještě pořád nejsou za to dost placeni. Člověk není otrokem proto, že pracuje, nýbrž proto, že se mu přitom celkem nevede dost dobře. Špatně placený úředník je otrokem kanceláře, tak jako špatně placený dělník je otrokem továrny. Otroctví je prostě jméno pro nespokojivou úroveň života. Řečeno v termínech psychologie, otroctví je stav nespokojenosti. Člověk je otrokem rodiny, je-li se svou rodinou nespokojen; je otrokem společnosti, nudí-li se v ní; je otrokem svých povinností, pokud ho nezačne těšit, že jim slouží. Jediná cesta, jak překonávat otroctví vůbec, by byla všemi prostředky přemáhat stav nespokojenosti, kterému lidstvo propadá. Pravím všemi prostředky; bylo by neupřímné nejmenovat na nejprvnějším místě jakýsi úkol organizovat společnost tak, aby se dostalo spravedlivé životní úrovně těm, kdo dodnes jsou špatně placeni a špatně žijí. Pak je tu stále ještě palčivá potřeba svobod politických a národních, které by zhodnotily občanský život všech obyvatel tohoto slzavého údolí. Ale na nejvyšším místě jsou prostředky, které by hleděly vykoupit nespokojenost duší: to je náboženství, umění, kultura, radost a krása života. Vše, co zvýší hodnotu lidského života, překonává na svém místě kus reptajícího a bolestného otroctví.

1930

O LOAJALITĚ

Tři listy Jaroslavu Durychovi

I

Milý pane doktore,

obrátil jste se na mne veřejným listem ve svém Rozmachu; žádáte mne (s některými odbočkami, které bohužel musím pominout přes jejich osobní a literární zajímavost), abych vám, mladé katolické generaci, vyložil, co je to ta loajalita, jejímž prý jsem světloňošem, a jak byste k ní mohli dospět, ač prý jako katolíci jste vyvrhováni z národa, ač dále nikdo o vaši loajalitu nestojí a „oficiální národ“, jak pravíte, usiluje o roztržku českého národa víry katolické a českého národa víry protestantsko-ateistické. „Porad'te nám,“ píšete, „co dělat, nebo řekněte, jakého druhu loajaliti byste si přál... Cítíme její potřebu, jako promoklí, odraní a unavení poutníci cítí potřebu suchého šatu... Ovšemže se z loajaliti nezřekneme své víry a nenecháme si řezat nosy, aspoň ne dobrovolně.“ Pro mne, pravíte, je daleko snazší osvědčovat loajalitu než pro vás katolíky, neboť to činím bez rizika. Hájím-li něčeho nebo někoho, zdá prý se, že hájím jen malého zla uprostřed velkého zla, neboť patrně v nic nevěřím a nic nemiluji; a potírám-li něco, činím to ve věcech, kde není třeba za mák odvahy. „Předním a čestným právem básníků a spisovatelů,“ píšete mi, „bývalo to, že se opravdu rytířsky exponovali na místech nebezpečných, šlo-li o čest a právo. V první řadě pomáhali svým hlasem chudým a bezbranným; králům a mocným tohoto světa pomáhali jen v dobách nebezpečí a neštěstí, anebo když toho žádal nějaký zájem svrchovaný. Připouštíme, že se Vám v dnešní době nezdá nic tak důležitě, abyste se pro to exponoval způsobem, který by Vám... mohl přinést sebemenší riziko... Vaše loajalita jest snadnější, Vy nemáte žádných mravních kolizí, Vás to nic nestojí než sednout a napsat několik řádek, které Vám zjednájí jistě všecko jiného než nepříjemnost. Nikdo od Vás nebude žádat, abyste položil život za to, co podpisujete, a odpovědnost nemáte téměř žádnou... Jenom Vás prosíme jako člověka, který bezpečně sedí na svém místě..., abyste nám blíže vysvětlil, zda ta naše loajalita patří do starého železa a jak má vypadati loajalita žádaná..., my to myslíme velice vážně, neboť jsme dogmatikové..., my nechceme loajalitu k národu, k státu a k vrchnosti jen ústy vyznávatí..., nýbrž chceme v takové věci věrně a neústupně věřit, pracovat pro ně, bít se pro ně...“

Doufám, že jsem obsah Vašeho dopisu podal správně a nesmlčel nic z věcí, kterými jste rozmnožil mou hanbu před očima všech. Největší mou hanbou však je, že jsem se nedopustil zásluhy, kterou mi přičítáte: nikdy jsem totiž nevystupoval jako světloňoš loajaliti. Uznávám,

že by nám bylo třeba nějakého světlohoše loajality; ale pokud mne se týče, je to úkol, na který asi nestačím. Nejsem skutečně povolán, abych kázal loajalitu; mohu ji jenom hledat a pokoušet se o ni, tak jako činíte Vy. Dobrá, zkusme to, každý na svém místě.

Ale nejdříve bych rád řekl několik slov sám za sebe. Říkáte, že hájím-li nebo potírám-li něco, činím to beze všeho rizika. Pane, nemohu za to; skutečně se mi až dosud za mé skutky nestalo nic horšího, než že jsem dostal zpravidla někde vynadáno. Kdykoliv jsem se pokoušel něco hájit nebo potírat, myslel jsem na to, co učiním, aby to bylo správné, ale neuvažoval jsem, co učiním, aby to bylo odvážné a riskantní. Přiznávám se, že jsem nikdy nehledal riziko, nýbrž jaksi jádro věci. Nikdy mi nepřišlo na mysl, abych se rytířsky exponoval; nepředstavuji si sebe sama jako rytíře s vlajícím chocholem, mávajícího mečem a korouhví, nýbrž jako obyčejného člověka v civilu, který by měl svaté právo říci, aby mu lidé se svými politickými tahačkami vlezli na záda, a který by mohl pokojně a i ctnostně pěstovat svou zahrádku nebo psát romány. Někdy se sám divím, proč se u čerta pletu do různých veřejných věcí; nemám z toho nic, než že si na sebe poštvu lidi, kteří by jinak byli ochotni považovat mne za chvalně známého spisovatele; nemám špetky ctižádosti, abych se stal něčím jiným, nežli jsem. Nemám polívečky, kterou bych si chtěl někde přihřát; nemám, co bych si kdekoliv vysloužil. Mám politiku velmi nerad, a nadto jí málo rozumím. Proč si mám tedy nechat nadávat od katolíků a realistů, od komunistů i fašistů? Proč si vlastně dělám nepřátele? Proč nesedím ve své ulitě a nepíšu jednu z deseti knížek, které mám v hlavě? Nikdo by mi to nemohl mít ve zlém; byl bych populárnější a krom toho bych daleko víc vydělal. A vidíte, přece mi to nedá; nedá mně to jako stům a tisícům obyčejných a slušných lidí, kteří se trápí jako já a rádi by se svou troškou rozumu a dobré vůle pomohli, kdykoliv se věci dějí křivě a ošklivě. Tak je to, doktore Durychu; žádné slavné a sólové rytířství, nýbrž trpělivá a někdy i trpká ochota prostě pomáhat tam, kde je třeba nápravy. Nebo záchrany. Je-li toto loajalita, pak to bohužel není ta, do které byste si přáli vlézt jako do suchého šatu; naopak v tomhle kabátě pocítíte až bolestně každou nepohodu a nejste před ničím kryti. Ale loajalitu si nechme napříště.

Konečně když už o tom mluvíte: pokud se týče přijímání rizika, zažil jsem víckrát, co je to, dávat v sázku „třebas i existenci“ a ještě víc; promiňte, takovými věcmi se my, generace válečná, nebudeme ohánět. Nedělejme ze sebe mučedníky ani hrdiny; může na nás ještě jednou dojít.

II

Padniž na Váš vrub toto slovo „loajalita“, jež se nám jaksi obrací v krku; neboť jsme doposud zvykli rozumět mu jako jménu pro vzorné ctnosti občana Čehony, pro dětinnou oddanost k nejjasnějšímu trůnu, pro uctívání vrchnosti a podobné voloviny. To slovo se nám těžko polyká; ale když jste mi je hodil, přijímám je. Raději bych se obešel bez něho; raději bych se dovolával rozumu a ostatních pěti švestek, z nichž pozůstává mravní výbava řádného člověka, než této poněkud kompromitované ctnosti. Vzpomínám s hrůzou na loajální školní úkoly, na císařské narozeniny nebo na osvědčení loajality Českého svazu roku 1917; pojem loajality, jak zřejmo, má velmi špatnou minulost. Máme-li ho užívat, musíme jej očistit od všelikého neřádu pochlebenského, slaboduchého a neupřímného. Vzdejme se dále nepříjemné představy, že loajalita je něco, co se slavnostně a nadšeně projevuje skrze dlouhé řečňování, pění hymen a volání slávy. Loajalita není žádné nadšení; loajalita je, řekněme, jakési občanské vojáctví. Vojáctví nás civilů ve službě státu.

Mohli bychom se dlouho bavit tím, že bychom vymýšleli subtilnější a učenější definice; ale zůstaňme, pokud možno, při tom vojáctví, jelikož tato představa zavazuje na život a na smrt a krom toho ničím nepřipomíná „dětinnou oddanost“ a podobné pitomůstky. Nikdo nežádá na vojákově, aby byl dětinný; naopak, žádá se na něm, aby byl mužem. Podobně loajalita nás nezavazuje, abychom byli dětinní, se vším spokojení, a vůbec hloupější, než skutečně jsme; naopak, vybízí nás, abychom se chovali jako dorostlí a plnocenní lidé. Loajální mohou být jen lidé, a nikoliv strany. Strany mohou být ve vládě nebo proti vládě, pro Vaška nebo pro Maška, ale dospělý a sebe si vážící člověk nemůže být podle situace jednou loajální a podruhé neloajální. Je jediná chvíle, kdy můžeš zrušit závazek loajality; ale v takové chvíli nemel hubou a jdi se dát zabít za své přesvědčení.

Shodněme se dále na tom, že loajalita není pasívní poslušnost nebo uctivost k daným řádům, nýbrž velmi aktivní účast na osudu státu. I ty, člověče obyčejný, jsi na svém místě představitelem státu, jako jím je na svém místě prezident nebo na vartě voják nebo na soudním stolci soudce; věz tedy, že nesmíš selhat. Loajalita není beránčí trpělivost; je to pohotovost; je to odhodlání přijmout stát jako rozkaz nebo jako prapor, pod nímž stojíš, připraven odevzdat svůj život. Do té doby dělej své a odevzdávej to nejlepší, co dovedeš. A do té doby nedej dopustit na stát, který je ti svěřen tak jako nám všem.

Buďsi jakékoliv víry nebo politiky, toto je služba, kterou konáš mlčky. I když si voják myslí, že je veden špatně, není oprávněn říci, že za těchto okolností nejde s sebou. Chceš-li zlepšit zákony nebo instituce, nezačneš tím, že je budeš porušovat. Není nejvyšším příkazem,

aby voják miloval svého vůdce, nýbrž aby zachoval kázeň a neselhal na svém místě. Mezi muži se tomu říká věc cti. Vše v tomto státě můžeš chtít změnit: osoby, řády, vládu nebo zákony; ale to tě ani na okamžik nezbavuje mlčelivého a strašného závazku loajality.

Vše, krom této absolutní služby, je rozum a dobrá vůle; rozum, který tě žádá, abys volil lepší mezi horším, lidi mezi pacholky, to, co je nutné, mezi tím, co je svévolné; a dobrá vůle, která tě nabádá, abys nepřál násilí, zkaženosti a podvodům. Snad bychom stačili s touto hrstkou občanských pojmů; snad tato loajalita stačí i Vám, jenž mluvíte za dogmatiky, tak jako mně, jenž jsem pouhý relativista. Ale je-li toto loajalita, jak, u všech všudy, může být otázkou, máme-li nebo nemáme-li se k ní hlásit? Nejsme-li eunuši a hadry na holi, nejsme-li hysterikové, nejsme-li dobrodruzi, nejsme-li zbabělci nebo lunatikové, a konečně nejsme-li vedeni cestami nenávisti, nemáme, jak se zdá, jiné volby; není to věc naší vůle, neboť je to náš pozemský úděl. Můžeme být slabí a mátožní v loajalitě, tak jako můžeme být zbabělí a nevážní ve všech věcech života; i to, jako vše ostatní, je věc naší osobní hodnoty. Položil jste mi otázku špatně; nemůžete se mne ptát, máte-li vy katolíci být loajální nebo ne; snad jste se chtěl zeptat, co máte činit s loajalitou, která ve vás nebo ve mnohých z vás je, neuzita, nezařaděna, a snad i zraňována.

Na tuhle otázku mi dovolu ještě odpovědět.

III

Konečně tedy se dostávám k tomu, co snad bylo jádrem Vaší otázky; prosím, pokusím-li se Vám odpovědět, činím to za svou osobu a jsem připraven vypít si to na Vaší straně stejně jako u pokrokových a osvícených lidí, kteří asi shledají, že zapalují jakousi tenkou svíčičku Římu. Tento druh našich krajanů nazýváte „oficiálním národem“; myslím, že se mýlíte; je-li nějaký oficiální národ, pak by k němu spíše patřil pan arcibiskup nežli třeba pan dr. Bartošek. Ale máme-li mluvit o katolících, musíme rozlišit několik skupin, které se jenom zčásti překrývají: lid katolického vyznání, klerikální partaj a pár katolických intelektuálů, k nimž počítám i Vás.

1. Lid katolického vyznání: nemohu si pomoci, má pro mne tvář mé babičky; kdyby byla evangeličkou, nebyla by o nic moudřejší ani šťastnější a nic by nezískala ve svém krásném životě. Už jsem jednou mínil, že pro většinu národa katolicismus je životní formou a lidovou tradicí; chápu, že člověk bojující o svou osobní víru se třeba odvrátí od katolicismu a stane se protestantem nebo pro mne za mne buddhistou. Ale nedovedu pochopit, proč tolik lidí nábožensky vlastně lhostejných, kterým nejde o spásu jejich duše, bojuje rozčileně proti lidovému katolictví. Katolicismus jako každé náboženství je lepší než polovzdělaný a laciný

ateismus; jako kterýkoliv jiný vztah k bohu dává osobnímu životu hlubší hodnotu. Neplet' se do těchto věcí, kdo jsi nábožensky mrtev; neboť necítíš, oč jde. Nejde o pár dogmat, nýbrž o sám útvar života; taková věc se nesvléká jako kabát nebo komže. Každá náboženská přeměna, pokud znám dějiny, se dala jako revoluce; mám za to, že dnes jsou před námi jiné starosti než nějaké náboženské zemětřesení. Ale také o to fakticky nejde; nevidím, že by se katolíkům skutečně uřezávaly nosy, a neshledávám, že by se „protestantsko-ateistický národ“, jak jej zovete, tvářil divočeji na katolíky než třeba Čech na socialisty nebo Rozmach na celý svět. Myslím, že dr. Bartošek netouží tak vroucně topit katolíky, jako třeba ta ona politická partaj si přeje všet na lucerny členy jiné partaje. Prosím, nepřehánějme; je mi líto, že Vám bude odepřena koruna mučednická, i když po ní vztahujete ruku. Můžete snad citovat desítky i sta případů, kdy byla víra lidu urážena; ale vždyť vidíte, že žijeme v době trochu zdivočilé, kdy jsme smýkáni ulicí proto, že jsme socialisté, nebo proto, že nejsme socialisté, nebo proto, že jsme židé, nebo proto, že vůbec máme nebo nemáme některé z lidských mínění. Není nám třeba krve, nýbrž oleje. Čekal bych chvílemi, že se do této vřavy ozve konejšivý hlas církví. Je-li kdo volán k pozemské loajalitě, jsou to především lidé věřící; pro katolíka nemůže být loajalita otázkou, neboť je mu uložena článkem víry. Ale pokud znám náš lidový katolicismus, není mu třeba ani tohoto svrchovaného příkazu; vždyť jevíval až podivnou loajalitu k mocným a vladařům tohoto světa, – pokud tato horlivá katolická služebnost není uměle a politicky matena.

2. To tedy je druhá stránka věci: klerikální partaj. Prosím Vás snažně, pane doktore, čtete klerikální listy; shledáte, že většinou by bylo velmi zbytečno jim doporučovat ctnost loajality, pokud je to tisk tak potměšilý, chvílemi omezený a skoro vždy neupřímný. Stěžujete si, že všemu, co vzniká z katolického ducha, se vtiskuje cejch opovržení; ach, pane, vrhněte se tedy na kolena a ve jménu božím prostě luďácké pátery, Pražský večerník, pana Sádeckého a tolik jiných, skrze které pohoršení pochází, aby si pověsili žernov osličí na šiji a vrátili katolicismu kousek důstojnosti! Ale protože to dotyční zajisté neučiní, je nutno se bránit; pokud vůbec jsem s to spravedlivě soudit, nejde se proti katolicismu o nic ostřeji, než jde klerikalismus proti nám druhým a naší laické víře v jisté životní hodnoty. Mluvíte o „oficiálním národě“; ale což neseděli klerikálové ve většině vlád, které jsme měli, a nebyli honorovaným údem skoro všech zákonodárných a státotvorných většin? Byli snad vyvrhováni z „oficiálního národa“, když pomáhali odhlasovat zemědělská cla a jiné oficiálnosti? Že se tato vládní partaj nikdy nenaučila loajalitě, je jiná kapitola; stačíž nám, že „český národ katolické víry“, pokud je reprezentován lidovou stranou, si nemusí stěžovat, že by nebyl účasten všech výhod a rozkoší politické moci. Směšuje-li se zpravidla klerikalismus a katolicismus, je tím prosím vinen

jenom klerikalismus; a já nepovažuji za vyloučeno, že by klerikalismus mohl být napraven z ducha katolictví. Katoličtí intelektuálové, jaký by tohle byl úkol!

3. To jste vy: skupina militantních katolíků, poněkud nepříjemná klerikálům, nadobro cizí katolickému lidu, zoufale se vrhající proti všem ostatním. Máte více společného s francouzskou nebo irskou katolickou renesancí než s tím trochu pohanským, pout'ovým a celkem velmi málo přísným katolicismem našich zemí. Jste společnost velmi exkluzivní a jakožto taková máte práva, kterých byste se museli zříci, kdybyste byli společností politickou: tak především právo na divoké, nesmlouvavé, osobní názory. Kdybych jen s Vámi mluvil o velké povinnosti loajality, řekl bych: nic vás nezabaví toho, abyste se zaťatými zuby netrpěli kolizí dogmatického katolictví a demokratického, politicky roztříštěného češství. Ale protože jste mluvil – nevím, zda nesporným právem – jménem katolíků vůbec, rád bych Vám naznačil cestu k jiné, aktivní a praktické loajalitě: jděte ke klerikálům, mluvte ke katolickému lidu; hleďte, aby toto pole nebylo politický úhor zarostlý blínem a mámením. Největší oběť a práce, kterou můžete konat pro stát, je zvýšení katolického standardu. Nebude-li katolický lid zaostalejší ve věcech sociálních a kulturních než jiné strany, bude-li přístupen rozumovým důvodům, bude-li pružnější pro politický vývoj, nemusí se nikdo bát o loajalitu. Pak tu nebude „český národ katolické víry“ rozdvojený s českým národem kterékoliv jiné víry; neboť budeme na sebe mluvit stejným jazykem rozumu a tolerance. Kus této možnosti je i ve Vašich rukou; a to jest otázka Vaší loajality.

1926

PROČ NEJSEM KOMUNISTOU

Tato otázka se zčistajasna vynořila mezi několika lidmi, kteří byli nakloněni čemukoli spíše než tomu, aby se bavili politikou. Je jisto, že by nikdo z přítomných nepoložil otázku „proč nejsem agráříkem“ nebo „proč nejsem národním demokratem“. Nebýti agráříkem neznamená ještě žádný určitý názor nebo životní víru; avšak nebýti komunistou znamená býti nekomunistou; nebýti komunistou není pouhý zápor, nýbrž jisté krédo.

Pro mne osobně je ta otázka úlevou; neboť tuze mi bylo třeba nikoli polemizovat s komunismem, nýbrž hájit se sám před sebou z toho, že nejsem komunistou a proč jím nemohu být. Bylo by mi lehčeji, kdybych jím byl. Žil bych v domnění, že přispívám co nejřízněji k nápravě světa; domníval bych se, že stojím na straně chudých proti bohatým, na straně hladových proti žokům peněz; věděl bych, jak o čem smýšlet, co nenávidět, čeho nedbat.

Místo toho jsem jako nahý v trní: s holýma rukama, nekryt žádnou doktrínou, cítě svou bezmoc pomoci světu a nevěda často, jak chránit své svědomí. Je-li mé srdce na straně chudých, proč u všech všudy nejsem komunistou?

Protože jsem na straně chudých.

* * *

Viděl jsem bídu tak palčivou a nevýslovnou, že mi zhořklo vše, čím jsem. Kdekoli jsem byl, běžel jsem od paláců a muzeí podívat se na život chudých, v ponižující roli bezradného diváka. Nestačí dívat se a nestačí soucítit; měl bych žít jejich životem, ale bojím se smrti. Tato všivá, nelidská bída není nesena na štítě žádné strany; do těch strašných pelechů, kde není ani hřebík na oběšení, ani špinavý hadr na podestlání, křičí komunismus z opatrné dálky: tím je vinen společenský řád; za dva roky, za dvacet let zavlaje prapor revoluce, a pak –

Jakže, za dva roky, za dvacet let? Což můžete tak lhostejně připustit, že se má takhle žít ještě dva měsíce zimy, ještě dva týdny, ještě dva dny? Buržoazie, která zde nedovede nebo nechce pomoci, je mi cizí; ale stejně cizí je mi komunismus, který místo pomoci přináší prapor revoluce. Poslední slovo komunismu je vládnout, a nikoli zachraňovat; jeho velkým heslem je moc, a nikoli pomoc. Chudoba, hlad, nezaměstnanost nejsou mu nesnesitelnou bolestí a hanbou, nýbrž vítanou rezervou temných sil, kvasící hromadou zuřivosti a odporu. „Tím je vinen společenský řád.“ Ne, tím jsme vinni všichni, ať stojíme nad lidskou bídou s rukama v kapsách, nebo s praporem revoluce v rukou.

Chudí lidé nejsou třída, nýbrž právě vytrídění, vyřazení a neorganizovaní; ti nebudou nikdy na stupních trůnu, ať na něm sedí kdokoliv. Hladoví nechtějí vládnout, nýbrž jíst; vzhledem k bídě je lhostejno, kdo vládne; záleží jen na tom, jak my lidé cítíme. Bída není instituce nebo třída, nýbrž neštěstí; ohlížeje se po výzvě k bezprostřední lidské pomoci, nalézám studenou doktrínu třídní vlády. Nemohu být komunistou, protože jeho morálka není morálka pomoci. Protože káže odstranění společenského řádu, a nikoli odstranění společenského zlořádu, jímž je bída. Protože chce-li vůbec pomoci chudým, činí to podmíněčně: nejprve musíme vládnout, a pak (snad) na vás dojde. Pohříchu ani tato podmíněčná spása není textově zaručena.

* * *

Chudí lidé nejsou masa. Tisíc dělníků může pomoci jednomu dělníkovi v jeho existenčním boji; ale tisíc chudáků nemůže pomoci jednomu chudákovi ani ke kusu chleba. Chudý, hladový, bezradný člověk je naprosto osamělý. Jeho život je historie pro sebe, neslučitelná s jinými; je to individuální případ, neboť je to neštěstí, i když se podobá jiným případům jako ošlapek ošlapku. Převraťte společnost čímkoli navrch; chudí padnou zase ke dnu a nanejvýše k nim přibudou jiní.

Nejsem ani za mák aristokrat, ale nevěřím v hodnotu mas. Ostatně nikdo snad vážně netvrdí, že masy budou vládnout; jsou jenom hmotným nástrojem k dosažení jistých cílů; jsou prostě politickým materiálem v daleko tvrdším a bezohlednějším smyslu než straníci jiných barev. Je třeba stlačit člověka do jakési fazóny, aby se stal hromadným materiálem; je třeba dát mu uniformu z určitého sukna nebo z určitých idejí; pohříchu uniforma z idejí se obyčejně nemůže po půldruhém roce svléknout. Začal bych si komunismu hluboce vážit, kdyby přišel k dělníkovi a řekl mu počestně: „Žádám od tebe něco, ale nic ti neslibuji; žádám, abys byl u mne kusem, jednotkou, materiálem, tak jako jsi kusem a materiálem v továrně; budeš poslouchat a mlčet, jako posloucháš a mlčíš v továrně. Za to jednou, až se vše změní, zůstaneš, čím jsi; povede se ti hůře nebo lépe, což nemohu zaručit; řád světa nebude k tobě štědrější ani líbeznější, ale bude spravedlivější.“ – Myslím, že by se většina dělníků velmi rozmyslela před touto nabídkou, – a přece by byla svrchovaně poctivá, a kdožví zda by nebyla z vysoce mravních důvodů přijatelnější než všechny dosavadní oferty.

Živit chudého člověka sliby je okrádání chudého. Snad se mu žije lehčeji, malují-li se mu tučné husy na vrbě; ale prakticky je i dnes tak jako před sto lety lepší vrabec v hrsti nežli holub na střeše vládní budovy, a lepší je oheň ve sporáku než červený kohout na krovech paláců, kterých ostatně je u nás značně méně, než jak by věřil člověk, jemuž místo jeho očí vnucují třídní vědomí; neboť až na málo výjimek jsme co do životní míry celkem nezámožný lid, což se zpravidla zapomíná konstatovat. Obyčejně se říká, že chudý nemá co riskovat; naopak, děj se co děj, chudý riskuje nejvíc, neboť ztratí-li něco, ztratí poslední kůrku chleba; s kůrkou chudého se neexperimentuje. Žádná revoluce se neodehraje na zádech malého počtu lidí, nýbrž na zádech největšího počtu; ať je to válka nebo valutní krize nebo cokoliv jiného, je to chudák, který si to odnáší nejdřív a nejtíže; není prostě mezi a dna bídy. To nejzpuštěnější na světě není krov bohatých, nýbrž krov chudých; zatřeste světem, a pak se jděte podívat, koho to zasypalo.

Co tedy činit? Pokud mne se týče, neutěšuji se příliš slovem „vývoj“; myslím, že bída je jediná věc na světě, která se nevyvíjí, ale jen chaoticky roste. Avšak není možno odkládat otázku chudých do nějakého příštího řádu; má-li se jim vůbec kdy pomoci, musí se začít už dnes. Je ovšem otázka, má-li k tomu dnešní svět dosti mravních prostředků; komunismus praví, že nikoliv; nuže, je to právě tento zápor, v čem se rozcházíme. Nechci sice tvrdit, že jest dokonale spravedlivých v této sociální Sodomě; ale v každém z nás Sodomských je kousek spravedlivého, a já věřím, že bychom se mohli po delší námaze a mnohém mávání rukama dohovorit na zcela slušné spravedlnosti. Komunismus však praví, že se dohovorit nemůžeme; patrně vůbec pochybuje o lidské hodnotě většiny lidí, avšak o této věci bude mi

mluviti dále. Dnešní společnost se nesesypala, když provedla jakous takous ochranu nezaměstnaných, zestárlých a nemocných; neříkám, že to stačí, avšak důležité je pro chudé i pro mne, že aspoň tolik bylo možno provésti dnes, hned na místě, bez rozčileného čekání na slavnou chvíli, kdy zavlaže prapor revoluce.

Věřit, že problém chudých je úkolem dnešního, a ne teprve příštího řádu, to znamená ovšem nebyti komunistou. Věřit, že důležitější je kus chleba a teplo v kamnech dnes nežli revoluce za dvacet let, to znamená velmi nekomunistický temperament.

* * *

Nejdivnější a nejnelidštější na komunismu je jeho zvláštní pochmurnost. Čím hůře, tím lépe; porazí-li cyklista hluchou babičku, je to důkaz zpuchřelosti dnešního řádu; strčí-li dělník prst do koleček stroje, nerozmačkají mu jeho ubohý prst kolečka, nýbrž měšťáci, a k tomu ještě s krvežíznivou rozkoší. Srdce všech lidí, kteří z těch či oněch osobních příčin nejsou komunisty, jsou zhovadilá a hnusná jako vřed; není dobrého chlupu na celém dnešním řádu; co je, je špatné.

V jedné baladě praví Jiří Wolker: „Nejhlouběji v tvém srdci, chudý, vidím nenávist.“ Je to strašlivé slovo, ale zvláštní je, že je docela nesprávné. Na dně srdcí chudých lidí je spíše podivuhodná a překrásná veselost. Dělník u stroje si daleko chutěji zašprýmuje nežli fabrikant nebo ředitel továrny; zedníci na stavbě užijí víc legrace než stavitel nebo domácí pán, a zpívá-li někdo v domácnosti, je to rozhodně spíše služka drhnoucí podlahu nežli její paní. Takzvaný proletář je od přírody nakloněn téměř radostnému a dětskému pojmání života; komunistický pesimism a zasmušilá nenávist jsou do něho uměle pumpovány, a k tomu ještě nečistými troukami. Tento import zoufalé pochmurnosti se nazývá „výchova mas k revolučnosti“ nebo „posilování třídního vědomí“. Chudému, který má tak málo, berou ještě jeho primitivní radost ze života; to je první splátka na budoucí lepší svět.

Nehostinné a nelidské je klima komunismu; není střední teploty mezi mrazivou buržoazií a revolučním ohněm; není nic, čemu by se proletář směl s požitkem a nerušeně oddat. Není na světě oběd nebo večeře; buď je to plesnivá kůrka chudého, nebo žranice pánů. Není už láska, nýbrž buď perverze bohatých, nebo proletářské plození dětí. Buržoa vdechuje svou vlastní hnilobu a dělník souchotiny; tím jaksí vymizel vzduch. Nevím, zda se žurnalisté a spisovatelé vmluvili v tento nesmyslný obraz světa nebo zda vědomě lhou; vím jenom, že naivní a nezkušený člověk, jímž je většinou proletář, žije ve strašlivě zkresleném světě, který mu skutečně nestojí za nic jiného, než aby byl z kořene vyvrácen. Avšak ježto takový svět je jenom fikce, bylo by velmi načase z kořene vyvrátit tuto ponurou fikci, třeba nějakým revolučním činem; v tom případě jsem nadšeně při věci. Není pochyby, že v našem slzavém

údolí je příliš mnoho nevýslovného neštěstí, přemíra strádání, poměrně málo blahobytu a nejméně radosti; pokud mne se týče, nemyslím, že bych měl ve zvyku líčit svět nějak zvlášť růžově, ale kdykoli zakopnu o nelidskou zápornost a tragičnost komunismu, chtěl bych křičet v rozhořčeném protestu, že to není pravda a že to přese vše takhle nevypadá. Poznal jsem velmi málo lidí, kteří by si nevysloužili cibulíčkou drobet spásky; velmi málo těch, na které by jen trochu střízlivý a rozšafný Hospodin mohl dštít oheň a síru. Je daleko více omezenosti než skutečné špatnosti ve světě; ale je tu přece jen víc sympatie a důvěry, přívětivosti a dobré vůle, než aby bylo možno lámat hůl nad světem lidí. Nevěřím v dokonalost dnešního ani příštího člověka; svět se nestane rájem po dobrém ani revolucí, ba ani vyhubením lidského plemene. Ale kdybychom mohli nějakým způsobem sebrat všechno to dobré, co vězí koneckonců v každém z nás hříšných lidských tvorů, věřím, že by se dal na tom konstituovat svět přece jen daleko vlídnější, než je ten dosavadní. Snad řeknete, že je to slaboduchá filantropie; ano, patřím k idiotům, kteří mají člověka rádi, protože je to člověk.

Velmi lehkou dejme tomu se řekne, že les je černý; ale žádný strom v lese není černý, nýbrž je červený a zelený, poněvadž je to obyčejná borovice nebo smrk. Velmi lehkou se řekne, že společnost je špatná; ale běžte tam hledat zásadně špatné lidi. Pokuste se soudit svět bez brutálních generalizací; za chvíli vám nezůstane z vašich zásad ani šňupka. Předpokladem komunismu je umělá nebo úmyslná neznalost světa. Praví-li někdo, že nenávidí Němce, rád bych mu řekl, aby šel mezi ně žít; za měsíc bych se ho zeptal, nenávidí-li svou německou bytnou, má-li chuť podřezat germánského prodavače řetkviček nebo zaškrtnit teutonskou babičku, která mu prodává sirky. Jeden z nejnemorálnějších darů lidského ducha je dar generalizace; místo aby shrnoval zkušenosti, hledí je prostě nahradit. V komunistických novinách se nedočtete o světě nic, než že je naskrze mizerný; pro člověka, kterému není omezenost vrcholem poznání, je to trochu málo.

Nenávist, neznalost, zásadní nedůvěra, to je psychický svět komunismu; lékařská diagnóza by řekla, že je to patologický negativismus. Stane-li se člověk masou, snad je snáze přístupem této nákazy; ale v privátním životě s tím nelze vyjít. Postavte se na chvíli vedle žebráka na rohu ulice; všimněte si, kdo z chodců nejspíš vyšpulí z kapsy ten šestáček; jsou to v sedmi případech z deseti lidé, kteří sami se pohybují na mezi chudoby; ostatní tři případy jsou ženské. Z tohoto faktu by komunista pravděpodobně vysoudil, že buržoa má tvrdé srdce; já však z toho vysuzuji něco krásnějšího, totiž že proletář má většinou měkké srdce a je v gruntu nakloněn vlídnosti, lásce a obětavosti. Komunismus se svou třídní nenávistí a vzteklostí chce z tohoto člověka učiniti canaille; takového ponížení si chudý člověk nezasluhuje.

* * *

Dnešnímu světu není třeba nenávisti, nýbrž dobré vůle, ochoty, shody a spolupráce; je mu třeba vlídnějšího morálního klimatu; myslím, že by se s trochou obyčejné lásky a srdečnosti daly ještě dělat zázraky. Zastávám se dnešního světa ne proto, že by to byl svět bohatých, ale protože to je zároveň svět chudých a pak těch prostředních, těch drcených mezi žernovy kapitálu a třídního proletariátu, kteří dnes jakžtakž udržují a zachraňují největší část lidských hodnot. Neznám celkem oněch deset tisíc bohatých, a nemohu je tedy soudit; avšak soudil jsem třídu, jež se nazývá buržoazie, takže mi byl vytýkán špinavý pesimismus. Říkám to proto, abych měl tím větší právo zastat se do jisté míry těch, k jichž vadám a vinám jistě nejsem slepý. Proletariát nemůže tuto třídu nahradit, ale může do ní vejít. Není proletářské kultury přes všechny programové švindly; není dnes celkem ani národopisné kultury, ani aristokratické kultury, ani náboženské kultury; co zbývá na kulturních hodnotách, spočívá na střední a takzvané inteligentní třídě. Kdyby se proletariát hlásil o svůj podíl na této tradici, kdyby řekl: Dobrá, převezmu dnešní svět a budu na něm hospodařit se všemi hodnotami, které v něm jsou, snad bychom si mohli na zkoušku plácnout; ale hrne-li se komunismus vpřed nejprv tím, že šmahem odmítá jako nepotřebný brak všecko, čemu říká buržoazní kultura, pak sbohem; pak trochu odpovědný člověk začíná brát v počet, co by se takhle zmařilo.

* * *

Už jsem řekl, že skutečná chudoba není instituce, nýbrž neštěstí. Můžete převrátit všechny řády, ale nezabráníte tomu, aby člověka nepotkávalo neštěstí, aby nebyl nemocen, netrpěl hladem a zimou, nepotřeboval pomocné ruky. Dělejte co dělejte, neštěstí ukládá člověku úkol morální, a nikoli sociální. Tvrdá je řeč komunismu; nemluví o hodnotách soucitu, ochoty, pomoci a lidské solidarity; praví sebevědomě, že není sentimentální. Ale právě to je mi to nejhorší, že není sentimentální, neboť já jsem sentimentální jako kterákoliv služka, jako každý hlupák, jako každý slušný člověk; jen rošťák a demagog není sentimentální. Bez sentimentálních důvodů nepodáš bližnímu sklenici vody; rozumové důvody tě nepřivedou ani k tomu, abys pomohl na nohy člověku, který sklouzl.

* * *

Pak je tu otázka násilí. Nejsem stará panna, abych se křížoval při slově „násilí“; přiznám se, že bych někdy s chutí natloukl člověku, který říká špatné důvody nebo lže; pohříchu to nejde, protože buď jsem já slabý na něj, nebo je on příliš slabý, než aby se mohl bránit. Jak vidíte, nejsem zrovna rváč; ale kdyby měšťáci začali provolávat, že půjdou všichni proletáře, sebral bych se jistě a běžel bych pomoci těm věšeným. Slušný člověk nemůže být s tím, kdo

vyhrožuje; ten, kdo volá po střílení a věšení, rozvrací lidskou společnost nikoli sociálním převratem, nýbrž porušováním přirozené a prosté čestnosti.

* * *

Říká se mi „relativista“ pro zvláštní a patrně dosti těžkou intelektuální vinu, že se snažím všemu porozumět; páram se ve všech naukách a ve všech literaturách až po černošské povídačky a objevuji s mystickou radostí, že při troše trpělivosti a prostoty se lze jakžtakž srozumět se všemi lidmi jakékoliv kůže nebo víry. Je to patrně jakási společná lidská logika a zásoba společných lidských hodnot, jako je láska, humor, chuť k jídlu, optimismus a mnohé jiné věci, bez kterých se nedá žít. A tu mne někdy jímá hrůza, že se nemohu srozumět s komunismem. Chápu jeho ideály, ale nemohu pochopit jeho metodu. Někdy mi je, jako by mluvil cizí řečí a jako by jeho myšlení podléhalo jiným zákonům. Věří-li jeden národ, že se mají lidé navzájem snášet, a jiný, že se mají navzájem sníst, je to diference sice velmi malebná, ale nikoli naprosto zásadní; avšak věří-li komunismus, že všet a odstřelovat lidi za jistých okolností není nic vážnějšího než pobíjet šváby, pak je to něco, čemu nemohu rozumět, třeba se mi to říká po česku; mám hrozný dojem chaosu a skutečnou úzkost, že takhle se nikdy nesmluvíme.

Věřím až podnes, že je jistých mravních a rozumových pět švestek, po nichž člověk poznává člověka. Metoda komunismu je široce založený pokus o mezinárodní nedorozumění; je to pokus roztříštit lidský svět na kusy, které k sobě nepatří a nemají si co říci. Co je dobré na jedné straně, nemůže a nesmí být dobré na druhé straně; jako by nebyli tady i tam lidé fyziologicky a morálně tíž. Pošlete na mne nejortodoxnějšího komunistu; neskolí-li mne na místě, doufám, že se s ním osobně shodnu ve spoustě věcí, pokud se ovšem netykají komunismu. Avšak komunismus se zásadně neshodne s těmi druhými ani v tom, co se netýká komunismu; mluvíte s ním o funkci sleziny, a on řekne, že je to měšťácká věda; podobně existuje měšťácká poezie, měšťácký romantismus, měšťácká humanita a tak dále. Síla přesvědčení, jakou najdete u komunistů v každé maličkosti, je téměř nadlidská: ne proto, že by to přesvědčení bylo tak povznášející, nýbrž proto, že se jim posléze nepřejí. Nebo snad to není síla přesvědčení, nýbrž jakýsi rituální předpis nebo koneckonců řemeslo.

Ale čeho je mi zvláště líto, jsou právě proletáři, kteří jsou takto přímo vyříznuti z ostatního vzdělaného světa, aniž by se jim to nahradilo něčím jiným než luznou vyhlídkou na rozkoše revoluce. Komunismus uzavírá kordon mezi nimi a světem; a jste to vy, komunisté intelektuálové, kdo stojí s pestře pomalovanými štíty mezi nimi a vším tím, co je připraveno pro ně jako podíl pro nově příchozí. Ale ještě je místo pro holubici míru, ne-li mezi vámi, tedy nad vašimi hlavami, nebo přímo shůry.

* * *

Je mi lehčeji, když jsem řekl aspoň tolik, třebaže to není vše; je mi, jako bych se vyzpovídal. Nestojím v žádném houfu a moje pře s komunismem není pře zásad, nýbrž osobního svědomí. A kdybych se mohl přít se svědomími, a nikoli se zásadami, věřím, že by nebylo nemožno aspoň si rozumět; a už to by bylo mnoho.

1924

SÁM O SOBĚ A O VĚCECH ZÁVAŽNĚJŠÍCH

I

O té státotvornosti

Přátelé, padla na mne veliká hana: jsem prý státotvorný. Říkají to o mně mladí; šíří to o mně, kdekdo si v našem národě osobuje monopol na var, čin, tvorbu, levou frontu a jiná toho druhu názviska. Mohl bych dělat hloupého a tvářit se, že to slovo беру doslovně; načež bych se mohl hlasitě divit tomu, že se ode mne žádá, abych snad pomáhal rozvracet a bořit tento stát. Nuž, aby nebylo mnoho řeči o slova, konstatuji předem, že té přezdívce tak nerozumím. Je to sice velmi nepřesný termín, ale chce se jím říci asi to, že já a jiní pod záminkou, že sloužíme státu, sloužíme v pohodlné spokojenosti stávajícímu politickému a sociálnímu řádu, a tím jaksí klademe odpor přestavbě dnešní kapitalistické společnosti. Doufám, že to tak je míněno; ti druzí by to řekli asi ostřeji, ale nač bych jim ještě pomáhal.

Nechme zatím stranou ten řád sociální; ještě na něj dojde. Postůjme chvilku v zadumání nad stávajícím řádem politickým. Už jednou jsem se veřejně přiznal k jedné své slabosti: že pro samé stromy nevidím les; upřímně řečeno, považuji dokonce vnímání stromů za stanovisko dosti oprávněné. Řekne-li se politický řád, vidím lidi, kteří jej provozují ze řemesla nebo z vášně, vidím parlament, úřady, volby, strany, veřejné mínění, tisk, vládu, politické mravy a zvyky, zkrátka co tak tvoří konkrétní obsah toho abstraktního rámce, kterému se říká politický řád. Bůhví, při tomto pohledu se najde velmi málo určitých pohnutek k pohodlné spokojenosti; bylo by třeba značné tuposti nebo cynismu, aby člověk chtěl oddaně sloužit tomuto stavu věcí. Zmítá-li mnou něco, je to především nespokojenost; po té stránce bych si trvám nezadal mnoho s panem Zdeňkem Nejedlým nebo s panem Zdeňkem Smetáčkem – ovšem předměty naší nespokojenosti by se asi v několika ohledech nekryly.

Mluvme tedy o tom, jak se náš řád jeví v politických mravech a zvycích; neklamte-li se, jsou prašpatné. Podívejte se na parlament, na noviny, na veřejné mínění, na průměrného občana. Je to palčivá hanba, že národ tak schopný a vzdělaný si nevytvořil lepší politický život. Jen račte den za dnem věnovat drobet pozornosti tomu ševelení listů a jazyků, frází, pomluv, polopравd, injurií, lží, závisti, demagogie, podezírání a podrážděnosti; to je jaksi obecná atmosféra, v níž žijeme. K tomu si připojte, co nejmohutněji hýbe těmi, kdo provozují politiku nad námi občany; je to vzájemná nedůvěra, neloajalita, nesoučinnost, slepé partajní sobectví, osobní komplicita nebo osobní vzteky, nezájem o větší koncepce, neschopnost k větším řešením, neochota vzít na sebe odpovědnost. Politické přitímní. Můžete říci, že generalizují; ale neříkejte, že přepínám. Vím, že se vyskytují v politice větší idealisté a lepší lidé; bohužel také vím, že právě proto bývají zpravidla tragicky izolováni.

A z tohoto živého, lidského, osobního materiálu je udělán náš politický řád. Každý politický řád je dělán z lidí. Demokracie není udělána z lidských práv, nýbrž z lidí a jejich působení. Diktatura je dělána z mužů, a ne z poroučení. Komunismus je věc lidí, a ne věc foršriftů. Vybudujte kterýkoli řád: z polovičatých, neloajálních, nestatečných, malých lidí to bude nedostatečný a chaotický řád. V malodušném, politicky malicherném národě sebelepší politický systém bude malý, zvrtačený a neúčinný. Neříkám tím, že je lhostejno, který řád a systém pro nás volit. Chci jenom říci, že jste-li vůbec pro nějaký řád, nesmí vám býti lhostejno, jaká politická duše se vychovává v tomto národě. Máte namnoze plná ústa toho, že jste pro lepší budoucnost, pro nový a luznější řád světa; ale kde, u všech všudy, zůstáváte, když den za dnem jde v nějakém ohledu o lepší dnešek? Když se na vahách dneška rozhoduje mezi lepším a horším, ctí a bezectím, pravdou a lží? Co nám je do toho, říkáte; to všechno přestane, až přijde nový řád. Pane na nebi, jaké pohodlíčko! Nemuset se párat se zjišťováním, kdo v té denní mele je v právu, kde se děje křivda, kde se vraždí čestnost a rozum; nemuset nikomu pomáhat ani se trápit svou bezmocí; prostě odmítnout, štítivě odvrhnout celý dnešek, nezávažný, nerozsouzený, nezhodnocený – ale vždyť to je intelektuální a politické estétství! Obrátit se zády k realitě a zírat někam: do budoucnosti, na trůn boží nebo na něco podobně odlehlého; a za tu cenu se zbavit té špinavé práce, vyhrabávat z denního smetí ten kousek lidské morálky, solidarity, účasti, bezprostřední povinnosti – nemohu si pomoci, ale tohle mně je ta pravá zrada kleriků. Jednou jsem se přel s velkým básníkem o různých věcech tohoto slzavého údolí „I pláč dítěte,” děl básník, „patří k harmonii vesmíru.” Pohněval jsem se; u čerta, slyším-li pláč dítěte, nebudu se starat o vesmír, nýbrž poběžím se podívat, zda se řvoucímu harantovi nic nestalo, nebo půjdu aspoň mu otřít nos. Pro vás leckterý pláč věcí, leckterá bolest lidí patří téměř harmonicky do vašeho zásadního názoru, že tento stav světa je

pro kočku; to ve vás vyřadí tu první a přirozenou reakci, to instinktivní trháni obyčejných mužů a žen, rozhodnout se pro osobní účast od případu k případu.

Od případu k případu: přátelé, to ovšem je něco, co člověka strašně kompromituje. Postupuje-li od případu k případu, shledá, že někdy je pravda na té, ale v některých případech na oné straně; že nízkost, křivda, lež, cynism nesetrvávají vždycky v jednom táboře; že lidé bývají horší než jejich programy, nebo naopak. Vida ho, relativistu, vida ho, chlapa bez zásad! Včera souhlasil s Fabiánem a dnes se zastává Šebestiána; hele, člověk, jenž nemá víry ani programu! – Tu bych mohl říci, že už sama víra ve fakta je zatracená a velmi přísná víra; ale to je metafyzika. Povím vám něco lepšího: že ani putování od případu k případu není lhostejno pro víru. Najdete, že přece jenom – i po smíšených zkušenostech – víc pravdy, víc dobrého, víc lidských hodnot, víc možností je na té straně než na oné; že tady, a ne tam je místo pro vaši důvěru, byť ne slepou, a pro vaše očekávání, byť ne neomezené. Nevybral jste si tuto víru proto, že se vám náruživě líbí, nýbrž proto, že je dobrá, nebo aspoň lepší než ty druhé. Nejdete se svou stranou proto, že bez výhrad přisáháte na její pravdu a dokonalost, nýbrž proto, že jí důvěřujete, že může mít a bude mít víc a více té pravdy a dokonalosti. Ve vážných konfliktech života není neutrality.

Být pro stávající řád – jak si to vlastně představujete? Stávající řád je boj; kdo by byl pro pouhé trvání boje? Kdo je takový blázen, aby se ujímal rvačky, v níž jsme? Nikdo napravo ani nalevo není pro stávající řád, leda ti, kdo s ním dělají politický kšeft; jinak každému jde o vítězství jeho strany. Nebo, řekněme, jde o vítězství velké věci. Ale nebude žádného vítězství velké věci, bude-li to vítězství malodušných a neukázněných lidí. Pamatujte na to, jací lidé, jaké duševní stavy, jaká měřítká, jaké náhledy se líhnou v naší politické a morální atmosféře. Nemohu si pomoci, není to s námi dobré; přes všechno mlácení hubou a všechny radikalismy jsme národ ochablých ideálů a mdlého nadšení. Věřím, že výchova k čestnosti je výchovou k boji; že vyhrají ti, na jejichž straně bude méně fórů, heslovitosti, prorokování a generalizací a více počestného zájmu o celou a nezkrácenou skutečnost; méně dogmat a víc hledání pravdy; míň slov a více aktivismu. Že pravdu mají ti, kdo necekají na budoucí řád, ale koukají, co kloudného se dá udělat dnes.

II

O demokracii

Napsav slovo demokracie mám dojem, že mám zde daleko více co říci mladým lidem na pravici než na levici. Měli jsme krátké a neslavné hnutí, které aspoň řeklo na plnou hubu, jak to myslí s demokracií; bylo to zhruba to, že demokracie je pro kočku. Dnešní reakce proti demokracii je zarytější a neurčitější; tím těžší je s ní polemizovat. Mladí přátelé, jsem staříčkový pamětník: pamatuji se na události tak vzdálené, jako je převrat a psychologický stav po něm. Tehdy nebylo lidí, kteří by šeptem nebo okázale špitli jen slovíčko pochyb o demokracii; každý byl demokratem od kosti; nebylo strany, která by už svým titulem nebyla demokratická, republikánská nebo aspoň lidová. Nebýt demokratem bylo by tehdy něčím strašně starorežimním, zaostalým a zatuchlým. Je až ku podivu, kam se poděly ty loňské sněhy. Dnes se bez rozpaků mluví o soumraku demokracie, o tom, že demokratický řád se neosvědčil; méně jasně se ovšem říká, co by mělo přijít na jeho místo. Není tu totiž aktuální politická možnost něčeho jiného než demokracie; proto není nutno se zastávat demokratického režimu, jako není nutno se přimlouvat za další trvání dvacátého století; prostě žijeme v něm a nemůžeme se v dohledné době odebrat do jiného.

Ale demokracie je něco daleko širšího než politický režim a není vyčerpána tím, jak vypadá parlament nebo schůze výkonného výboru té nebo oné strany. Demokracie je řád životní. Ta nechť mnoha mladých radikálů k politické demokracii v sobě nese jedno aktuální nebezpečí: že z nich vyroste generace, která už nebude s to tu dnešní polovičatou demokracii naplnit lepším a bohatším životem. Naše demokracie přece není dosud hotova, ba ani se dosud nevžila. Vemte si průměrného občana a jeho vztah k státu, k vládě, k úřadům, k parlamentu; řekněte sami, máte-li před sebou psychologický typ lidovládce, který je si vědom, že o těch věcech spolurozhoduje, – nebo typ reptajícího, neochotného a podrážděného ovládaného? Vypadáme vcelku, jako bychom si vládli – nebo jako bychom skřípali zuby pode jhem jakéhosi cizího vládnutí a ouřadování? Tady nejde o to, máme-li určité příčiny skřípat zuby; jde o duševní habitus našeho občana, který se dosud nevžil do toho, že demokracie, vládnutí, pořádek a to všechno je kolektivní dílo, na kterém i on má svůj kousek účasti, odpovědnosti a případně spoluviny. Duševně žijeme ještě pořád ve stavu nevolnictví, ovládanosti, nesvobody. Podívejte se na zralejší demokracie, na národy povahově vyspělejší: oč méně servilnosti a fouňovství, nakvašenosti a neochoty, byrokratičnosti a neúcty a nedůtklivosti se jeví už ve styku člověka s člověkem. Jakápak je tohle demokracie, když nebudí z živých vztahů ochoty, kamarádství, účasti a tolerance, důvěry a otevřenosti?

Demokracie je něco jako dobrovolná kázeň; ale mezi lidmi nevrlymi není kázně ani dobré vůle. Všimněte si, že odpor proti demokracii se spojuje obyčejně s chronickým nadáváním, s pasívním pesimismem; názor, že demokracie se přežila, prýští zpravidla z ponurého tvrzení, že všechno je samá lumpárna. Je-li tomu tak, co chcete zlepšit? Hromada neřádu zůstane neřádem, i když se převrátí.

Nevůle k demokracii je typický duševní stav upadající a rozvrácené buržoazie; je to komplex minority, která už nemá za mák schopnosti uchovat se aspoň jako jakás takás elita; proto sní o režimu, který by jí pomohl na nohy mocensky. Je to egoism ne sice zrovna půvabný, leč pochopitelný; ale prosím vás, co v tomhle zákopu mají co hledat mladí? Vždyť je to jenom životní defétism; vždyť je to kolaps sebedůvěry a sebevědomí; vždyť čekat spásu od nějakého silného poroučení je příznak nemohoucnosti a kapitulace intelektu. Je-li vám demokracie slabá, nad kým má být silnou a bezohlednou rukou panováno: nad vámi – nebo nad těmi druhými? Chcete panovat – nebo potřebujete mít sami nad sebou vládu jako řemen? Jste tyránci, nebo jste otroci? Opakuji: tady nejde o politické možnosti, nýbrž o stav ducha; není lhostejno pro věci veřejné, věří-li se u nás v práskání bičem a ve vyšší nutnost ovládat lidi tohoto národa po zlém, protože po dobrém to nejde.

Obracejte to, jak chcete: demokratičnost přesvědčená, demokracie jako program je optimismus, láska, srdečnost, důvěra, životní schopnost a čilost; je to činná důvěra, že i když věci nestojí dobře, dá se spolupracovat k lepšímu; je to radikální odvrát od nespokojené a otrávené indolence. Ono se to stokrát nepovede; máme si proto dát nohu za krk? Ono by bylo kratší, kdyby se ctnost, spravedlnost a vlastenectví daly naporoučet fermanem; ale byly by to potom ještě ctnost, spravedlnost a vlastenectví? Máte snad – vy nebo vy – pocit, že pro vaši vysoce nadanou osobu je v demokracii málo místa a možností? Tedy poslyšte, předně to není tak zlé; my, věkovití pamětníci let předválečných, aspoň víme, že dnes se každý talent dostane přece jen snáze k slovu než tehdy; máme daleko víc úkolů k řešení a práce k udělání než šikovných hlav a rukou. Za druhé povím vám, podle čeho se pravý talent pozná: že mnoho a dlouho vydrží; že se nedá jen tak znechutit ani odkrouhnout. Není-li u nás pro schopné lidi dost místa, pak promiňte, to nejsou schopní lidé, nýbrž onuce. To se rozumí, pubertní sen, že bychom chtěli vykonat něco velikého, neověncí ještě naše čela vavřínem zásluh; vykonat něco velikého je totiž obyčejně notná a vytrvalá dřina.

Vyrůstá-li nám v mladé generaci tolik lidí, kteří mají k demokracii vztah přinejmenším vlažný a nepevný, není nejpálčivější otázkou, mají-li či nemají-li v něčem pravdu, nýbrž jsou-li nebo nejsou-li vnitřně zdraví a rezistentní. I tady jde – nedím o estétství, ale o chudokrevnou štítivost překompenzovanou siláckými radikalismy: jedním slovem o typ

dekadentní. Mnoho mladých prohlašuje, že se jim hnusí dnešní politický stav; bojím se, že v tom případě není něco v pořádku s jejich vnitřní sekrecí. Kdyby cestář tvrdil, že se mu hnusí tahle rozbitá cesta, nikdy by ji nespravil; kdyby se doktorovi hnusili nemocní lidé, byl by to špatný lékař; má-li se něco dělat, je nám třeba lásky, důvěry a jiných kladných stránek – až po slušnou dávku vědění a praxe.

* * *

Jenže otřes té důvěry v demokracii se občas jeví i u intelektuálů levice. I oni – jako chroničtí nadáváci z druhého břehu – mají jakési chorobné uspokojení z všeobecné lumpárny a z toho, že to takhle dál nejde; mluví o státě, o byrokracii, o politických stranách jako o něčem, co je naprosto mimo ně, jako o moci skoro nepřátelské, která nemá být předělána, nýbrž poražena. Pokud jde o přesvědčené komunisty, nemůžeme ovšem od nich žádat něco jiného; horší je, rozhostí-li se podobná neúčastná negace i jinde. Mezi slovy, že stát něco dělá špatně, a slovy, že my něco děláme špatně, není rozdíl jenom verbální; neboť to druhé vede k jiným skutkům – především vůbec k nějakým skutkům. Řeknu-li, že stát se dost nestará dejme tomu o nemocnice, může mě to naplnit chmurným dostiučiněním: dixi et salvavi animam meam. Ale řeknu-li, že my, my se dost nestaráme o nemocnice, tu mne to, holenku, zavazuje, abych se staral, psal, agitoval a dřel se pro tu věc až do sklonku dnů. Demokratická kritika je posoudit věc – a zapřáhnout se do ní. Ta druhá kritika je víceméně jen povýšenost intelektuálů.

Je demokracie nějaký ideál? Ale kdepak, slyším volat; demokracie není cíl, nýbrž jenom taktika a metoda. Co je tedy cíl? Je jím socialism? Myslím, že socialism je jenom metoda – řekněme k dosažení spravedlnosti; ale ta spravedlnost bude nakonec snad zase demokratická – nebo ne? Je revoluce ideál, nebo jen metoda? Přátelé, má-li mezi všemi politickými možnostmi některá charakter ideálu, to jest řádu trvalého a žádoucího, bude to asi demokracie. Ale je to právě ideál: něco, co dosud není a má být naplňováno – na tom místě, zítra, v budoucích generacích, do skonání světa.

III

O nacionalismu

V debatách o nacionalismu se obyčejně natropí hromada neplechy tím, že to jedno slovo označuje dvě docela různé věci. Jednou je to – no zkrátka obyčejná, instinktivní, zrovna fyzická láska člověka k svému národu. A podruhé je to politický program, heslo, za kterým se

jde, prapor, pod kterým se lidé šikují. Tedy to dvoje by se nemělo směšovat. Láska není žádný program, heslo ani prapor. Mladí lidé, kteří milujete, zajistě se tím nešikujete pod žádný prapor ani nevstupujete do organizace milujících, nýbrž prožíváte něco docela osobního a soukromého; kdyby někdo na vás zahřimal, že nepěstujete pravou a plnou lásku k ženě, dokud se nepřihlásíte k ideji feminismu, patrně byste si pomyslili, že je trouba. Ale v politice se takové věci opravdu dělají; v politice se káže na plnou hubu, že nemiluje svůj národ doopravdy, kdo se nešikuje pod prapor nacionalismu, to jest, kdo se nepotýká s hydrou internacionalismu, nenadává socanům a Benešovi, nekypí živelným pobouřením nad německým nápisem ve Volarech nebo Žacléři, a vůbec nejde s tou nebo onou, ale v každém případě jedinou vlasteneckou a uvědoměle nacionální stranou a s její bankovní, hospodářskou, prestižní nebo personální politikou. Tedy pokud jde o politické programy, měla by se láska k národu už jednou nechat pěkně stranou; žádná partaj nemá na ni monopol. Znam komunistické básníky, kteří milují svůj národ daleko hlouběji než redaktoři národně uvědomělých večerníků; je to aspoň vidět na jejich češtině. Vždycky mne zarážela jedna věc: že radikální nacionalism je tak zlostný a nesnášlivý. Národ jsme my všichni, bez rozdílu stran; ale nevidím, že by politický nacionalism projevoval nějakou zvláštní přívětivost k bližnímu téhož národa, ale odlišných zájmů. Mně by stačilo, kdyby pan Vraný nebo pan Nikolau jevili horoucí zájem například o naše nezaměstnané; je jich na čtyři sta tisíc, a to už je notný kus národa. Kdyby čtyři sta tisíc českých duší sídlilo dejme tomu na Moravském poli nebo u Blatenského jezera, bylo by asi náruživým programem pánů nacionalistů osvobodit je od krutého útisku sveřepých nepřátel; ale starat se o osvobození čtyř set tisíc našich duší od krutého útisku bídy, to už náruživým programem nacionalismu nebývá. Nebo bychom očekávali, že uvědomělý nacionalism bude jaksi mimořádně potěšen a hrd, zaskví-li se v našem národě nějaká osoba zvláštním významem před očima světa; nuže, posuďte sami, jaký divný vztah má náš politický nacionalism k Masarykovi – a k leckomu jinému. Čtete prosím listy, které nejvíce řinčí národním uvědoměním; získáte z nich leda tragický dojem, že náš národ je zaprodán zrádcům, že všechno je samá lumpárna a korupce, že ti druzí jsou samí bezectní vyžírači a tak dále. Tomu by se mohlo říci dělat do vlastního hnízda. Podle hlasů uvědomělého nacionalismu bychom jako národ, jako veliký kolektiv vypadali zatrápeně žalostně a nedůstojně. Mezi živými už vlastně není málem nikoho a ničeho, před čím by se to hlasité vlastenectví mohlo zastavit s jakýmsi nádechem úcty a mužného uznání. Zůstává leda Žižka nebo Komenský, ale jen proto, že si to s těmi pány už nemohou ničím pokazit. Mluví se o veliké minulosti: co jiného zbývá, když naše živá, pracovní přítomnost je potřísněna a znehodnocena jako hejnem opic?

* * *

Ale abychom zbytečně nekřivdili politickému nacionalismu: jemu přece nejde, aspoň ne v první řadě, o nějaké pěstění národního ducha, a nemusí tedy dostávat známku zcela nedostatečnou za to, co v tom ohledu dělá nebo nedělá. Je to prostě jistý politický program, který si přisvojil etiketu nebo agitační heslo nacionalismu; přesněji řečeno, je to spíše shluk různých politických názorů a zájmů celkem dosti špatně krytých barevným štítem nacionalismu.

Předně se tu vyskytuje jakýs takýs konzervatism. Byl bych rád, kdybych nemusel říci jakýs takýs; náramně bych si vážil lidí, kteří by dovedli udržet v našem životě kus tradice a konzervovat určité, staletým životem ověřené hodnoty, pravidla jednání nebo formy života. Bohužel se mi zdá, že bychom u nás těžko vypátrali nějaký pozitivní obsah pro konzervaci. Za námi není žádný historický řád, ze kterého bychom odvodili jakákoliv platná kritéria; za námi je totiž jenom rakouský režim. Naše společnost je povýšenecká a bez tradice. Naše kultura má své duchovní odkazy, ale nemohla vytvořit obecný kulturní řád. Působí-li v našem politickém životě nějaké konzervativní síly, pak je to jen konzervatism znechucených, konzervatism negativní. Lidé u nás cítí konzervativně ne proto, že by se jim nějak obzvláště líbil řád minulý, nýbrž proto, že jim z těch nebo oněch důvodů nehoví stav přítomný. Protože nemohou přiznat, že se jim stýská po Rakousku, říkají, že se jim stýská po tom starém vlasteneckém nadšení, které kdysi bouřovalo proti Vídni. Předválečný český lev totiž řinčel okovy a brojil; ta potřeba brojení a řinčení zůstala mnohým lidem podnes. Nemohou-li už řinčet proti Vídni, řinčí proti Hradu, proti cizáctví nebo proti německým filmům. Je příznačné, že své nacionální city dovedou vyžít jen tehdy, když proti něčemu brojí a protestují, tedy čistě negativně. Konzervativní nacionalism nám nemá co přinést, protože nemá kladného obsahu; čeká jen, aby mohl čas od času vzplanout takzvaným živelným odporem proti zlořádům, které mu bude aportovat nacionální žurnalistika.

Druhý a vážnější faktor politického nacionalismu je kapitál. Nemusíme si lámat hlavu nad tím, proč majetné třídy mají tak zvlášť vyvinuté národní vědomí; není to zajisté jenom z pouhé lásky k národu – tu lásku bychom například marně hledali v kulturním mecenášství –, nýbrž patrně a hlavně proto, že politický nacionalism si, jak známo, leží ve vlasech se socialismem. Politický nacionalism je kapitálu prostě práčetem; proto čas od času takřečené hospodářské vrstvy, jindy tak opatrně investující, neštítí se aliancí ani s vyloženými politickými šarlatány, jen když harcují proti nepřátelům na levici. Koneckonců není nic divného na tom, že politická a hospodářská pravice hledí mít v záloze nějaký davový

radikalism a cosi jako své úderné tlupy; ale bylo by v zájmu nacionalismu, aby přece jen dovedl rozlišit, v čem slouží národu a v čem dejme tomu plutokracii.

Třetí činitel politického nacionalismu je jistá zvláštní politická morálka. Pro mnoho, velmi mnoho lidí společenský řád je prostě otázkou moci a komanda. Jsou to lidé zklamaní demokracií nebo nedozrálí pro demokracii; lidé, kteří by chtěli uhájit svou bývalou moc, nebo lidé, kteří sní o nějaké moci budoucí. Padlé veličiny a dobrodruzi; fouňové a odstavení; smetánka a desperáti; prostě velmi smíšená společnost, slepená k sobě jen víceméně zřetelnou představou, že „by se s tím mělo zatočit“. Pro tuto lidskou species je vypjaty nacionalism zpola demagogií, zpola skutečnou vírou; někdy je těžko to dvoje rozlišit. Proti demokracii, jež má být mandátem lidu, staví něco, co by bylo mandátem národa; všichni diktátoři a imperialisté se totiž náramně ohánějí jménem národa. U nás je tenhle druh politického myšlení až dosud hodně neujasněný; vyčerpává se hlavně svým vlastním negativismem, špačkováním a děláním ostud.

Myslím, že v našem politickém nacionalismu je faktorem daleko slabším, než by se zdálo, odpor proti Němcům; je to spíše jen účinné heslo pro ulici – jak známo, právě nacionalistické strany se dovedly snadno a rychle dohodnout s našimi Němci, když šlo o to, utvořit majoritu proti levici. Ale zůstaňme při tom odporu: být proti Němcům – je zase jen kousek negace; kde máte nějakou pozitivní formulaci? Jste-li proti Němcům, jste pozitivní frankofilové – jako Beneš? jste pozitivně nakloněni mentalitě anglosaské – jako Masaryk? jste pozitivní a aktuální rusofilové – jako Společnost pro kulturní styky se soudobým Ruskem? Nebo snad hledíte vybavit sebe a celý československý kulturní národ kulturními silami a mravními kvalitami tak štědře, aby konečně už jednou mohl žít sám ze sebe a po svém? Co tedy? Když jste dejme tomu demonstrovali proti německému filmu, pro který film jste demonstrovali? Pro český, na který pořad ještě není prostředků? Pro francouzský nebo anglický, kterému rozumí jeden člověk z deseti? Pro ruský, který nám zakazuje cenzura? Být prostě a pouze proti něčemu je intelektuální lajdáctví; musíte říci, pro co jste. Nebudu tu klást řečnickou otázku, co máme dělat s třemi milióny našich Němců, ani jakou tvář ukazovat sedmdesáti miliónům, mezi něž jsme bohužel vklíněni; lehké to není a zařatou pěstičkou se to nepředělá. Nemíním mluvit o politice tak vysoké; hledím si vysvětlit jenom běžné názory. Opakuji: protiněmecké smýšlení je jen negativní stanovisko; zkuste to, formulovat je pozitivně.

Úhrnem, politický nacionalism je živ z několika negací: z nespokojeného konzervatismu, z odporu proti socialismu, z nechuti k demokracii, ze smýšlení protiněmeckého; to vše je zpatetizováno silným citovým přízvukem, který vyznačuje nacionalism i v jeho frazeologii. Tu životní zápornost vidíte už v jeho duševním habitu: v jeho kulturní vypráhlosti, v jeho

stařecké zlosti na všechno nové a „moderní“, v jeho nedůtklivosti, hašteřivosti a mrzuté nedůvěře, v jeho věčném namítání a protestování – bůh s ním a bůh s vámi, kterým duševně stačí být proti; ani nevíte, co vám uniká.

* * *

Ale abychom nevyhlili dítě s vaničkou: nás, kteří jsme plně prožili válku, drcení úzkostí a nadějemi, kterým šlo o osud národa krvavě vážně, nás nemusí nikdo učit nacionalismu; děkujeme uctivě za všechny prsní tóny vlasteneckého kázání. Pro nás mnohé zůstal nacionalism hlasem krve; nezdegeneroval v partajnictví. Zůstal láskou; nezvrhl se ve fandění. Je to samozřejmá víra; ta se nenosí na kabátě ani v hubě.

Je kulturní nacionalism, který si nemůže strčit do kapsy žádná politická partaj. Existuje něco jako praktická důvěra, že národu je především třeba, abychom dělali svou věc dobře a hodnotně. Ať děláme socialism nebo náboženství, básně nebo boty, rozsudky nebo silnice. Kulturní nacionalism je mít otevřené oči a srdce pro všechno dobré a cenné, co tato národní půda vydá; není to jenom Franta Nekolný. Bez velké dávky vnitřní radosti nemůžete nic poctivě hodnotit. Nejste-li velkomyslní, nemáte oči pro velikost. Čím krásnější a ušlechtilější věci na svém národě budete milovat, tím hlubší bude vaše láska; ale také vás posedne a zapřáhne vás do své služby – ne v partaji, ale v životě. Existuje nacionalismus tvůrčí; nemyslím tím jenom na muzikanty nebo vůdce lidu; myslím na kohokoliv z nás, neboť každý na svém místě představuje národ a může tak činit k obrazu božimu.

IV

O tom socialismu

Tož abychom nechodili kolem horké kaše: v tom konfliktu našeho věku je na jedné straně kapitalism a buržoazie, na druhé straně socialism; přes nejrůznější denominace na obou stranách jsou tu jen ty dvě fronty, a není poctivě možno být uprostřed mezi nimi nebo jednou nohou v té a druhou v oné. Jsi buď tady, nebo jsi tam. Jsi pravý, nebo jsi levý.

Někteří si vzali do hlavy nazývat mne člověkem buržoazním. Mínilo-li tím, že raději sedím doma, škrabu povídačky nebo „obírám lístky pelargónií“, místo abych v kavárně rozjímal o věšení měšťáků, nemohu se tomu bránit; ale chcete-li tím na mne naložit, že se sdílím o názory pravice, tu, lidičky, žádáte ode mne příliš mnoho, a nemohu vám vyhovět. Líbení sice není argument, ale mně se buržoazie – zvláště ta naše – nechce líbit. Mám intenzívně nerad její náhledy a stanoviska, její kulturní indolenci, její duševní typus; nemohu dobře nalézt, co

by na ní krom několika lidí bylo k hájení nebo šetření. Nebýt s ní, nebýt jeden z ní, to opravdu není kumšt ani zásluha; stačí podívat se na její ideály, záliby a sympatie, aby toho měl člověk jak náleží plné zuby.

Tedy socialismus? Samozřejmě; aspoň pokud je názvem pro tu celou druhou frontu. Ale obávám se, že jsem špatný socialista; chybí mi totiž skoro docela schopnost myslet hospodářsky. Mám úctu k těm, kdo to dovedou; myslím, že k tomu musí být zvláštní dar od pánaboha tak jako k matematice nebo k teologii. Kdybych se rozkrájel, neumím se dívat na běh světa jako na proces hospodářský; když to neumím, uklidňuji se aspoň tím, že to není moje metier. Někdy si plaše myslím, že třeba Vítězslav Nezval nebo pan F. X. Šalda se dívají na věci hospodářsky, i když to nedávají najevo. Nemohu se nadchnout pro socialism jako pro hospodářskou teorii, protože mi chybí ty jisté buňky; zájem by tu byl, ale shledávám, že bych se marně nutil myslet v pojmech materialismu. Rozumím věci jen natolik, abych rozpoznal, že většina intelektuálních socialistů ukrutně žvaní, jakmile chce pronést něco ortodoxně materialistického. Říkám si s útechou, že ti páni tomu asi rozumějí stejně chabě jako já, ale nechtějí se k tomu přiznat, to je to.

Nemíním tu svou hospodářskou neschopnost dávat jiným za příklad; naopak považuji ji sám za jistý defekt, ale co dělat. Pro mne socialism není teorií hospodářskou; je mi teorií a postulátem spravedlnosti a slušnosti. Nerozumím nadhodnotě a výrobním prostředkům, ale rozumím tomu, že naše organizace života není slušná a spravedlivá k většině lidí. Na to není třeba hospodářské teorie, abychom viděli, že příliš mnoho lidí není a nemůže být šťastno, protože jsou odsouzeni žít v starosti, nedostatku a ponížení. Je to rozběšňující pohled na nesmírnou a nedůstojnou křivdu. Na tomto místě mi skočíte do řeči a povíte, že takovéhle city nejsou žádný socialism, nýbrž jen vulgární soucit a slaboduchá humanita; socialism že je pozitivní doktrína nebo taktika, jak tyhle křivdy odčinit. Nemohu si pomoci, ale přál bych si opravdu, aby svět byl na všech stranách zaplaven vulgárním soucitem a slaboduchou humanitou; myslím, že by nám to velmi pomohlo k tomu odčinění křivd a ještě k něčemu lepšímu: k zhodnocení lidských životů. Ale pokud se týče té doktríny a taktiky, shodují se se socialismem – nebo řekněme rovnou: s komunismem – ve většině jeho ideálů; ale nemohu se s naším komunismem – nebo přesněji řečeno: s jeho dnešním a dočasným stavem srovnat ve většině jeho metod. Jeho soustavná nevrlost, jeho doktrinářství, jeho trucování, jeho neúčast na praktických řešeních aktualit života, jeho výchova lidí – v tom všem nemohu jaksi nalézt ani stopy, že by se tu rodil nový, lepší, celejší člověk. Chcete měnit řády, aniž byste měnili lidi – aspoň sebe samy. V tom je deprimující nedostatek idealismu, zoufalé manko pravé víry. Kdyby přesvědčení bylo věcí volby, volil bych pro sebe být socialistou devadesátých let – na

prahu mládí jsem ještě byl unášen onou vlnou sociálního buditelství; tehdy to byla celá víra, přetvořující člověka, určující vztah od člověka k člověku, víra posvěcující; bylo v něm víc skutečné bolesti i víc pravé radosti; tehdy ještě kolem Komunistického manifestu netajtrlíkovali estéti a intelektuální flákači. To nebylo proto, že tehdy byl socialism mlád; víra není mladá, protože je mužná. Tehdy socialism byl apoštolství; dnes bych se smířil s devízou, že socialism je džentlmenství, že má být výkvětem humanity, – laciněji to nedám. Věřím sice, že lidstvo může být spaseno; ale daleko určitější je má víra, že může být povzneseno. Jenom si myslím, že by se s tím mělo víc a soustavněji začít už teď a na tom místě.

Nyní bych rád napsal jeden odstavec, který má právo napsat jen deklarovaný straník; rád bych řekl, v čem nejsem se socialismem spokojen. Protože je cestou do budoucnosti, měl by se na tu cestu lépe zásobit; měl by mít víc vědomostí, víc vzdělání, víc praktických i duchových zájmů než ti, kdo by chtěli uchovat, co je. Má být mladší, všestrannější a praktičtější. Jsa na pochodu, má mít víc smyslu pro vedení, pro vůdčí a osobní hodnoty. Čím více bude mít zájmu o skutečnost, tím spíše ztratí svou chronickou nevrlost a zakyslost. Přál bych mu, aby byl raději věcí lidovou než davovou; lid je něco trvalejšího než masa. Přál bych mu, aby v něm bylo dost prostoru pro všemožnou iniciativu, pro požehnanou hojnost uskutečňování; neboť nestačí spravedlivěji rozdělit statky, je potřeba je rozmnožit. A tak dále.

* * *

Ostatně ať je to socialism, nebo ne: věřím v zespolečenštění výrobních prostředků a omezení soukromého vlastnictví, v organizaci výroby a spotřeby, v konec kapitalismu, v právo každého na život, práci, blahobyt a svobodu ducha, věřím v mír, ve Spojené státy světa a rovnost národů, věřím v humanitu, v demokracii a v člověka, amen. Jak vidíte, je to docela tuctová nebo řadová víra; je-li buržoazní, nedám si proto nohu za krk; hlavní je, že nic z toho ještě není uděláno – ani ta demokracie ovšem ne – a vše čeká na nesčíslné naplňování a nekonečné úsilí; je tu dost čemu sloužit, pro celého člověka, pro celý život, pro celá pokolení. Tuctové ideály, budiž; ale kdybych se k nim divoce zatvářil a pronesl něco neurčitěho o nastávající revoluci a diktatuře proletariátu, – nebylo by to, lidičky, za dnešních poměrů také něco náramně tuctového? Jenže revoluce, diktatura a jak se ty věci ještě jmenují, to nejsou žádné ideály ani programy; to jsou v nejhorším případě jenom instrumenty, ale žádné cíle. Instrumenty nejsou předmětem víry, nýbrž volby a vhodnosti; mohou být hrubší nebo jemnější, podle inteligence těch, kdo je připravují. Mám nedůvěru k hrubým nástrojům: může jich užít někdo jiný k něčemu jinému. Nezaměňujte radikálnost v instrumentech s radikálností v cílech.

Poslyšte, nemuselo by se ani mluvit o socialismu, abychom mohli sledovat ten předěl oddělující dvě fronty našeho života. Vemte si pojem tak mírný a laskavý, tak málo podobný heslu do mely, jako je humanita. Dávejte pozor, na které straně, ve kterých houfech je toto slovo pravidelně provázeno podrážděným mručením; dávejte pozor, odkud, ze kterých listů skřípne popuzený protest, jakmile jde o cokoliv smírného, tolerantního a lidsky ušlechtilějšího, ať je to přemáhání rasové nenávisti, zlidštění justice, sociální pomoc, služba míru. Případ co případ staví se proti sobě tvrdá, bezohledná, násilnická, mocenská morálka – a ti druzí. Dvě fronty. Uvědomte si i ten předěl etický: je jemnější a hlubší než bitevní čára politická a kryje se s ní skoro navlas. Přátelé, i na této téměř pomyslné linii se děje poziční boj; snad budoucí historie pozná, že i v tomhle potýkání se vyjádřil veliký konflikt a smysl našich dnů; a bude přitom jmenovat jméno Masaryk.

V

O čapkovské generaci

Nemohu za to, že se stalo zvykem mluvit o čapkovské generaci; já ji nevymyslil, i myji si své ruce v nevinnosti. Pokud mohu soudit podle mínění osob, které se v problému generací vyznají patrně líp než já, zní zatykač na čapkovskou generaci asi takto: Vzrůst prostřední. Nos mezi očima, jež občas jí upírají. Zvláštní znamení: relativismus, pragmatismus, humanismus, liberalismus. Holduje neřestem státotvornosti a kompromisnosti. Je oficiální, a následkem toho překonaná. Pěstuje přízemní realism a živí se přísluhováním vládnoucímu řádu. A tak dále. Slovem, generace děsně protivná. Když jsem se o ní tu a tam dočítal, míval jsem neodbytný pocit, že je-li taková generace, nebudu se do ní raději hlásit a navrhnu, abych byl škrtnut ze seznamu jejích členů. Jenomže nevím, koho o to formálně požádat.

Nejsem naprosto kompetentní mluvit jménem nějaké čapkovské generace; ale když už je mi hrou osudu určeno náležet mezi Čapky, dovolím si vyjádřit se o jistých čapkovských problémech, řekněme o čapkovské osobní historii. Je-li to v něčem kus osobní historie také jiných současníků, poznají-li v ní něco, čím se i oni museli prokousat, ať si to řeknou sami pro sebe; nebude to nikoho zavazovat ke generační ani jiné solidaritě.

* * *

To si musíte zpřítomnit české duchovní prostředí z let kolem roku 1910, ve kterém volky nevolky plavalo takové mladé, zelené, s přiměřenou živostí reagující čapkovské individuuum, jež pro větší nestrannost a objektivitu označíme písmenou Q. Je-li vám známo, tehdy – až do

roku 1914 – nebylo žádné světové války ani revoluce; to jest nebyl žádný dějinný zářez, který by pohodlně a přesvědčivě rozsekl dějiny na to, co je minulé, překonané a odbyté, a na to, co vítězně spěje lepší budoucnosti vstříc. Lidi, tehdy to bylo všechno náramně pomícháno; ideje i knihy se dožívaly dlouhověkosti přímo havraní; na nezkušeného mladého člověka tehdejších let dorážel současně a v jedné směsici Dostojevskij a Walt Whitman, Baudelaire a Strindberg, Balzac a Hamsun, Nietzsche a Ch. L. Philippe; bylo to děsné: to vše vedle sebe žilo a nikterak se nejevilo něčím uzavřeným a překonaným; všim bylo nutno se prokousávat na vlastní pěst a instinktivně zachraňovat svůj vlastní kožich z drtvivého eklektismu fin de siecle. Tehdy vlastně jsme prožívali v nahromaděném součtu celé dekády let takzvaného vyrovnávání s Evropou; bylo toho příliš mnoho najednou; tehdejší mladý člověk se duševně rodil (přes notorické malé poměry) jako kulturní světoobčan, opájený i přesycený výpary toho čarodějnického kotle, ve kterém bublaly všechny veliké i podivné literatury světa. Možná říci, že ta kosmopolitní orientace byla pro kulturní vývoj našeho národa dějinně nutná; pro tehdejší mladé lidi to bylo veliké dědictví, které jim daroval – a zároveň zatraceně nastavěl do cesty kulturní diapason konce století.

* * *

Mluvím o literatuře; tehdy se totiž v ní a skrze ni žilo daleko intenzivněji a hlouběji než teď – patrně z nedostatku politických, revolučních a jiných zájmů. Byli jsme politickou a společenskou provincií; tož jsme se náruživě vyžívali v písemnictví a jiných starostech intelektuálů. Ano, fueramus Pergama; spatřili jsme světlo světa mezi duchy, kteří nemluvili k zástupům a pokolením, ale byli ochotni si ukousat hlavy pro příslušnost k té nebo oné literární rodince. Podnes se nemohu rozhodnout, abych bral vážně osoby, které se tehdy dovedly tak vytrvale a tak nabubřele potýkat o literátské kozí chlupy. Nehledíc na ty kotérie, kvetli tehdy na našich literárních luzích realisté (které jsmecítili jako překonané), dekadenti, senzualisté, ironikové; vedle nich se ne docela určitě rýsoval program, nebo spíše postulát nějaké kulturní syntézy, kázně, stylu, nadosobních a duchovních hodnot – ale jaksi in abstracto; byl to jen rámeček, do kterého bylo možno vložit katolicismus nebo klasicismus, uctívání forem nebo uctívání idejí. Úhrnem můžete říci, že tehdy šlo literátům hlavně o sebepožívání a sebezrcadlení, o tanec kolem vlastního já; bylo to zhruba estétství – stav zcela pochopitelný tam, kde literatura se cítí ve výlučné osamělosti nadřazena svému národnímu prostředí – a vlastně i samotné skutečnosti.

Ano, abych nezapomněl: tehdy se totiž také vyskytovala jakási skutečnost, i když na ni lidé ducha a pera brali po čertech malý zřetel. I do našeho provinciálního závětrí to vhrkalo ze všech stran: mašiny, beton, železo; něco sportovního ducha, něco američanství a něco

dráždivého exotismu; bezohledné lokte technické civilizace; hromadné síly, nástup rychlosti a dynamismu. A mládenec Q, vylákaný do světa literárním kosmopolitismem, už si tam nemohl dřepnout v Café Größenwahn nebo butikách Montmartru, nýbrž trochu vyjeveně se konfrontovat se skutečností syrovější, drsnější, sociálněji a – víc vzrušující, než byly magické třpyty a osobní problémy knížek, na kterých se dosud tak dychtivě kázil.

* * *

Je pravda, že v letech před válkou se rodila nová skutečnost; ale je neméně pravda, že v nich dožíval veliký, stoletý poklid a koncentrace ducha. Můžete to vidět na předválečných filozofiích. Byla tu čirá, skoro mrazivá potřeba duchovní kázně u filozofů novokantovských, u logicistů a systematicků; byl tu jemný, estetický, kulturní eklekticism v heidelberské filozofii hodnot, v relativismu Simmelově, v historismu Rickertově; do toho vpadl přírodní dynamism vitalistů a velkolepý ohňostroj Bergsonovy filozofie tvořivého života; mezi těmi zářivými systémy čirého myšlení si kasal rukávy civilního kabátu anglosaský pragmatism, Marta biblická, neštítící se zasahovat do „faktů demokratických“. Z většiny těch filozofií vanul duch osvobozující; skutečnost se už nejevila ve strnulém aspektu pozitivistického kauzalizmu; bylo v ní volné místo pro tvořivý vývoj, pro lidskou iniciativu a uskutečňování, pro svobodně volený řád účelnosti. Skutečnost už nebyla něco hotově daného, podřízeného věčným zákonům; vnikl do ní element heraklitovský, možnost vývoje a dějin, tvoření, vzniku věcí nových a nebývalých. Psychologické nauky už přestávaly demonstrovat univerzální, uměle vyrobený model lidského vědomí; tuhle narážely na podvědomí, onde na nekonečnou individuaci lidské duše, tam na psychologii sociálních skupin. Všemi mezerami, které zbývaly, drala se do světa sociologie; vlastně ve veškerém filozofování se víceméně hlásily k slovu zájmy kolektivní; věci, hodnoty, ba i vědy samy se jevily v aspektu sociálním, to jest vývojovém, historicky podmíněném – a vlastně relativním. Rozumějte relativismu trochu filozoficky; neznamená jen skepsi, nýbrž i utěšenou vyhlídku, že věci tohoto světa nejsou jednou provždycky hotové a věčně platné, že bez konce mohou být činěny lepšími. Byl v tom opojný dech optimismu; jen udělat místo pro život a tvoření, a můžeme překonat nebo uskutečnit vše, překonat i smrt, jak zajásal Bergson. A teď uvažte, že historickou odpovědí na ten duchovní optimism byla světová válka.

Kdybychom si z ducha tehdejší filozofie konstruovali životní typ soudobého člověka, byl by to asi optimistní a konstruktivní anarchista, věřící ve svobodu člověka, kolektivní řád a radikální iniciativu v účelném předělávání světa. Jak vidíte, vyhnul jsem se obratně jakékoliv zmínce o revolučnosti. Tehdy totiž revolučnost nebyla programem ani taktikou.

* * *

Upřímně řečeno, trochu vybledlejší je politický obrázek tehdejšího mladého člověka, řekněme Q. Domácí politické hádačky, nějaké ty protiburšácké demonstrace a řečnické výkony v parlamentě mu byly, budiž na něho žalováno, náramně cizí; ten mladý dareba byl z literárního dopuštění takový kosmopolita, že ho dejme tomu pan Maštálka zajímal stejně jako monsieur Daudet. Masaryk se mu jaksi ztratil ve Vídni; a Vídeň mládence nezajímala, nezajímala ho ani rakouská monarchie; byla mu prostě cizí. Nebyl to už ani nějaký odboj proti Rakousku; bylo to jakési tiché a samozřejmé zúčtování naivního světoobčanství s něčím příliš úzkým, zkostnatělým a neschopným vývoje. Toto své politické lajdáctví do jisté míry nahrazoval pozorností k věcem sociálním; tady se něco dělo, byla to doba sociálních revizionismů, taylorismu, trastů, dynamického kupení sil. Zkrátka tady bylo v co věřit; kdyby tehdy byl nastal nástup revoluce s heslem nového uspořádání světa, byl by předválečný Q šel nadšeně a přesvědčen s sebou. Určitě. Byl k tomu preparován všemi antecendencemi.

* * *

To tedy byl v několika ohledech svět mladého člověka před válkou. Nebylo žádné generace, která by ho nesla s sebou; každý se musel víceméně prokousávat sám a po svém si vyřídit ten nával literatur, ideologií a skutečností, který se na něho hrnul tím víc, čím byl pozornější. Byla to těžká škola všestrannosti – zdá se mi, že dnes jsou věci přece jen jednodušší. Nejdřív si mládenec Q musel vyřídit spor s dekadencí, estétstvím a subjektivismem fin de siecle; tím vypadl z magického kruhu výlučnosti a zapletl se do anarchického a dobrodružného světa faktů; zkrátka svým způsobem novinařil, škrabal to a ono na okraji dnů a kompromitoval se zájmy literárně ne dosti důstojnými; přitom se občas trápil, že nepíše dost umělecky, dost vznešeně, dost lege artis, jak ho kdysi poučil významný kritik.

A tehdy přišel jistý převrat v intelektuální sféře; přineslo jej výtvarné umění. V malířství vypukl kubismus, kladoucí přísný a autonomní řád, geometrii, svobodnou kázeň ducha místo citového a smyslového impresionismu; s ním bylo zahájeno přehodnocování a nové poznávání všeho toho kulturního nánosu, jež naplavily dějiny umění, etnografie, sběratelství, inženýrství, fotografická kamera a kdeco – i film; bylo to, jako bychom prokoukli novými očima. Architektura se vzepřela dosavadnímu formálnímu eklektismu a položila si svůj vlastní ideál: účelnost materiální i funkční – tehdy ještě nebylo vynalezeno slovo konstruktivism. To výtvarné novatérství a ta jasná potřeba formální kázně nakazily i literaturu; nějaký čas si hleděla pomoci zkoušením starých formálních kadlubů a regulí, ale ta cesta nevedla dál a nestačila na dynamism současnosti; bylo nutno rozbít kadluby, metriku,

syntaxi, literární konvence, fetišism stylu, krasomluvení a celou tu starou, bohatě ověšenou statiku.

Fueramus Pergama; bylo to po čertech zajímavé období, ale literárně se nevyžilo, aspoň u nás ne; i ve svém osamění jsme však táhli ruku v ruce s mladou Evropou, s Apollinaiem a Paulem Zechem, s německými expresionisty a taliánskými futuristy, s unanimismem, s kolektivisty různých denominací, s celou tou dobou tendenční a hledající, ale bůhví nějak krevnatější a jadrnější než ta, která si (mluvíme o písemnictví) říká revoluční. Tehdy, zdá se, každý dělal nějakou revolucičku na svou vlastní pěst; ale byl v tom veliký optimismus vývoje, – abyste věděli, čemu válka udělala konec. A řeknu vám, že těžko dnes najdu v literárních nebo výtvarných manifestech a programech něco, co by víceméně výslovně nebylo řečeno a – děláno před válkou.

Ale to není to poslední slovo, které bych chtěl říci o mladém člověku před válkou. Nešlo jen o literaturu a umění. Šlo opravdu o nějaké nové evropanství, a o víc, o nějaký nový vztah k světu. K světu hromadnému, zrychlenému, budovatelnému. Odtud ten duchový obrat k objektivitě. Odtud i ta – snad až těžkopádná – potřeba poznávat. A snad až zbytečný pocit odpovědnosti.

To byl duševní stav, do kterého brutálně zasáhla světová vojna.

VI

O čapkovské generaci za války a po ní

Tož to se rozumí: nejtíž dolehla válka na záda tehdejší mladé generace. Polovička byla na frontách, kde chcípala úplavicí nebo „tahala svá střeva po terénu“; druhé polovině už nestálo ani za to si zapínat kalhoty při tom běhání od musterunku k musterunku, od špitálu k špitálu. Bylo to ohavné životní provizorium; za naši kůži by nikdo nedal šesták. To nebyla generace vyreklamovaných a nepostradatelných; bylo to prostě pokolení obětované, pro které nebylo v zázemí místa, – nikomu nestálo za to zaměstnávat mladého člověka. Myslím, že málokterá generace poznala na svém těle tolik bezohlednosti a sobectví, zbabělosti, znehodnocení a ponížení jako tato.

A hned tady zaznamenávám: instinktivní reakcí a obranou proti tomu zneuctění člověka u nás bylo divné, skoro uchvácené zvnitřnění, zvroucnění, láska k člověku, nebo jak bych to řekl; už nešlo o spásu života, šlo o spásu duše. Najděte si to v českých knížkách z let války; ale myslím, že ta vnitřní zkušenost není vyčerpána dodnes.

* * *

Ztroskotán, rozmetán byl svět mladého Evropana z doby před válkou; rozmetán stav důvěry, civilizační optimism, naivní aktivism, radostný pocit součinnosti a hromadnosti. Mladý západník Q nebyl stržen slavjanofilskou vírou v ruský parní válec; jeho srdce krvácelo ranami dopadajícími v Belgii, ve Flandrech, u Verdunu. V prvních měsících války se pokoušel dostat se do Itálie; chtěl pomáhat futuristům v jejich protirakouské propagandě – ten pošetilý pokus mu vynesl jen nepříjemnou pozornost státní policie. Byl příliš nedůležitý, než aby mohl mít většího podílu na domácím odboji; byl by chtěl sloužit, nabízel se vážně, že odstřelí některý ze sloupů Rakouska, ale nikdo mu nekoupil revolver. Ten útlak vlastní bezmoci byl horší než hrubý tlak války. Hledal úlevu aspoň v tom, že se pokoušel organizovat kolektivní antologii francouzské poezie a sám se po dny a noci potil s překládáním; měl trochu mystický pocit, že tím jaksi pomáhá těm tam na Sommě a u Verdunu. A když Wilson podával Německu ultimátum, dával mladý intelektuál do tisku knížku o angloamerickém pragmatismu; přátelé, to nebyla „filozofie generace“, to byla politika; to bylo intelektuální spojení s Wilsonovou Amerikou; to byl svým způsobem ždibeček toho, čemu se říká „domácí odboj“. Ne že by to mělo nějakou váhu; ale bylo to silněji prožíváno, než si myslíte; bylo to krédo demokracie a svobody, byl to demokratický duch republikánského a civilního Západu, který se – v zjednodušené ideologii válečné – stavěl proti césarismu a militarismu centrálních mocností. A vida, kde jsi se octl, člověče předválečný! najednou, světoobčánku, stojíš oběma nohama na půdě národa, bereš na sebe jeho kříž, žiješ jeho fanatickou nadějí; horečně prožíváš to, nad čím jsi dosud krčil nosem, totiž politiku; jsi přesilně zapnut do nového hromadného zájmu a vztažen k novému ideálu; prostřed válečné mizérie pozvedáš hlavu a větříš dychtivě nový optimism, novou víru a vanutí nového ducha. A ocitáš se mezi lidmi, kteří naprosto nejsou umělci ani básníci, nýbrž celí, militantní chlapáci, lidé rizika, muži praxe; připadáš si mezi nimi se svým intelektualismem jako třasořitka. Zatím tvoji vrstevníci, tvá generace je v legiích. Bůhví, bylo to jako probuzení, jako veliký výdech: poprvé v životě bylo lze věřit cele, bez výhrady a kolektivně.

Každá veliká láska je monogamní, každá zjevená víra se udá jednou pro život; kdo toto prožil, zůstane tím poznamenán do smrti. Dnes je lehké tvrdit, že „Plutarch lhal“, že šlo o mocenskou a kapitalistickou válku, a ne o konflikt ideálů nebo duchovních světů. Pokud nás se týče, nám šlo opravdu o ty ideály, pro nás se skutečně dala světová revoluce a bojovalo se o nový řád světa. Šlo o věc národa, ale nejenom o ni; šlo o hodnoty demokracie a svobody, o sociální spravedlnost, o samé krásné a světové věci. Ostatně najdete si české projevy,

programy a manifesty z konce války: od roku 48 nemluvalo české politické vědomí v koncepcích tak evropských a pokrokových jako tehdy.

A tu mi asi řeknete: Aha, pane, tady to vězí; vy jste ustrnul v ideálech let války a nemůžete dál; kdežto pro nás mladší a radikálnější je to už jen překonané haraburdí. – Milí přátelé, na tento vítězný pokřik bych zdvořile namítl, že jaksi nebylo na čem ustrnout, protože svrchu řečené ideály se z největší části dosud nestaly skutečností; naopak jsme od nich v některých ohledech dále než tehdy. Ale hlavně musíte odpustit, že opravdu jsem ustrnul v paměti na léta války, na léta hromadného vraždění, despotismu a bezpráví; a že pokud dýši, budu takřkajíc s pěnou u úst protestovat proti všemu, co by brutálně hazardovalo s lidskými životy, právy a svobodou. Odpusťte, nejsem tak cynický, abych přes tu zkušenost dovedl jen tak přejít. Národní sociální a světové ideály z let války se nezrodily z pohodlných debat a špekulací, nýbrž z osobního a kolektivního de profundis. Je možno je zradit; není možno je překonat.

* * *

Bylo po válce; a předváleční mladí nastupovali do praktického života. Nepadaly jim do klína tučné ouřádky, nevynesla je revoluční konjunktura; ale i ta sebemenší funkce byla tehdy, v počátcích nového státu, cítěna odpovědněji a vážněji, než si dnes dovedete představit. Zdálo se, že všechny věci jsou ve stavu reformování; bylo nutno se zajímat o všechno; s povzdechem se odkládala stará kulturní exkluzivnost a šlo se sloužit mnohým věcem. Místo literárních kaváren a debat byli jsme postaveni do prostředí docela jiných lidí, zájmů a hodnot; a musili jsme se učit – učit koukat se především. Myslím, že málokteré pokolení se kdy životně střetlo s tolika tak různými osobnostmi, úkoly, zájmovými sférami a praktickými problémy; abych tak řekl, naše klerictví bylo zatraceně sekularizováno. Mělo to své dobré, ale byla to i nepohodlná zkušenost.

Předně to byla zadržaná blízká perspektiva; viděli jsme modly národa i s jejich hliněnými nohami; viděli jsme rub hesel a podolek velkých programů; příliš záhy jsme prokoukli omezené partajnictví, osobní interesy, nesnášlivé církevnictví a podfuk velkých slov. Na druhé straně jsme poznali lidi i poměry víc a důvěrněji, než abychom nebyli nuceni odložit intelektuální a dogmatické fouňovství, pohodlné přezírání a takzvané zásadní odmítání. Dělej co dělej, svět se jevil ve složitém aspektu částečných pravd a chronického konfliktu; konfliktu tak dějinného a hromadného, že žádný myslící člověk není oprávněn považovat jej za vnitřně vyřešený tím, že se rozhodl pro tu nebo onu politickou víru. Takové „Hie Velf, hie Ghibellin“ se hodí pro bitvu, ale je krajně vrtáckou devízou pro dějinný proces; zejména u intelektuálů se rovná abdikaci na prerogativy i povinnosti myslícího ducha. Nezbyvá než hledět rozumem a svědomím si razit cestu v té džungli sporných skutečností. Vždycky jsem měl za to, že důvěra

v praktickou platnost rozumu a svědomí ve světovém dění se jmenuje optimism; ale shledávám s trapným podivem, že v hantýrce zásad se tomu říká skepse, relativism, kompromisnictví a nevím jak ještě.

Rozumí se, existují velmi protivní lidé, kterým stačí mít recht a krčit rameny nad omyly a bláznovstvím druhých; oni to vědí lépe, což je plní osobním uspokojením. Nepřál bych si přechovávat v sobě tento druh rozumu; prodal bych jej za sebemenší dávku morálního stavu, kterému se říká účast. Svět, ve kterém žijeme, není dělán pro tento luxus, „mít pravdu“; je ustavičně něčím ohrožen: reakcí, bankrotem, válkou a bezprávím. Nemáme v bezpečí svůj stát; nejsou zaručeny dosud dosažené úspěchy národní i sociální; není celkem v suchu nic lidského. Ve většině docela všedních i nejvážnějších věcí je zač cítit odpovědnost; opravdu není jaksi pokdy na lidi, kteří mají nejvíc na starosti svou zajímavost a svůj „postoj“. Jděte mi do Paďous se všemi postoji; to se hodí do panoptika, ale ne do hemžení života. Svět, ve kterém se káže, prorokuje a žvaní, je ovšem absolutní, zásadní a nepodmíněný; ale jakmile zkusíte něco realizovat, setkáte se se světem zatroleně relativním a podmíněným. Jenže, přátelé, v tom právě je veliká dramatická svět: že něco prakticky konat, něčím se činně zabývat je tak nesmírně těžší a složitější než jenom povídat. Zdá se, že přemnozí se dovedou uvést ve stav víry jenom tou metodou, jakou se fakír uvádí ve stav mystického vytržení, totiž zíráním na špičku nosu; nebo – chcete-li – pěstují pohlížení na věci „pod zorným úhlem“ toho či onoho názoru; čím ostřejší je ten úhel, tím břitčívější jsou jejich soudy; bohužel si přitom přestanou uvědomovat, že každý zorný úhel je jenom výsekem ze tří set šedesáti stupňů celé skutečnosti. Svět, ve kterém se opravdu a cele žije, je třírozměrný; jsou v něm věci bližší a vzdálenější; v třírozměrném světě je košile bližší než kabát, dnešek bližší než budoucnost, skutečnost bližší než programy. A je v něm místo pro boj i pro lásku, pro osobní život i pro dějiny, pro národy i pro lidstvo. Je to svět pluralistický a všelijaký jiný, ale především je to svět daleko dramatictější a lidštější než to, co se zjevuje v zorném úhlu a osvětlení sebeoslnivější teze.

* * *

Ale jako že je košile bližší než kabát, je člověk bližší než košile; nemáte-li proti tomu zásadních námitek, tedy snad starost o dnešního a budoucího člověka je přece jen to nejhlavnější. Ano, v prvé řadě starost o to, aby se na lidech nedála křivda hmotná ani morální – do všech důsledků; zhodnocovat život všech usilováním o lepší řád sociální a světový; a dát se do toho prakticky, bez chlíasmu a bez klapků na očích. Ale to „v prvé řadě“ neznamená, že vyslovivše to, spasili jsme svou duši – nebo vzali dostatečný zřetel na duši bližního. Dejme tomu, existuje jakési puzení nezhořčovat bližním zbytečně život. Nebo nějak oživit jejich

důvěru, jejich úsměv, jejich lidské vztahy. Nebo nepřihlížet mlčky, když jsou nakloněni urážet sebe i druhé, ubližovat si, užírat se v sobě. A tak dále. I tady jde tuším o jakési zhodnocování života. Nebrat lidem víru, ale brát jim bolest, otravu, malomyslnost a osamocení. Hledět udržet lidi ve stavu srdečnosti, vzájemné loajality a ochoty, radosti a úcty, jedním slovem morálky; jedním slovem optimismu; a ještě jedním slovem nezvrtačeného a plnomocného lidského života. Uznejte, že lež, fráze, nenávisť a malodušnost, hloupost, intolerance a hypochondrie, demagogie a cynismus člověka ponižují, drží v duchovním nevolnictví, vyřadují ze vzestupu; a uvažte, zda té charakterové přítěže nevěče náš život s sebou až příliš mnoho. Můžete se od toho odvrátit neúčastně a povýšeně, jako že máte na mysli věci vyšší a ideovější; anebo –

Anebo se dá s vámi mluvit.

* * *

Vylíčil jsem jenom antecedence, životní zkušenosti, determinující okolnosti mladého člověka předválečného. Jak se s nimi vyrovnal, co a jak dělal, to posoudit už je vaše věc. Jen to bych doložil: je-li to jaká generace – bůhví kde všude je; ale zajisté to není kavárenský stůl. Museli byste ji vyhrabávat ze šachet na frontě; a z obyčejného, dělného života; z malých ouřadů a škol od Jasiny po Cheb, neboť – mimochodem – je to první pokolení aktivních Čechoslováků. Řekl jsem generace obětovaná; na konec dodávám: generace zapřažená v nesčetných úkolech; a generace, která až dosud sloužila za podnož – starším i mladším.

VII

Tedy o takzvané mladé generaci

Zjišťuji, že se dost, ba až silně nelíbím některým lidem, kteří se veřejně a hlasitě představují jako mladá generace. Nuže, upřímnost za upřímnost: většinou se mně oni také nelíbí; jenže mám s nimi větší trpělivost a jsem ochoten čekat deset nebo dvacet let, co z nich vyleze. Jednou pronesl Fráňa Šrámek tichou pohrobní řeč nad mladým básníkem: „Talent, to ještě nic není; ale vydržet dvacet nebo třicet let!” Nemíním však nijak podvracet sebejistotu mladých; chtěl bych s nimi pobesedovat o něčem jiném.

Především o tom, že s mladými lidmi bývá těžké dorozumění, ne proto, že jsou mladí a ohniví, nýbrž proto, že mají ohnivou náklonnost generalizovat a vyjadřovat se v abstrakcích. Řeknou-li třeba, že „my mladí cítíme revolučně”, opomenou nás informovat, kterých a kolika mladých se to týká. Zajisté jsou mladí, kteří cítí revolučně; ale pokud vím, jsou také mladí,

kteří aplaudují panu Stříbrnému; jsou mladí, kteří dají na úvodníky pana doktora Borského nebo představují majoritu spolku Všehrd; jsou mladí, kteří se drží za šos F. X. Šaldy, a mladí, kteří se s mladistvou energií ubírají za F. X. Hodáčem. To sice není nic divného ani nebývalého, ale plní to vzdálenějšího diváka jistou skepsí k deklamacím o mladé generaci. Čekali bychom, že si mladí vyřídí své generační a generalizační problémy především mezi sebou a pokusí se nějak se navzájem přesvědčit nebo předebatovat; místo toho mají zvlášť spadeno na ty, kdo se (bez vlastní viny) narodili nějaký rok před nimi. Ale ani to není nic nového, nýbrž dělávalo se to tak odjakživa.

Tož víte co, já raději nebudu mluvit obecně o mladé generaci, nýbrž jen o těch, kdo tu a tam vystupují jako její oprávnění mluvčí. Nebudu zkoumat jejich legitimaci; jak známo, někdy na ni stačí jistá porucha takzvaných zábranných center. Nuže, pokud jde o tyto mladé lidi, jež potkávám v říši potištěného papíru, řekl jsem už, že se mi nijak zvlášť nelíbí. Ne proto, že jsou mladí, nýbrž proto, že nejsou mladí. Nacházím v nich z valné části onu starou a malichernou literátštinu a politikářství, o kterém bych jinak soudil, že už by mělo být dvacet let za námi. Konstatuji na nich hašteřivý a partikulární duch kotérie, malodušnost a nesnášlivost intelektuálního štamtiše. Rozneste mne za to špatné mínění na kopytech; ale nemohu si pomoci, tohle nejsou noví a mladí lidé, nějak lépe rostlí, nějak vnitřně neomezenější; jsou to malí pedanti kulturní nebo političtí, hrající si s několika škatulkami, pohněvaní na všechno, co není jednou z jejich ideových pěti švestek. Nemám jim za zlé, že jich dosud neotrhalí víc ze stromu života; ale nepříjemná je jejich sufizance. Ze srdce jim přeju jejich pocit povýšenosti; ale přál bych jim, aby se víc vypínali tím, co jednou mohou udělat, než tím, nač přísahají a s čím nesouhlasí teď. Je jedna skoro věčná iluze: že „překonávající“ to nebo ono jaksi tím vystupujeme výše. Přátelé, na tohle je škoda času: nikdo nepřidá pídě k své postavě tím, co starého překoná, nýbrž tím, co přinese nového. Abych tak řekl, nestojíme o mladé lidi; stojíme o lidi nové.

Ale nechci být zbytečně protivný a nebudu mentorovat; řeknu to raději tak: Rád bych už potkával skutečné mladé lidi, duchovně sportovnější, svobodnější a hybnější, stojící důkladně na zemi a rozhlížející se ještě kus za dosavadní meze. (Jsou takoví, ale asi ne mezi těmi, kdo okusují svá držátka.) Chlapíky prováté volnější atmosférou, nesené větší důvěrou, přerůstající všesky ty škatulky a papírové stěny, harašící v tomto opravdu hodně zatuchlém světě. Živé lidi, nový národ, novou Evropu. Lidi, kteří nic nepřezírají, protože přezírat je nevidět. Mládence, kteří nejdou za někým nebo za něčím, protože přicházejí s něčím. Lidi, kteří nás všechny nechají za sebou, ne proto, že by se piplali s překonáváním, ale proto, že půjdou rychleji a dál; na to mají mladé nohy. A hlavně, hlavně žádné papírové a exkluzivní záprtky.

Nebot' hled'te, abyste aspoň nekřivdili této době. Není to doba malá a malicherná; upřímně řečeno, jde v ní o všechno, o sociální i politickou organizaci světa, o dějství nesmírné a složité. Zrodili jste se do doby až strašně veliké a tvárné; nesmí vás mást, že vidíte jen víceméně nedůstojné handrkování, sobecké třenice a hádky o slova. Jako soli bude třeba všude a ve všem vůdčích a dělných, v každém případě celých lidí, připravených vzít na sebe kousek toho dění; a ne pouhých panošů. Můžete si stýskat, že jste se nenarodili v epoše idyličtější; ale chcete-li být muži, kteří jednou stačí na svou dobu, pak se hled'te vymanit ze zajetí slov a hesel a rozrost'te se co nejvíce do skutečnosti. Skutečnost není nikdy stará; je v ní i to, co teprve bude.

Říkal jsem v jiné kapitole obecně známou věc: že totiž dnešní stav světa se velmi podobá pozičnímu boji. Bohužel věc není tak pohodlná, jako bývají vojny; lidé na sobě nemají navlečeny mundúry, aby podle nich poznali, ke které straně kdo patří. Dejte pozor, abyste z pitomosti netáhli proti lidem téže fronty, ale jiné zbraně. Bylo by to maření času, ne-li něco horšího.

* * *

Ostatně pokud vím, nikde jinde se tolik nehantýruje generačními nároky jako u nás; jinde se lidé hrnou do života buď jako osobnosti, nebo jako ideové skupiny sepnuté něčím obsažnějším a určitějším než školáckou solidaritou věkové třídy; to se rozumí, i z těch ideových skupin odpadnou souputníci a zůstane jen pár osobností – znovu ta otázka vydržení! Patrně je v tom nějaká česká nebo slovanská vlastnost, cizí národům reálnějším; je to snad jakýsi nejasný mesianism, pubertní a nekritický erós mladého kamarádství, rozechvělá víra, že svět čeká na nás, na nás pět, na nás dvanáct, abychom Něco udělali; ale upřímně řečeno, je v tom i hodně polovzdělání, řekněme neznalosti toho, co už je řečeno, co se dělá a co už existuje jako jasně položený úkol. Naše škola, naše výchova ukládá mladým lidem trýznivý pocit méněcennosti; při první příležitosti bude na něj mládí reagovat překompenzovaným sebecitem a mesiánským horováním. Anebo podlehne kterékoliv staré politické nebo kulturní kurvě, která mu bude na rohu lichotit: „Pojď se mnou, já tolik miluju mládí a tolik od něho očekávám! Splním všechny tvé sny a učiním tě mužem...”

* * *

Jsou lidé, kteří ve své bibli (ať je to kterákoliv) mají odpověď na všechno; nemusí si ničím trápit hlavičku; jejich Alláh jest velik a rozhodl v této věci tak a tak. – Naproti tomu jsou lidé potrefení hroznou intelektuální kletbou: že všechno se jim v rukou obrací v problémy. Poezie, pohlaví, generace, náboženství, všechno je problém; nic není existující skutečnost; o všem lze

psát články a glosy tak dlouho, až se z toho vymlátí všechna realita a zbývá jen rozcupovaný a světu nepodobný hasťoš.

Na vašem místě bych si nekoupil to ani to. Nalézám zvláštní mladost (která se dostavuje až v mužném věku) v tom, vidět věci vlastníma očima a sám si pomoci k úsudku o nich. – A za druhé nacházím trvalou mladost v tom, být schopen na věci – na velké i denní věci – reagovat srdcem, lidsky, účastně a osobně; odpovídat na ně z bezprostředního hnutí a nerozšlapávat je v umělé problémy; to znamená jít na ně se zdravým rozumem a normální, aktivní, řekněme naivní mravní jistotou. Takový život je aspoň prožit; není prožvaněn ani odmocněn.

* * *

„Mladí vám zazlívají, že se vám nedostává víry.”

I hele. Jako by víra byla jen to, co se s rozhalenou hrudí veřejně vyznává, a ne to, s čím se pracuje a žije. Obyčejně pokládáme za nevěrce ty, kdo věří v něco jiného než my. Snad nejsme nevěřící, nýbrž jen věříme drobet jinak než mladí.

To je přirozené: mladí věří, nebo si aspoň myslí, že věří v něco jiného než ti druzí. Za deset let budou noví mladí věřit zase jinak než jejich ctihodní předchůdci, ovšem stejným právem jako oni. A za pár let přijdou zase noví a budou jménem mládí reklamovat pravdu a pravou víru pro sebe. Jenže, přátelé, tomuhle se právě říká relativism. Je-li pravda, víra, životní názor, životní poslání věci generace, pak s tou generací také zajde; pak vůbec není pravd ani věr, nýbrž jsou jen odplývající vlny, jen „dobové příznaky”. Upřímně řečeno, na to je nás všech přece jen škoda: nás i vás i budoucích. Není-li v našich názorech a postulátech, co by trvalo přes generace, pak by bylo lépe sedět snivě na břehu řeky a dívat se na běh vln, protože aspoň netrvají tak zbytečně dlouho jako lidská pokolení.

Aktivní život však není založen na pouhých změnách, nýbrž na trvalosti věcí; sláva i dramatičnost života je v tom, co trvá, a ne v tom, co se rozplývá v nic. Zdá se mi, jako by zejména u nás byla nepotlačitelná záliba v rozplývání; patrně i ta bez tvarost a neplnost našeho života je – aspoň zčásti – právě v tom netrvání.

* * *

Ale nadevše bych mladým lidem chtěl opakovat: jediné plné a silné mládí je mužnost; vše ostatní, všechno pubertální hárání a zmítání, všechny domnělé konflikty, všechny chlapecké fanatismy, to ještě není mládí. Buďte muži; nebuďte hysteriky ani kostelníky kterékoliv církve, nebuďte papíroví pedanti ani intelektuální vrtáci; pak teprve vejdete do mladého světa, který znamená budoucnost.

1932

